

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра криміналістики

Національна академія правових наук України

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса

**ТРЕТІЙ РІВЕНЬ ОСВІТИ В УКРАЇНІ:
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ
ДИСЕРТАЦІЙ З КРИМІНАЛІСТИКИ В
СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВІЙНИ**

**Збірник матеріалів науково-практичного
«круглого столу», м. Харків, 14 грудня 2023 року**

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
Кафедра криміналістики
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

**ТРЕТІЙ РІВЕНЬ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ
ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ
ДИСЕРТАЦІЙ
З КРИМІНАЛІСТИКИ
В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВІЙНИ**

Збірник матеріалів науково-практичного
круглого столу

м. Харків, 14 грудня 2023 року

Електронне наукове видання

Харків
«Право»
2024

УДК [343.1+343.98]:004(061)

T66

Редакційна колегія:

Д. В. Лученко, В. М. Шевчук, Є. Є. Демидова

T66

Третій рівень освіти в Україні: актуальні питання підготовки дисертацій з криміналістики в сучасних реаліях війни : зб. матеріалів наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 14 груд. 2023 р. : електрон. наук. вид. / [редкол.: Д. В. Лученко, В. М. Шевчук, Є. Є. Демидова] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. – Харків : Право, 2024. – 190 с.

ISBN 978-617-8411-53-4

Матеріали викладено в авторській редакції з незначною коректурою. Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.

Видання містить матеріали науково-практичного «круглого столу», присвяченого найбільш важливим проблемам та напрямам удосконалення підготовки аспірантів в сучасних умовах, особливостям написання та захисту дисертацій, а також становленню та розвитку третього рівня освіти в Україні. Приділено увагу висвітленню таких наукових і методологічних проблем: правове регулювання порядку підготовки докторів філософії; основні вимоги до написання дисертації; техніка написання тексту дисертації; типові помилки в підготовці й оформленні дисертацій; апробація та висвітлення наукових здобутків дисертанта у наукових публікаціях; дотримання правил академічної доброчесності; проблеми проведення емпіричних досліджень при написанні дисертацій з криміналістики в умовах воєнного стану; перспективні напрями досліджень щодо сучасних засобів, методів та технологій протидії злочинності в умовах воєнного стану.

Для працівників органів правопорядку, науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів і широкого кола осіб, яких цікавлять сучасні проблеми криміналістики, судової експертизи, кримінального процесу та практикою протидії злочинності.

УДК [343.1+343.98]:004(061)

ISBN 978-617-8411-53-4

- © Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024
- © Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2024

ЗМІСТ

Лученко Д. В.

Вітальне слово учасникам «круглого столу»..... 7

I. ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ДИСЕРТАЦІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВІЙНИ

Батиргарєєва В.С.

Організація проведення наукових досліджень аспірантами в умовах
воєнного стану в Україні.....10

Білоус В.В.

Особливості проведення емпіричних досліджень при написанні
дисертацій з криміналістики в умовах воєнного стану..... 15

Демидова Є.Є.

Штучний інтелект та академічна доброчесність: сучасні
виклики.....22

Євдокіменко С.А.

Адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення академічної
доброчесності як основи наукових досліджень.....27

Євдокіменко С.В.

Особливості проведення емпіричних досліджень при написанні
дисертацій з криміналістики в умовах воєнного стану.....32

Затенацький Д.В.

Помилки в підготовці й оформленні дисертації та авторефератів
дисертацій з криміналістики.....37

Калініна А.В.

Формування і розвиток hard skills та soft skills у здобувачів на
освітньо-науковому (третьому) рівні освіти.....41

Негребецький В.В.

Використання методу анкетування в науково-дослідній діяльності в умовах воєнного стану.....44

Рєпіна Ю. С.

Цифрова грамотність як запорука плідотної наукової діяльності здобувачів третього рівня освіти в Україні.....48

Федіна В.Р.

Академічна доброчесність як орієнтир успіху в науковій діяльності.....52

Шевчук В.М.

Забезпечення академічної доброчесності при написанні дисертацій з криміналістики в умовах розвитку цифрових технологій 56

Шенітько В.Ю.

Проблеми нормативно-правового визначення сутності дисертаційного дослідження та його методології.....63

Юсупов В.В.

Монографія як вид наукової публікації у процесі підготовки і захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук.....68

Яремчук В.О.

Процедура проведення захисту дисертації та присудження наукового ступеня.....73

**II. СУЧАСНІ ЗАСОБИ, МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПРОТИДІЇ
ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Борухов Д. О.

Актуальні проблеми дослідження у криміналістиці проблем розслідування пропаганди війни.....76

Булулуков О. Ю.

Виникнення тактичних рішень та необхідність розроблення їх концепції.....81

<i>Вилцан А. О.</i>	
«Слідова картина» як елемент криміналістичної характеристики воєнних злочинів, вчинених на території України.....	86
<i>Грицай М.М.</i>	
Особливості формування криміналістичної характеристики шахрайства, вчиненого із використанням соціальних мереж.....	92
<i>Дзюрбель А. Д.</i>	
Актуалізація питань пов'язаних з розкриттям та розслідуванням злочинів минулих років під час воєнного стану.....	99
<i>Дульський О. Л.</i>	
Значення практики європейського суду з прав людини у формуванні європейських стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження.....	105
<i>Клочко А. Ю.</i>	
Проблеми побудови криміналістичної характеристики пособництва державі-агресору.....	110
<i>Колеснікова І. А.</i>	
Алгоритм мобілізації військовозобов'язаних в умовах воєнного стану.....	115
<i>Корнієнко А. Д.</i>	
Проблеми розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.....	120
<i>Костенко М. В.</i>	
Актуальні проблеми розслідування продажу фальсифікованих лікарських засобів через інтернет в Україні в умовах збройної агресії....	125
<i>Котюк М. В.</i>	
Роль спеціальних знань під час розслідування державної зради.....	131

Курман О. В.	
Слідчий огляд мобільних засобів зв'язку: переваги та тактичні ризики.....	136
Петрова Н. П.	
Проблеми розслідування екоциду в сучасних умовах воєнного стану.....	140
Потапчук Р. Б.	
Актуальні проблеми розслідування незаконного видобування бурштину.....	146
Романов А.В.	
Проблеми методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю.....	152
Слободенюк І.В.	
Зміст та значення міжнародних стандартів здійснення спеціального судового провадження.....	159
Стратонов В.М.	
Зміст організації розслідування, принципи та рівні реалізації в умовах воєнного стану.....	164
Чорний Г. О.	
Актуальні проблеми формування криміналістичної характеристики тероризму.....	170
Чорноус Ю. М.	
Особливості техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні за умов воєнного стану.....	175
Шевчук В. В.	
Проблеми оцінки висновку експерта судом у кримінальному провадженні.....	181

Лученко Д.В.,

*доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ «КРУГЛОГО СТОЛУ»

Шановні друзі, колеги, вельмишановні гості!

Найщиріші вітання усім учасникам сьогоднішнього круглого столу. Вибір теми нашого заходу - «Третій рівень освіти в Україні: актуальні питання підготовки дисертації в сучасних реаліях війни» - є не випадковим, ми обговорюємо питання, які є критично важливими для майбутнього нашої науки, освіти та країни в цілому.

Сьогоднішній захід відбувається в складних умовах, в умовах воєнного стану, в умовах війни, яку розпочала країна агресор РФ, та її військово політичне керівництво, які ми надіємося найближчим часом будуть притягнуті до кримінальної відповідальності як воєнні злочинці і понесуть справедливі покарання за вчинення страшних злочинних діянь на території України.

Багато викладачів, студентів, аспірантів університету сьгодні в умовах війни доєдналися до лав Збройних сил України та героїчно захищають незалежність нашої держави. Слова глибокої вдячності керівництву університету за підтримку у проведенні цього заходу, всім учасникам за активну позицію, волонтерську діяльність, роботу, спрямовану на благо найскорішої Перемоги. Разом наближаємо Перемогу! Слава Україні! Героям Слава!

Сучасні реалії війни змінюють не лише наше життя, але й ставлять нові виклики перед науковою спільнотою, тому актуальність та важливість тем, які ми сьгодні розглядаємо, неможливо переоцінити. Воєнні виклики

та загрози поставили перед юридичною наукою, правничою спільнотою, перед науковцями нові завдання, які потрібно вирішувати, об'єднувати зусилля і в наукових дослідженнях. Нам необхідно переосмислити та адаптувати наш підхід до освіти та наукових досліджень, аби відповідати цим викликам та водночас зберігати високі стандарти наукової роботи.

Мені дуже приємно, що кафедра криміналістики стала центром обговорення такої тематики, яка торкається не тільки тих аспірантів, які навчаються на кафедрі криміналістики, а також й всіх інших аспірантів на дотичних кафедрах, які вивчають, в першу чергу, предмети криміналістичного циклу. З підготовкою дисертацій в сучасних реаліях війни дійсно пов'язано ряд проблем, викликаних внесеними змінами до порядку підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів. В першу чергу, це те, що члени разової спеціалізованої вченої ради, які фактично атестують завершену роботу аспіранта, повинні мати мінімум три публікації, дотичні за тематикою дослідження здобувача. Таке обмеження є не доцільним, оскільки в результаті ми стикаємося з такою ситуацією, коли МОН перевіряє наскільки відповідають члени такої ради цій вимозі і доволі часто зупиняють процедуру захист, тому що назви тем тих досліджень, які здійснюють члени разової спеціалізованої вченої ради, не відповідають тематиці дослідження здобувача. У зв'язку з відповідними вимогами виникає проблема, що ми змушені обмежувати наших аспірантів у свободі вибору тематики дослідження, особливо у випадках, які стосуються розроблення інноваційних тем досліджень, щодо яких на сьогодні відсутні публікації. Це, звичайно, гальмує розвиток нашої науки.

З 1 січня 2024 року також набирають чинності зміни до Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти. По-перше, скорочується реальний строк підготовки роботи для наших аспірантів. Якщо на сьогодні аспіранти мають чотири роки для представлення своєї роботи, а вихідні положення ще

надають додаткові два роки, тобто фактично є шість років на підготовку дисертації, то Постанова КМУ від 19 травня 2023 р. № 502 вводить обмеження, зазначаючи у п. 25, що аспірант має представити свою роботу не пізніше ніж протягом дев'яти місяців до завершення нормативного строку навчання. Це означає, що не пізніше ніж через три роки і три місяці робота має бути представлена готовою дисертацією до захисту.

Друга проблема, яка запроваджена цією Постановою, стосується того, що вводяться додаткові обмеження щодо опонентів як членів разової спеціалізованої вченої ради. Офіційні опоненти не можуть працювати в одному і тому ж закладі, мати спільні публікації за останні п'ять років з головою, рецензентами та науковим керівником. Тобто будь-яка спільна публікація за останні п'ять років з нашими колегами не дає нам можливість їх запросити для атестації наших аспірантів. Це викликає проблеми з організацією захисту.

Ми маємо надію, що сьогоднішній захід стане платформою для конструктивного діалогу, який допоможе нам знайти ефективні шляхи для подальшого розвитку нашої наукової спільноти та вирішення проблем. Ми разом маємо відповісти на питання, як підвищити якість та актуальність наукових досліджень, як забезпечити їх відповідність до сучасних вимог практики та реалій сьогодення.

Цей круглий стіл є важливим кроком у підтримці та розвитку академічної спільноти в Україні. Я дуже вдячний за ініціації такого заходу. Ми всі разом – викладачі, науковці, аспіранти, практичні працівники – формуємо майбутнє нашої науки і освіти.

Дякуємо нашим захисникам за кожний новий день, за можливість розвиватись, навчати та навчатися! Разом до Перемоги! Слава Україні!

I. ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ДИСЕРТАЦІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВІЙНИ

Батиргарєва В.С.

доктор юридичних наук, професор, директор

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України,

м. Харків, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ АСПРАНТАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Війна змусила інтелектуальну столицю нашої країни місто Харків перетворитися на прифронтову фортецю. Однак навіть у найскладніші і драматичні будні міста-героя Харкова на науково-педагогічний колективи НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України покладається обов'язок всіляко підтримувалися сприятливі умови для розв'язання чисельних завдань, пов'язаних із формуванням національної еліти нашої країни – молодих фахівців вищої кваліфікації. Тому робота з підготовки наукових кадрів не переривалася ані на мить.

У теперішній час можна виділила принаймні кілька викликів, що постали перед вищої школою і які потребують оперативного реагування, щоб не втратити зв'язок наукових поколінь. Адже Інститут є однією з провідних наукових установ юридичного профілю в Україні та *єдиною спеціалізованою науковою установою* в академічній науці, яка проводить фундаментальні та прикладні дослідження у сфері боротьби зі злочинністю, здійснює науковий супровід законотворчої роботи відповідних органів у зазначеній сфері, виконує аналітико-консультативну роботу, а також видає наукову продукцію, веде виховну роботу серед населення України,

підвищуючи його обізнаність із приводу криміногенної обстановки та засобів протидії злочинним проявам.

Війна внесла свої жорсткі корективи в процес підготовки аспірантів у системі науково-дослідних установ академічної науки. Поряд з організаційно-управлінськими питаннями, пов'язаними зі здійсненням набору, підготовки та атестації молодих кадрів на третьому рівні освіти, перед науковою спільнотою, яка зайнята безпосередньо роботою з молодим поколінням вчених, так само постало завдання підвищити соціальний ефект і корисність досліджень, що проводяться молоддю, для суспільства і практики з огляду на ті загрози і виклики, котрі щоденно постають перед українським народом.

Особливо гостро зазначена проблема постала перед галузями гуманітарної науки, у тому числі й перед тими установами, що готують фахівців за спеціальністю «правознавство». До речі, у черговий раз слід підкреслити, що з великими складнощами зіштовхнулися насамперед ті наукові осередки, котрі здійснюють підготовку аспірантів із дисциплін, предметом яких є боротьба зі злочинністю.

Серед факторів, що ускладнюють підготовку наших аспірантів, а так само аспірантів науково-дослідних установ, що перебувають у системі НАПрН України, під час запровадження воєнного стану є такі:

- перебування значної кількості науково-дослідних інститутів у зоні, наближеної до бойового зіткнення;
- скорочення фінансування НАПрН України в цілому та науково-дослідних інститутів, зокрема;
- недооцінка державою важливості продовжувати виконання фундаментальних досліджень у сфері боротьби із загальнокримінальною злочинністю навіть у воєнний час;

- слабе уявлення зарубіжних грантодавців про дійсно актуальні проблеми у сфері боротьби зі злочинністю на підконтрольних Україні та деокупованих територіях;

- необхідність відстоювати тематику фундаментальних досліджень, щоб не втрати афіліацію обраних аспірантами тем дисертаційних досліджень із проблемами фундаментального характеру тощо.

Отже, непроста ситуація з підготовкою молодих кадрів стала наслідком переплетення кількох непростих проблем. Проілюструємо це на прикладі НДІ вивчення проблем злочинності.

По-перше, НДІ вивчення проблем злочинності, як й багато інших установ юридичного профілю, повністю залишилися у прифронтівій зоні (в Харкові), постійно потерпаючи від ракетно-бомбових ударів. Це призводило до природного побоювання науково-педагогічного складу та осіб, що бажають підвищувати свою кваліфікацію через систему аспірантури, з приводу можливості успішно підготувати наукову роботу у таких умовах, да і взагалі з приводу свого майбутнього та майбутнього науково-дослідної установи в цілому.

По-друге, видатки на оборону України, звісно ж, викликали скорочення фінансування сфери освіти і науки. Таке скорочення відчула на себе й Національна академія правових наук України, основними структурно-організаційними одиницями якої є, повторимося, її науково-дослідні інститути. Причому загроза подальшого скорочення витрат на утримання установ, їх штату та проведення фундаментальних досліджень набуває системного характеру. Подібна ситуації вже призвела до відтоку кадрів та ослабила мотивацію науково-педагогічного персоналу, що залишився, до участі у процесі підготовки кадрів.

Таким чином, окрім існуючих ризиків для процесу підготовки кадрів вищої кваліфікації на третьому освітньому рівні, так само існує небезпека втратити науковий потенціал країни як такий. Це, у свою чергу, означатиме,

що на етапі відновлення України буде існувати дефіцит наукових кадрів, оскільки сьогодні існує ризик переривання процесу наступництва у науці, який залежить від успішності діяльності з підготовки молодого змїни науковців.

По-третє, соціальні інституції, що контролюють процеси обрання вченими актуальних для дослідження тем у галузі боротьби зі злочинністю (і відповідно схвалюють рішення фінансових органів про виділення на науку асигнувань), мають вельми опосередковане уявлення про те, що є дійсно актуальним. До речі, сьогодні подібних відомств, що оцінюють «трендовість» наукових розробок у зміненому форматі нашого буття, чимало.

При такому підході виявляються «нецікавими», припустимо, теми з дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні, з розробки стратегії запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту України, з опрацювання заходів, спрямованих на підвищення рівня національної безпеки у сфері громадського здоров'я, та ін.

Гадаємо, що це неправильний підхід. Навіть з урахуванням відомої у теперішній час тріади визначення актуальності проблематики для правових досліджень, а саме: «адаптація законодавства України до права ЄС відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (євроінтеграційний напрям)» – «забезпечення національної безпеки та оборони під час відсічі ворогу (воєнний напрям)» – «відновлення України після війни (поствоєнний, або відновлювальний напрям)», можна стверджувати, що боротьба із загальнокримінальною злочинністю (вбивства, крадіжки, грабежі, розбї, зґвалтування, злочинні правопорушення у сфері дорожнього руху тощо) та покарання злочинців за їх вчинення не повинна слабшати ані намить.

На жаль, й зарубіжні грантодавці не розуміють важливості наукових розробок щодо опрацювання заходів запобігання, спрямованих на

стабілізацію ситуації із загальнокримінальною злочинністю на підконтрольних Україні територіях та на деокупованих територіях.

По-четверте, специфіка проведення наукових розвідок аспірантами у системі академічних науково-дослідних установ є такою (як втім й у будь-якому вищому навчальному закладі), що теми, які вони розробляють на рівні дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії, мають бути дотичними до тих розробок, які проводяться в установі. У ситуації, що склалася, в НДІ ВПЗ вчені намагаються відстоювати актуальність фундаментальних досліджень, що проводяться. Із цією метою, по-перше, встановлюються безпосередні контакти з тими правоохоронними органами та органами влади, яким продукція науковців є цікавою і корисною, а, по-друге, вивчаються чисельні європейські директиви, протоколи, рекомендації тощо з тим, щоб «вдихнути» нове життя, дати додатковий імпульс нашим дослідженням і щоб в котрий раз довести своєчасність і затребуваність власних розробок та підготовленої наукової продукції, а так само, щоб зберегти зв'язок обраних аспірантами тематик дисертаційних досліджень із тими науковими напрямками, що опрацьовуються досвідченими фахівцями.

Цікаво зупинитися й на тому моменті, в який спосіб аспіранти, що вступають до аспірантури році, обирають теми для своїх досліджень. З урахуванням чіткого у теперішній час курсу НДІ вивчення проблем злочинності на максимальній зв'язок із практикою нами пропонуються такі можливі теми аспірантських досліджень, як:

- кримінально-правове, кримінологічне та криміналістичне вивчення злочинів проти основ національної безпеки, воєнних злочинів;
- кримінально-правова кваліфікація загибелі і поранення людей внаслідок ракетно-бомбових ударів;
- проведення псевдореферендумів та російської паспортизації населення України на тимчасово окупованих територіях;

- визначення порядку та умов зберігання воєнних трофеїв як доказів вчинення Російською Федерацією кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку;
- кримінально-правова оцінка та розробка методики розслідування злочинів, що вчиняються учасниками приватних військових кампаній;
- створення стратегії інформаційної безпеки України;
- цифровізація кримінального процесу в умовах воєнного або надзвичайного стану;
- кримінологічна характеристика та запобігання виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників, питання колаборації з агресором вчителів на окупованих територіях та ін.

Звісно ж, рішення в обранні цих та інших тем залишається за аспірантом, але ті питання, що обговорюються в Інституті, викликають великий інтерес з боку молодих вчених, що вступають до аспірантури.

Білоус В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИ НАПИСАННІ ДИСЕРТАЦІЙ З КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з військовою агресією

Російської Федерації проти України з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р. в Україні введено військовий стан, який триває до тепер. Задовго до цього країна-агресор розпочала вчиняти проти України найтяжчі злочини в безпрецедентних для XXI ст. масштабах. Так, станом на 14 грудня 2023 р. лише від початку повномасштабного вторгнення загарбників в Україну Офісом генерального прокурора обліковується вже 116411 злочинів агресії та військових злочинів, 113085 з яких становлять порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України), 88 – планування, підготовка або розв’язання та ведення агресивної війни (ст. 437 КК), 67 – пропаганда війни (ст. 436 КК) та 3171 інші; 15803 злочини проти національної безпеки, з яких 3876 – посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК), 2858 – державна зрада (ст. 111 КК), 6785 – колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК), 1011 – пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК), 81 – диверсія (ст. 113 КК) та 1192 інші злочини. Щоденно обсяг вчинених злочинів неухильно зростає.

Припинення цієї злочинної діяльності та унеможливлення її повторення у майбутньому можливе тільки у тому випадку, коли кожен злочинець, що уникнув справедливої відплати на полі бою, буде притягнутий до суворої кримінальної відповідальності. І в цьому сенсі перед силами безпеки України постало не менш відповідальне завдання, ніж перед силами оборони. Адже як жодна армія світу з часів завершення Другої світової війни не зазнавала ворожої навали таких масштабів, так само правоохоронна і судова система жодної сучасної країни не опинялася під тиском такої кількості кримінальних правопорушень.

Кримінальні провадження у цих справах і фіксування перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій здійснюють органи досудового розслідування Національної поліції України, Служби безпеки України та Державного бюро розслідувань під процесуальним керівництвом органів прокуратури. Військові злочини рф розслідує також Спільна слідча група (ЖТ)

з розслідування воєнних злочинів РФ, яка була створена Україною, Литвою та Польщею і розширена до 7 країн за рахунок приєднання Естонії, Латвії, Словаччини та Румунії. Учасниками ІІТ є також Євроюст та вперше у своїй історії Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду. Однак для повного та своєчасного розслідування і цього виявляється не достатньо. Тому питання мобілізації у широкому сенсі всіх можливих резервів є нагальним не тільки для сектору безпеки і оборони України, але й освітньої та наукової криміналістичної спільноти. Адже перемогти ворога, що значно переважає в живій силі та озброєнні, та забезпечити невідворотність покарання цілком реально не числом, а умінням, силою духу і глибиною знань.

Війна – це злочин. А криміналістика – наука, що в усі часи перебуває на передньому краї боротьби зі злочинністю. Відтак, криміналіст, за визначенням, є професійним борцем зі злочинністю. Чи є можливим поєднання воїна-захисника і вченого-криміналіста в одній особі? Досвід та результати добровільної участі всесвітньо відомого швейцарського криміналіста Рудольфа Арчибальда Рейсса у Першій світовій війні та багатьох українських криміналістів у війні сучасній засвідчують риторичність цього запитання. Водночас, чинне законодавство забезпечує широкій науково-педагогічній криміналістичній спільноті й можливість продовжувати виконання конституційного обов'язку із захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України на цивільній науково-практичній ниві. При цьому для кожного вченого, який поринув у вирій науки не заради здобуття вченого ступеню чи наукового звання, справа особистої гідності – забезпечити відповідність результатів здійснюваного наукового дослідження жорстким критеріям актуальності, новизни, високої теоретичної цінності та практичної значущості. Адже для забезпечення торжества невідворотності покарання за вище згадану лавину злочинності потрібні міцні наукові підвалини та розроблені на їх основі криміналістичні

рекомендації, ефективність яких не викликає жодних обґрунтованих сумнівів.

Чи створює правовий режим воєнного стану проблеми для емпіричних досліджень з криміналістики? Відповідь на це питання є теж очевидною. Адже, хто хоче зробити, той шукає і/або створює можливості, а хто не хоче, – шукає причини. Історія людства рясніє прикладами народження вагомих наукових здобутків у різних галузях науки і техніки не завдяки, а всупереч тяжким обставинам. І сучасний етап становлення нашої Держави не є тому виключенням. Війна зумовлює потребу в проривних технологіях і водночас створює унікальні можливості для їх відкриття, апробації та впровадження. У тому числі, в усіх без виключення розділах криміналістики (загальній теорії, криміналістичній техніці, тактиці й методиці). При цьому загальні закони розвитку науки – інтеграція і диференціація наукових знань очевидно пояснюють доцільні алгоритми індивідуальних і колективних дій.

Наприклад, з метою пошуку й упровадження в практику Сил безпеки і оборони дієвих засобів опору неспровокованій збройній агресії РФ проти України на початку 2014 р. розпочав свою фактичну діяльність Центр криміналістичних інновацій «intelligenTrident». В рамках започаткування окремої теорії аерокосмічної криміналістики першочергово було розроблено методологічні засади й упроваджено в навчальний курс криміналістики та криміналістичну практику аерозйомку із застосуванням безпілотних літальних апаратів мультироторного типу при провадженні різних слідчих (розшукових) дій. Суто криміналістичні навички з пілотування БпЛА, пошуку, виявлення і фіксування криміналістично значущих об'єктів з повітря після початку повномасштабної агресії з урахуванням вимог фізичної та інформаційної безпеки конвертувалися у навички з пошуку, виявлення та фіксування відкритих і замаскованих об'єктів ворога. На вимогу часу вони були швидко розвинуті в напрямку

аеророзвідки, цілевказання, коригування вогню артилерії, нанесення вогневого враження, аеромоніторингу поля бою, переміщення цільового спорядження тощо з використанням добре відомих з довоєнних часів технічних засобів. Ці ж самі техніко-криміналістичні засоби універсального призначення повернулися з лінії бойового зіткнення у криміналістичну практику в формі надання органам досудового розслідування технічної допомоги з аерозйомки й аеросканування в кримінальних провадженнях про воєнні злочини. Для масштабування позитивного досвіду невідкладно було засновано загін аерокриміналістів «Сокіл» (Air Criminalists Squad «Falcon») з числа осіб, готових виконувати завдання в умовах, що потенційно або реально загрожують життю та здоров'ю. У криміналістичну практику та службу діяльність Сил безпеки і оборони України було впроваджено метод сферичного аеропанорамування місцевості. Інноваційні цифрові докази збройної агресії країни-агресора, виготовлені аерокриміналістами у процесуальному статусі спеціалістів (ст. 71 КПК України), візуалізували матеріали значного числа резонансних кримінальних проваджень.

У червні 2022 р. було організовано й успішно проведено на базі НЮУ ім. Я. Мудрого науково-практичну конференцію «Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації». На основі реальних даних і апробованих «у полях» рекомендацій підготовлено електронну та друковану версію пам'ятки щодо фото-відеофіксування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії Російської Федерації; виготовлено навчально-методичний відеофільм «Фото-відеофіксування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії Російської Федерації»; розроблено навчальний онлайн-курс «Застосування аерозйомки під час огляду місця події при розслідуванні воєнних злочинів» для Державного бюро розслідувань. Регулярно організовуються вишколи з аерокриміналістики для представників Сил безпеки і оборони (органів

досудового розслідування, цивільного захисту, військовослужбовців) та судових експертів, тісна взаємодія з якими збагачує унікальним професійним досвідом і останніми емпіричними даними та дидактичними засобами невинну науково-дослідну та навчальну діяльність, слугує джерелом переосмислення, модернізації та доукомплектування мобільного комплексу техніко-криміналістичного забезпечення «intelligenTrident», створеного напередодні повномасштабної війни в рамках реалізації проєкту Еразмус+CRIMHUM «Модернізація магістерських програм для майбутніх суддів, прокурорів, слідчих з урахуванням європейських стандартів з прав людини».

Функціональні модулі цього комплексу (аерокриміналістики, індивідуального захисту, виявлення, освітлення, зв'язку, дослідження, вимірювання, фіксування, вилучення, консервування, зберігання, транспортування та презентації доказів) разом з комплектом криміналістичного приладдя «intelligenTrident» були неодноразово успішно апробовані на практиці, регулярно оновлюються і доукомплектовуються сучасним обладнанням. За відгуками обізнаних вчених і практиків, мобільний комплекс техніко-криміналістичного забезпечення «intelligenTrident» є унікальним і прогресивним за змістом і способом його формування, не тільки в контексті вітчизняних закладів вищої освіти. Діяльність криміналістів Центру криміналістичних інновацій «intelligenTrident» з його застосування під час розслідування воєнних злочинів неодноразово ставала предметом уваги професійних кіл, вітчизняних і зарубіжних засобів масової інформації.

Україна на залишена на одинці зі своєю бідною, люди доброї волі у цілому світі, волонтери і країни-партнери докладають вагомих зусиль до оснащення вітчизняних органів досудового розслідування і експертних установ найсучаснішими техніко-криміналістичними засобами: мобільними ДНК-лабораторіями, лазерними сканерами, безпілотними літальними апаратами з

різним корисним навантаженням, роботами-саперами тощо. То ж де, як не в процесі плідної взаємодії з безпосередніми експлуатантами останніх, здобувати та генерувати нові знання? А щоб інтерес до співпраці був обопільним, кожен, хто здійснює наукове дослідження за спеціальністю 12.00.09, має пам'ятати, що апоріорі він є достатньо підготовленим для надання дієвої допомоги у кримінальних провадженнях в процесуальному статусі спеціаліста.

Справедливо відзначити, що для досліджень у царині судової балістики та криміналістичної вибухотехніки емпіричний матеріал знаходиться буквально під ногами. І не тільки на полі бою чи деокупованих територіях, але й далеко від лінії бойового зіткнення. Адже ворог щоденно завдає підступних ударів баражуючими боеприпасами, ракетами і авіабомбами по всій території України, артилерійськими снарядами, реактивними ракетами, мінами і FPV-дронами тощо по прикордонню. Крім того, внаслідок збройної агресії рф Україна набула статусу найбільш замінованої країни світу. Для вирішення певних проблемних питань у співпраці з колегами із Служби безпеки України підготовлено практичні поради «Безпілотні повітряні засоби ураження сил вторгнення російської федерації» і «Застосування безпілотних літальних апаратів під час досудового розслідування».

Українське громадянське суспільство слугує взірцем самоорганізації і пасіонарності, прикладом налагодження ефективних горизонтальних, вертикальних і комбінованих зв'язків для досягнення суспільно корисних цілей. Криміналісти є однією з провідних професійних верств громадянського суспільства і можуть та повинні індивідуально та колективно створювати осереддя для консолідації конструктивних зусиль провідних представників різних галузей. То ж з метою поглиблення міжгалузевої співпраці з ініціативи Центру криміналістичних інновацій «intelligenTrident» Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого укладено меморандуми про співпрацю з провідними закладами вищої освіти і судово-експертними

установами, а саме з: Національним технічним університетом «Харківський політехнічний інститут» (19 серпня 2021 р.); Харківським науково-дослідним експертно-криміналістичним центром Міністерства внутрішніх справ України (24 травня 2022 р.) і Національним університетом цивільного захисту України (8 грудня 2023 р.). Започатковано здійснення низки науково-дослідних робіт міжгалузевими колективами. Відкритість усіх учасників до нових ідей і готовність до їх активного втілення у життя лежить в основі синергетичного ефекту конструктивної взаємодії.

То ж змарнувати чи сповна скористатися нагодою у скрутні для Батьківщини часи проявити найкращі особистісні якості та всебічно допомогти своєму Народу, розвиваючи криміналістику як науку, навчальну дисципліну і галузь правозастосовної практики, – справа сумління кожного, хто має сміливість іменувати себе криміналістом. Вже в недалекому майбутньому на унікальному практичному досвіді та наукових здобутках українських криміналістів буде навчатися весь цивілізований світ, зацікавлений у непоширенні жажіття, якого зазнала Україна.

Демидова Є.Є.,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри криміналістики

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

На сьогодні використання штучного інтелекту активно впроваджується в усі сфери нашого життя. Штучний інтелект вносить

революційні зміни у способи обробки даних, автоматизації процесів та прийняття рішень, що дозволяє зробити ці процеси більш ефективними та точними. Не виключенням є й сфера освіти.

Використання штучного інтелекту у навчальному процесі, науковій діяльності – не фантастичне майбутнє, а сьогоднішня реальність. Нещодавно, наприклад, було проведено опитування серед студентів Стенфордського університету. Згідно з результатами, майже 20% студентів вже використовували ChatGPT для допомоги з домашніми завданнями, іспитами та навчальними проєктами [1]. Щодо майбутніх докторантів такого опитування ще не проводилось. Враховуючи такі сучасні тенденції, виникає питання щодо співвідношення можливостей використання штучного інтелекту з академічною доброчесністю, дотриманням етичних стандартів.

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту» академічна доброчесність - це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [2].

Дотримання академічної доброчесності передбачає: посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання [2].

Порушенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат; самоплагіат; фабрикація; фальсифікація; списування; обман; хабарництво; необ'єктивне оцінювання, надання здобувачам освіти під час

проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання; вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання [2].

В першу чергу виникає питання, чи підпадає під поняття, наприклад, плагіату використання тексту, написаного штучним інтелектом. Враховуючи, що академічний плагіат – це оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, а при цьому штучний інтелект не підпадає під поняття «особа», то відповідно до норм законодавства такий текст, складений штучним інтелектом, формально не є плагіатом.

На сьогодні є спроби унормування статусу результатів використання штучного інтелекту, проте єдиних підходів немає. У більшості країн світу автором творів визнається людина, а штучний інтелект, як і тварини, не може створювати об'єкти авторського права та бути автором, адже не дотримується наявність критерію оригінальності твору. В США, наприклад, дотримуються позиції про неможливість надання правової охорони авторським правом об'єктам, які згенеровані штучним інтелектом, тваринами, тобто, не людьми. В ЄС система правового захисту авторського права вимагає дотримання критеріїв оригінальності та участі людини як автора, вираження його творчого задуму. Крім того, розрізняються об'єкти, створені штучним інтелектом, та об'єкти, створені за допомогою штучного інтелекту. В останньому варіанті передбачається суттєва участь людини, що дозволяє в разі виконання вимог до твору надати захист авторським правом. При цьому зазначають, що досить складно визначити, який саме внесок у створення контенту, згенерованого штучним інтелектом, буде означати суттєву участь і творчі рішення автора (людини). Оцінка такого внеску

залежатиме від багатьох суб'єктивних факторів. Тому в більшості випадків контент, згенерований штучним інтелектом, не охороняється авторським правом [3].

Хто є власником тексту, написаного штучним інтелектом? У кого авторське право на такий текст? Ці питання залишаються досить складними і не врегульованими у чинному законодавстві. Зрозуміло, що, наприклад, надання запиту у ChatGPT щодо написання ним тексту статті, тез, підрозділу дисертації і подальше видання цього тексту, створеного штучним інтелектом, як власного наукового доробку є щонайменше не етичним. При цьому, як слушно зазначають науковці, є й велика імовірність отримання у результаті такого запиту не достовірної інформації від штучного інтелекту, що фактично є фабрикацією, як одного з видів порушень академічної доброчесності, тобто вигадуванням даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях [2]. Крім того, може мати місце інша ситуація, коли штучний інтелект під час генерування тексту за певним запитом надає ідеї, що підпадають під поняття авторського права, оскільки авторські твори також використовуються для машинного навчання. І таким чином також матиме місце ризик порушення академічної доброчесності.

Проведення аналізу офіційного сайту OpenAI дозволила встановити, що політика спільного використання GPT, передбачає необхідність зазначення, що автор створив цей текст частково за допомогою GPT-3 (GPT-4), великомасштабної моделі генерації мови OpenAI [4]. Тобто у разі використання тексту, сгенерованого у ChatGPT, необхідним є безпосереднє вказування у відповідній публікації, доповіді тощо, що він створений штучним інтелектом.

Але чи означає це, що штучний інтелект не можна використовувати в науковій діяльності? Це спірне питання на сьогоднішній день. На мою думку, його слід використовувати. Але важливо розуміти, як правильно це

робити, не порушуючи етичних норм. Пропоную поглянути на штучний інтелект як на наукового консультанта, звичайно, з урахуванням його сутності та обмежень. Тобто на інтелект, хоч і штучний, з яким можна вести дискусію, якому можна задавати питання та сперечатися, в результаті чого як раз і дійти до вирішення певного дискусійного питання. За допомогою штучного інтелекту можна моделювати та обговорювати різні наукові гіпотези, що дозволить обрати потрібний напрямок наукової діяльності. Крім того, ефективним є використання штучного інтелекту для демонстрації результатів наукової діяльності. Наприклад, створення презентацій для висвітлення наукових здобутків дисертанта.

Отже, підсумовуючи необхідно зазначити, що використання штучного інтелекту в науковій діяльності встановлює нові реалії в сфері академічної доброчесності. Тому важливим є розуміння добросовісного та ефективного використання штучного інтелекту, а також розроблення єдиних правил його застосування в дослідженнях.

Список літератури:

1. Штучний інтелект в освіті: можливості, виклики та перші кроки великої адаптації. Офіційний сайт «Українська правда». URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/08/4/255650/>
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Юшина А. Штучний інтелект: кому належать авторські й майнові права. URL: <https://mind.ua/openmind/20255019-shtuchnij-intelekt-komu-nalezhat-avtorski-j-majnovi-prava>
4. Офіційний сайт OpenAI. URL: <https://openai.com>

Євдокіменко С. А.,

*доктор юридичних наук, доцент кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права Вищого навчального
закладу «Національна академія управління»,
м. Київ, Україна*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Здійснення наукової діяльності передбачає забезпечення довіри до її результатів, що базується на принципах і правилах академічної доброчесності.

Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту» академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1].

Воєнні дії внаслідок агресії РФ проти України вплинули на всі сфери життєдіяльності людей, зокрема й на освітню та наукову діяльність.

Створення та підтримання атмосфери академічної доброчесності – процес тривалий і поступовий, який може складатися з декількох етапів. В першу чергу необхідно чітко розуміти основні принципи і правила академічної доброчесності, вимоги законодавства України та внутрішніх документів закладу вищої освіти з цього питання [2, с.75 - 76].

Дотримання академічної доброчесності передбачає:

посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;

контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами наукового ступеня [3].

Порушенням академічної доброчесності згідно з ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту» вважається:

академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів [1].

Атмосфера академічної доброчесності в освітній і науковій діяльності передбачає заборону використання учасниками цього процесу чужих текстів (як україномовних, так і іншомовних) без коректного посилання на джерело, самостійне виконання завдань поточних та підсумкових контролів. [2, с. 76].

Наукові та навчальні твори, які підпадають під правовий захист, а суб'єктів права власності на ці твори ніхто протиправно не може позбавити права власності, адже воно не може бути порушеним. Тим самим академічна доброчесність є складником забезпечення всіх теоретичних конструкцій та інститутів правозастосування щодо забезпечення права осіб розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [4]. Так згідно зі статтею 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і

розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [5]. Для того щоб виникли правові відносини у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти, вони мають врегулюватися нормами права та виникають після того як здобувач вищої освіти створив та оприлюднив свій науковий чи навчальний твір, розуміючи всі правові наслідки щодо дотримання в ньому вимог недопущення плагіату та інших аспектів академічної недоброчесності [4, 6].

Наука адміністративного права вивчає публічні правовідносини за змістом, вони виникають між представником державної влади і громадянами з метою реалізації публічного інтересу. І те, у чому влада бачить загальне благо, може насправді й розійтися з інтересами значної частини населення. Але у всякому разі вимоги правлячої влади висувуються до громадян не як приватний інтерес окремих носіїв влади, а в ім'я загального блага [4, 7].

Цього висновку доходить і М. Пленюк, що вищі навчальні заклади у правовідносинах зі здобувачами наукового ступеню, зокрема щодо академічної відповідальності, мають право діяти у тих межах, що встановлені законодавством. Кожне суб'єктивне право в разі його порушення гарантовано забезпечується можливістю його примусового відновлення або захисту. Зауважимо, що на сьогодні правове регулювання академічної відповідальності характеризується недостатньою регламентацією [8].

Подальший розвиток правових та організаційних механізмів формування та забезпечення академічної доброчесності, основних ознак і видів порушень академічної доброчесності та відповідальності за такі порушення передбачається у Проекті Закону України «Про академічну доброчесність» від 08.01.2024 за № 10392 (Одержаний ВР України), далі – Проект Закону України № 10392 [9].

Відповідно до статті 3 Проекту Закону України №10392, розглянуті заходи забезпечення академічної доброчесності полягають в активних діях

щодо підтримання високого рівня компетентності кожним учасником процесу забезпечення академічної доброчесності, визначенні правил дотримання академічної доброчесності, видів порушень академічної доброчесності, процедур розгляду питань про наявність або відсутність порушень академічної доброчесності та видів відповідальності за встановлені порушення.

В зв'язку з тим, що в умовах сьогодення інститут адміністративних відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності не є досить розвинутим як на теоретичному, так і практичному рівнях, то він потребує вдосконалення, переформатування цілої низки норм та правил.

Список літератури:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top> (дата звернення: 25.04.2022).

2. Маравська К. І. Дотримання принципів і правил академічної доброчесності в закладах вищої освіти МВС України в умовах воєнного стану [УДК 378.6:351.74]:355.271(477) Маравська К. І., доктор філософії з психології, старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту інтелектуальної власності Харківського національного університету внутрішніх справ; <https://orcid.org/0000-0002-7103-4350>/Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. Харків, 2022/ с.75-76 © Маравська К. І./ URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/794f553d-4661-450c-8025-b3966a31d538/content>

3. Академічна доброчесність: проблеми реалізації та відповідальність/ URL:https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Академічна_доброчесність:_проблеми_реалізації_та_відповідальність#:~:text=Академічна%20доброчесність

%20-

%20це%20сукупність%20етичних,або%20наукових%20(творчих)%20досяг
нень

4. Галуцько В. В. Адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення академічної доброчесності вищої освіти в Україні. Юридичний бюлетень, випуск 27. 2022 URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2022/27/5.pdf>

5. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. Теорія держави і права : навчальний посібник / автори-упорядники: Пихтін М.П., Галуцько В.В., Новіков М.М., Новікова М.М., Онищук О.О. ; за заг. ред. В.В. Галуцька. Херсон : ХЮІ ХНУВС, 2010. 250 с.

7. Єлістратов А.І. Адміністративне право : лекції. / Ред. та упоряд. В.В. Галуцько, С.В. Діденко. ХЮІ ХНУВС. Херсон. 2007. С. 268.

8. Пленюк М. До питання про правове регулювання академічної відповідальності. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 квітня 2021 р.). Київський регіональний центр НАПрН України. Київ. 2021. С. 107–108.

9. Про академічну доброчесність. Проект Закону України від 08.01.2024 № 10392 (Одержаний ВР України)/ URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ji10516a>

Євдокіменко С. В.,

доктор юридичних наук, професорка, головний науковий співробітник

відділу аспірантури та докторантури

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса,

м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИ НАПИСАННІ ДИСЕРТАЦІЙ З КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

При написанні дисертацій з криміналістики використовують серед інших емпіричні методи наукового дослідження. Отримана за допомогою цих методів інформація є основою для подальшого теоретичного осмислення пізнавальних процесів. Передбачені такі складові емпіричних методів дослідження: 1) інтерв'ю, 2) анкетування, 3) рейтинг, 4) самооцінка, 5) спостереження, 6) експеримент, 7) експертна оцінка, 8) аналіз результатів [1, с.14].

При написанні дисертацій з криміналістики найчастіше серед них, використовують анкетування, спостереження, експеримент, експертну оцінку і, звичайно, аналіз результатів.

Анкетування – збір даних у вигляді письмових відповідей респондентів на запитання анкети (опитувальника), які стосуються визначеної теми, сформульовані відповідно до мети дослідження для отримання потрібної інформації, що дає можливість отримання як кількісних, так і якісних даних.

Таблиця 1 Анкетування. Формулювання запитань.[5]

Під спостереженням розуміють цілеспрямоване і систематичне сприйняття об'єкта, явища чи процесу, виходячи з певного завдання і мети дослідження.

Експеримент – це цілеспрямоване вивчення явища, процесу чи об'єкта дослідження з метою виявлення невідомих його властивостей чи якостей або перевірки правильності теоретичних положень, які визначаються певною науковою ідеєю [1, с.14 - 15].

Щодо написання дисертації з криміналістики, з нашої точки зору, значну роль відіграє також експертна оцінка.

Згідно з рецензією доктора юридичних наук, професора Одерія О. В. на дисертацію Бажанюка В. В. вказано, що достовірність наукових результатів, висновків та пропозицій дисертаційної роботи визначається нормативно-правовою, теоретичною та емпіричною базою дисертаційного дослідження. Зокрема, автором опрацьовано достатню кількість літературних джерел (256), а емпіричну базу складають результати вивчення матеріалів 120 кримінальних проваджень (вироків судів), в яких містилися відомості щодо проведення експертиз, результати опитування думок 150 слідчих і прокурорів, аналізи судової практики апеляційний судів і Верховного суду [2, с.3].

Відповідальним етапом дисертаційного дослідження є отримання й аналіз первинної та вторинної інформації з теми дослідження.

Первинна інформація — це вихідна інформація, яка є результатом безпосередніх експериментальних досліджень, вивчення практичного досвіду.

Вторинна інформація — це результат аналітико-синтетичної переробки первинної інформації.

Особливого значення первинна й вторинна інформація набувають при написанні дисертації, оскільки вона становить теоретичну та експериментальну основу в досягненні мети дослідження та його вирішення завдань. Вона є доказом обґрунтованості наукових положень дисертації, їхньої достовірності й новизни [1, с.49].

Достовірність — це достатня правильність, те, що не викликає сумнівів, доказ того, що названий результат (закон, закономірність, сукупність фактів тощо) є істинним, правдивим. Достовірність результатів і висновків дисертації обґрунтовується експериментом, логічним доказом, аналізом літературних й архівних джерел, перевіркою на практиці [1, с.49].

Базою емпіричних досліджень при написанні дисертації з криміналістики можна запропонувати наведену емпіричну основу згідно з Відгуком офіційного опонента на дисертацію Горина М. С., а саме наступне:

Емпіричну основу дослідження складають статистичні та аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України, Міністерства закордонних справ України, Державної судової адміністрації України; доповіді дипломатичних представництв та консульських установ; матеріали засобів масової інформації та журналістських розслідувань; результати багаторічного вивчення оперативно-розшукової, слідчої та судової практики на підставі значного

досвіду роботи автора; узагальнені результати вивчення кримінальних проваджень; зведені дані анкетування. [3, с.11].

В. В. Різун вказує, що для того, щоб правильно представити в дисертації фактаж, має бути вказано джерела фактичного матеріалу (архіви, фільми, газетні матеріали, книги, польові дослідження тощо), скільки цих джерел. Окрім того, виникає запитання: чи достатньо дисертантом узято джерел і чи достатньо ним зібрано фактів, щоб робити висновки [4].

Що стосується умов впливу воєнного стану на проведення емпіричних досліджень при написанні дисертацій, скористаємося висновками наведених раніше рецензій.

Вказано, що з 24 лютого 2022 року наша країна опинилася в стані війни. Як наслідок, з окремих регіонів експертні установи взагалі виїхали за межі своєї області (наприклад, НДЕКЦ при ГУМП в Донецькій області відразу переїхав до м. Кременчук, а з квітня поточного року дислокується у м. Дніпро), що суттєво ускладнило організаційно-тактичні питання використання спеціальних знань під час досудового розслідування. Наведена ситуація, на погляд рецензента, потребує своєї оцінки (у контексті предмету дослідження) [2, с.8].

Відповідно до Відгуку офіційного опонента на дисертацію Горина М. С., наведено що вдалим є авторські криміналістичні рекомендації щодо підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій (СРД) при особливому режимі досудового розслідування в умовах воєнного стану у складі слідчої групи (з обов'язковим включенням до її складу представників поліції, ДПС, СБУ та міграційної служби) [3, с.5].

Таким чином, емпіричні методи наукового дослідження при написанні дисертації з криміналістики, є доказом обґрунтованості наукових положень дисертації, їхньої достовірності й новизни, що сприяє авторському баченню щодо практики розслідування окремих видів криміналістичних правопорушень в умовах воєнного стану.

Список літератури:

1. Методологія науково-дослідницької діяльності: Навчальне видання. [Електронний ресурс]: навч. посібник для аспірантів спеціальності 186 «Видавництво та поліграфія» ОНП «Видавництво та поліграфія» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти / КПІ ім. Ігоря Сікорського / Уклад.: Т. А. Роїк. – Електронні текстові дані (1 файл: 1,45 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. – 56 с./ <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/6d05145a-51b7-4053-9ab4-c7723a5a241c/content>

2. Рецензія доктора юридичних наук, професора Одерія О. В. на дисертацію Бажанюка В. В. «ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ», представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»/ <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/05/oderij-bazhanyuk-recenziya.pdf>

3. Відгук офіційного опонента на дисертацію Горина Михайла Степановича «Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність/ До спеціалізованої вченої ради К 26.142.05 ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2/ <https://maup.com.ua/assets/files/dis/gorin/vidguk-1.pdf>

4. Різун В. В. Про стан нашої науки та вимоги до написання дисертацій (За матеріалами виступу на науковому семінарі перед керівниками дисертаційних досліджень та здобувачами наукових ступенів 12 березня

2003 року)/В. В. Різун д. філол. н., проф. УДК 001: 168/
<http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1573>

5. Структура анкети, типи та види запитань. <https://qala-project-1.gitbook.io/vivchennya-potreb-u-navchann-ta-profes-jnomu-rozvi/anketuvannya-1/anketuvannya>

Затенацький Д.В.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ПОМИЛКИ В ПІДГОТОВЦІ Й ОФОРМЛЕННІ ДИСЕРТАЦІЇ ТА АВТОРЕФЕРАТИВ ДИСЕРТАЦІЙ

1. До основних результатів наукових досліджень слід віднести дисертаційну роботу, яка являє собою складну форму розумової діяльності організації науково-дослідницької роботи дисертанта (аспіранта, докторанта) та спрямована на самовдосконалення такої особи.

2. Процес роботи над дисертаційним дослідженням, як і любий вид діяльності може супроводжуватись виникненням певних помилок. Варто зазначити, що окремі науковці виокремлюють різні підстави класифікації типових помилок. Зокрема, В. Майборода і С. Майборода зазначають проте, що найбільш поширеними є такі: 1) використання в назві дисертації псевдонаукової термінології; 2) невідповідність теми дисертації спеціальності; 3) відсутність обґрунтування актуальності й доцільності наукового дослідження, не розкрита суть проблеми і завдань дослідження; 4) об'єкт дослідження погано співвідноситься з метою, не виділений

предмет дослідження, його мета, завдання і гіпотези; 5) мета дослідження формулюється не як кінцевий результат дослідження, а як спосіб його досягнення; 6) методи дослідження перелічуються у відриві від самого дослідження, не дається їхнє обґрунтування і застосування; 7) при характеристиці новизни дається їх формальна анотація, але не розкривається сама її суть; 8) відсутня кореляція між науковими завданнями, отриманими результатами і науковою новизною; 9) наукова новизна не підтверджується змістом дисертації; 10) отримані результати не можна кваліфікувати як вирішення важливої наукової або прикладної проблеми; 11) не визначається особистий внесок дисертанта в роботах, що підготовлені разом зі співавторами; 12) відсутній або має формальний характер огляд літератури, бібліографічний опис джерел не відповідає стандартам та вимогам до публікацій, огляд літератури перевищує 20% обсягу дисертації; 13) перевантаженість розділів і підрозділів зайвою інформацією; 14) використання в докторських дисертаціях і монографіях матеріалів, виконаних авторами раніше в кандидатських дисертаціях; 15) основні результати дисертації не опубліковані в спеціальних наукових виданнях; 16) відсутність або помилки у посиланнях, відсутність посилань на роботи самого автора дисертації в її тексті; 17) істотні розбіжності в змістах дисертації й автореферату дисертації; [1, С. 374-376] 18) відсутність якісних та кількісних показників здобутих результатів, рекомендації щодо їх використання; 19) вирішення переважно практичних завдань, а теоретичні тільки згадуються; 20) відсутність розмежування одержаних наукових положень і нових прикладних результатів, що впливають з теоретичного доробку дисертанта; 21) відсутність посилання на особисті наукові праці здобувача) (принаймні ті, перелік яких наведено в авторефераті); 22) неповнота опублікування матеріалів дисертаційного дослідження, тобто невиконання вимог щодо кількості та якості публікацій у фахових наукових виданнях та ін. [2] М. Романенко зазначає, такі топ-3

помилки, які загублять всю дисертацію: 1) недотримання показників унікальності (плагіат); 2) відсутність кореляції між тезисами та джерелами; 3) недостатня кількість публікацій в наукових журналах щодо теми дослідження. [3] Окремі науковці серед помилок називають: 1) підміну отриманих в роботі нових наукових положень новими прикладними результатами; 2) послідовність задач дисертаційного дослідження: «проаналізувати основні закономірності...», «розробити математичні моделі...», «розробити методи корекції...», «дослідити оптимальні критерії оптимізації...», «розробити спосіб програмно-апаратної реалізації...», «провести практичну апробацію...»; 3) недотримання стилю наукової мови; 4) відсутність новизни наукового факту, що свідчить про принципово новий, до цього часу невідомий предмет, явище чи процес; 5) описовий характер висновків. [4, 5, 6].

3. Причиною виникнення помилок у підготовці та оформленні дисертаційного дослідження є, передусім, неправильне розуміння дисертанта основних вимог, сутності та завдань науково-дослідної роботи – дисертації. В цьому розумінні, варто виокремлювати помилки, виходячи із етапів процесу роботи над дисертаційним дослідженням, які умовно можна поділити на такі: а) підготовчий етап, під час якого формується тема, план, обґрунтовується її актуальність, визначаються мета і завдання роботи, вивчаються літературні джерела за темою дослідження та ін.; б) проміжний етап, де робота ведеться безпосередньо над текстом дисертації, здійснюються необхідні розрахунки, систематизується накопичений матеріал, оформляється текст та ін.; в) заключний етап характеризується редагуванням і допрацюванням тексту з урахуванням зауважень наукового керівника (рецензентів, колег) та належним оформленням дисертаційної роботи. В межах підготовки та оформлення дисертаційного дослідження здобувачі допускають такі помилки: а) помилки стратегічного характеру, в тому числі розробці, впровадження, реалізації й оцінці ефективності

визначеної стратегії (мова по-суті, йде про визначення глобального завдання (пріоритету), яким є дисертаційна робота, а також визначення розумного балансу між власними ресурсами і можливостями щодо їх використання для реалізації стратегічного пріоритету – завершення дисертаційної роботи); б) помилки тактичного характеру (визначення середньострокових та короткострокових (проміжних) завдань та тактичних кроків для виконання стратегічного пріоритету і на цій основі розроблення детального плану роботи над дисертаційним дослідженням, в тому числі й визначення термінів виконання окремих розділів та підрозділів дисертації); в) помилки організаційного характеру (не систематична робота над дисертаційним дослідженням, що в подальшому впливає на терміни виконання та «знаходження у темі дослідження»).

Список літератури:

1. Майборода В. К. Характерні недоліки дисертаційних робіт / В. К. Майборода, С. В. Майборода. *Вісник УАДУ*. 2002. № 2. С. 374-376
2. Майборода В.К. Типові помилки в підготовці й оформленні дисертації та авторефератів дисертацій https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/27_04_2015_mayboroda.pdf
3. Романенко М. Як написати дисертацію: практичні поради <https://gosta.media/nauka-ta-osvita/iak-napysaty-dysertatsiiu-praktychni-porady/>
4. Підготовка і захист дисертації на здобуття наукового ступеня у галузі технічних наук: Інформ.-довідк. посіб. / Автори-упорядники: д-р техн. наук, проф. В. С. Моркун, д-р техн. наук, проф. М. І. Ступнік, канд. техн. наук В. В. Тронь. Кривий Ріг, 2019. 110 с.
5. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради. 3-тє вид., випр. і доп. / автор-упорядник проф. Л. А. Пономаренко. К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», «Толока», 2010. 80 с.

6. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

Калініна А.В.,

кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК HARD SKILLS TA SOFT SKILLS У ЗДОБУВАЧІВ НА ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ (ТРЕТЬОМУ) РІВНІ ОСВІТИ

Актуальність дослідження hard skills (тверді навички) і soft-skills (м'які навички) обумовлена безперервним розвитком наук і активним процесом діджиталізації в освіті й усіх сферах виробництва. Розроблення цієї проблеми має особливе значення для підготовки кадрів на третьому (освітньо-науковому) рівні.

Терміни «hard skills» і «soft-skills» свого часу було успішно запозичено із сфери військового управління. Такі поняття використовували в армії США із середини 60-х років XX століття з метою підвищення рівня підготовки військовослужбовців. Їх було утворено за аналогією з англійськими термінами «hardware» – комп'ютерне залізо (hard skills) та «software» – програмне забезпечення (soft-skills) [1].

Зазначимо, що hard skills, або так звані «тверді навички», набуваються у процесі здобуття освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні з опорою на попередній академічний і професійний досвід. Такі навички характеризують особу як професіонала. Рівень опанування ними

підтверджується результатами, зафіксованими документально (у додатку до диплома, сертифікатах, документах підсумкового оцінювання освітньої компоненти освітньо-наукової програми та ін.). Формування цієї групи компетентностей в освітньому процесі залежить від набутого досвіду академічного навчання, уміння виконувати поставлені завдання і досягати потрібного результату. Такі навички можна об'єктивно оцінити за попередньо визначеними критеріями [2]. Тверді навички є базисом професійної компетентності фахівців за спеціальністю 081 «Право», основою структури компетентностей викладача, у тому числі й дослідника, юридичних дисциплін.

Для досягнення високого рівня якості освіти вкрай важливими є розвиток *soft skills* або так званих «м'яких, гнучких навичок». До таких навичок відносять: ситуативні вміння, знання, риси характеру особистості, які можуть застосовуватись в будь-якій роботі, діяльності. Звернемо увагу, що такі навички формуються упродовж життя під впливом усіх чинників виховання і життєвого досвіду. Ці навички є визначальними в розбудові кар'єри та формування професійної репутації фахівця, за їх допомогою також оцінюється внесок співробітника у створення позитивного та продуктивного робочого середовища в професійному колективі [2]. *Soft skills* завжди унікальні, мають виразний особистісний зміст.

Не зважаючи на те, що *hard skills* більш очевидні, чітко окреслені освітньо-науковою програмою, робочими навчальними програмами і можуть бути перевірені, оцінені відповідно до визначених в робочих навчальних програмах критеріїв з дотриманням політики академічної доброчесності. Однак професійний та особистий успіх дослідника визначають саме *soft skills*. У сучасних реаліях в НДІ ВПЗ у навчальних взаємодіях і позааудиторній індивідуальній роботі з аспірантами особлива увага приділяється формуванню досвіду активного навчання через

дослідження для реалізації компетентнісного підходу, створення умов для індивідуальної освітньої траєкторії аспіранта.

Яким же є оптимальне співвідношення таких навичок на ринку праці? На думку дослідників співвідношення soft skills і hard skills повинно складати 61% та 39% відповідно. На думку українських роботодавців найбільш очікуваними від працівника є вміння брати на себе відповідальність (62,1%), бажання розвиватися (56,9%), наполегливість (48,3%) і комунікабельність (51,7%) [3].

Цікавими є й результати спільного дослідження цього питання, що проводилося фондом Карнегі Мелона і Стенфордським дослідницьким інститутом. Так, успіх управлінців в компаніях зі списку «Fortune 500» на 75% залежить від soft skills, тоді як hard skills займають лише 25%, а отже – «м'які» навички більшою мірою впливають на розвиток кар'єри [1].

Підготовка здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти у НДІ ВПЗ загалом передбачає системну роботу із здобувачами третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спрямовану на розвиток і удосконалення загальних і фахових компетентностей майбутніх фахівців у галузі права [4]. Формування і розвиток hard skills і soft skills успішно реалізується не лише в межах виконання навчального плану, а й під час тематичних вебінарів, що проводяться для аспірантів, освітянських студій, наукових заходів та ін.

Список використаних джерел:

1. Що таке hard skills і soft skills: як нас оцінює роботодавець. URL : <https://eduhub.in.ua/news/shcho-take-hard-skills-i-soft-skills-yak-nas-ocinyuye-robotodavec>.

2. Дроздова Ю. В., Дубініна О. В. Концептуальні підходи до визначення «softskills» у сучасних освітніх та професійних моделях. Softskills – невід'ємні аспекти формування конкурентоспроможності

студентів у XXI столітті: тези доповідей (Київ, 21 лютого 2020 р.). Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. С. 31–34.

3. Що таке hard і soft skills? В чому різниця? Що важливіше? URL : <https://zhy.dcz.gov.ua/publikaciya/shcho-take-hard-i-soft-skills-v-chomu-riznyca-shcho-vazhlyvishe>.

4. Освітньо-наукова програма «Право»/«Law» зі спеціальності 081 «Право». 2022. URL : <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2022/09/%D0%9E%D0%9D%D0%9F-2022-2023.pdf>.

Негребецький В. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків. Україна*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ АНКЕТУВАННЯ В НАУКОВО-ДОСЛІДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку війною на Україні особлива роль відводиться роботі науково-дослідних та освітніх установ щодо створення і впровадження методології розслідування та документування фактів причетності держави-агресора до терористичної діяльності та порушення норм міжнародного права. Тому необхідно відзначити роль науки-криміналістики та наукових дослідників-криміналістів щодо створення і вдосконалення методів розслідування таких кримінальних правопорушень. Так, члени Литовського товариства криміналістів, Польського товариства криміналістів та Міжнародного конгресу криміналістів (Україна), 04.03.2022 р. звернулись до мирової наукової спільноти для об'єднання зусиль європейських вчених і практиків для забезпечення безпеки та миру Європейського континенту [1]. Вони закликають колег докласти всіх зусиль, щоб зупинити агресію проти

України як найближчої сусідньої держави, допомогти нашим братам і сестрам в Україні подолати труднощі війни, показати, як важливо бути справжніми друзями, бути зараз разом. За нашу і вашу свободу, за наше спільне майбутнє в ЄС, за наші спільні плани та прагнення. В Україні атакують і бомбардують не лише військові частини, але й варварське руйнують критичну інфраструктуру, зокрема житлові квартали, гинуть мирні жителі та навіть діти. Порушуються основні принципи міжнародного співробітництва та норми міжнародного права. Український народ захищає не лише свою країну, націю, а й незалежність інших європейських держав, а також фундаментальні принципи міжнародного права: демократію, права і свободи людини, верховенство права та нашу спільну безпеку на даний момент і назавжди, майбутнє всього людства. Наукова діяльність також не була зупинено, і в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого з використання цифрових платформ активно продовжувалася наукова діяльність і проводилися наукові заходи. Усі ми віримо в нашу Перемогу і не зупиняємося в науково-дослідній діяльності. Наш народ незламний, і ми здолаємо всі виклики, які поставила перед нами війна.

При підготовці дисертаційних досліджень важливу роль виконує метод опитування (анкетування, інтерв'ювання). Документами, які дають змогу зібрати первинну інформацію, є опитувальний лист та анкета.

Найбільш поширений вид опитування — анкетування. Це – метод отримання інформації шляхом письмових відповідей респондентів на систему стандартизованих запитань попередньо підготовлених бланків — анкет. Анкетування належить до групи методів, яка в соціології, психології і педагогії має назву «опитування». У цю групу, крім анкетування, ще входять інтерв'ю і бесіда.

Анкетування – це метод збору фактів на основі письмового самозвіту досліджуваних за спеціально складеною програмою – анкетною. Анкетне опитування проводять для з'ясування біографічних даних, поглядів,

ціннісних орієнтацій, соціальних установок та особистісних рис опитуваних. Залежно від характеру інформації та способів її отримання використовують такі типи анкетного опитування:

— суцільне (охоплюються великі групи населення) та вибіркове (здійснюють опитування певної групи учасників);

— усне (за типом інтерв'ю) та письмове (робота з бланковими анкетами); — індивідуальне та групове;

— очне (безпосереднє опитування) та заочне (поштою, телефоном тощо) [2].

Перевага анкетування серед інших методів емпіричного дослідження полягає в тому, що воно дає змогу аналізувати й обробляти дані за допомогою статистики. Особливо ефективний цей метод при опитуванні великої кількості респондентів. При створенні анкети важливо щоб: питання точно характеризували явище, а очікувані відповіді на них були достовірними; питання були як прямими, так і непрямими, як закритими, так і відкритими; вони не містили підказок, а також неоднозначного розуміння їх змісту; давали достатній простір для відповідей; містили контрольні комбінації: прямі, опосередковані запитання, особисті, безособові запитання; передбачали попередню перевірку ступеня розуміння запитань на невеликій кількості опитуваних і коригування змісту анкети [2]. Надійність даних анкетного опитування може бути перевірено повторним заходом за тією ж процедурою тих самих осіб (визначається стійкість інформації), а також контролем даних анкетного опитування за допомогою інших методів дослідження.

Опитування дає змогу отримати як фактичну інформацію, так і оцінні дані, проводиться в усній або письмовій формі. При створенні анкети або плану інтерв'ю важливо сформулювати запитання так, щоб вони відповідали поставленій меті. Анкета може включати декілька блоків питань, пов'язаних не лише з рівнем періодичності використання тих чи інших засобів, а й

оцінкою об'єкта дослідження. Вимоги до запитань: запитання мають бути простими і зрозумілими; запитання мають бути однозначними; запитання мають бути нейтральними (не спрямовувати відповіді в певну сторону).

Анкети можуть включати, крім запитань по суті дослідження, запитання, що допомагають встановити контакт із опитуваним, і запитання, які контролюють правильність і достовірність відповідей. Може бути застосоване як усне опитування, так й інтерв'ю.

В умовах війни в Україні суттєву роль виконують цифрові технології і платформи комунікації, на ґрунті яких може бути реалізовано анкетування. Необхідно відзначити, що ситуація небезпеки нерідко не дає можливість очно зустрітись з респондентом. При цьому єдиним виходом залишається використання дистанційної комунікації.

Висновок. Метод анкетування в науково-дослідній діяльності в умовах воєнного часу є необхідним елементом наукових досліджень в праві. Існує можливість застосування сучасних цифрових платформ. Анкета може розповсюджуватись через соціальні мережі, зокрема спеціалізовані професійні групи у мережі та через звернення до керівників закладів, установ з проханням про участь в опитуванні.

Список літератури:

1. Звернення. (04.03.2022) URL: <https://crimcongress.com/news/звернення/> (дата звернення 12.12.2023).
2. Болдуєв М. В. Конспект лекцій Методологія наукових досліджень для студентів з галузі знань 281 «Публічне управління та адміністрування» (30.08.2017). URL: <https://pe.nmu.org.ua/ua/studentam/magistr/281/Конс.лекц.МНД.pdf> (дата звернення 12.12.2023).
3. Звіт за результатами опитування «Українські вчені в умовах війни – 2022 р.». URL: <https://kntu.kr.ua/doc/yakost/Українські вчені в умовах війни 2022року.pdf> (дата звернення 12.12.2023).

Рєпіна Ю.С.,

*кандидат економічних наук, доцент,
науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків. Україна*

ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ПЛОДОТВОРНОЇ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОВУЧАЧІВ ТРЕТЬОГО РІВНЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Написання тексту дисертації – це не проста технічна робота, вона передбачає наявність глибоких професійних знань, наукового і культурного кругозору, зокрема цифрової компетентності – динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій [1].

Поняття цифрової грамотності (digital literacy) є широко вживаним у зарубіжній педагогіці. На початку XXI століття з розвитком Інтернету зарубіжними науковцями (П. Гілстер (P. Gilster), Г. Дженкінс (H. Jenkins), М. Варшавер (M. Warschauer) та Т. Матучняк (T. Matuchniak), А. Мартін (A. Martin), Е. Харгітай (E. Hargittai) та ін.) було сформульовано концепцію «цифрової грамотності» як системи когнітивних, соціальних і технічних навичок, які гарантують якісне існування людини в інформаційному середовищі. Наразі дослідники розглядають цифрову грамотність як більш складне поняття, яке

характеризується комплексом складників, серед яких: електронних пристроїв та програмного забезпечення; мережевої безпеки і стандартів нетикету.

Сучасний темп розвитку інноваційних (інформаційно-комунікаційних та цифрових) технологій, швидкість і динамічність якого ми спостерігаємо, вимагає від здобувачів третього освітнього рівня цифрової грамотності та вміння користуватися вигодами для наукової діяльності, які можна отримати завдяки їх використанню. Поняття цифрової грамотності досліджує педагогіка. Як зазначають Л. Гаврілова та Я. Топольник, на початку XXI століття з розвитком Інтернету в світі сформувалась концепція «цифрової грамотності» як системи когнітивних, соціальних і технічних навичок, які гарантують якісне існування людини в інформаційному середовищі. Наразі, продовжують науковиці, дослідники розглядають цифрову грамотність як більш складне поняття, яке характеризується комплексом складників, серед яких: (1) комп'ютерна грамотність (ефективне використання електронних пристроїв та програмного забезпечення); (2) інформаційна грамотність (навички самостійного пошуку, аналізу, критичного осмислення інформаційних даних); (3) компетентне користування соціальними медіа; (4) використання мережевих технологій з розумінням основ мережевої безпеки і стандартів нетикету [2].

У «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки», схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67, визначено створення та виконання національної програми навчання загальним і професійним цифровим компетенціям та знанням як одне з пріоритетних завдань на шляху до прискореного розвитку цифрової економіки [3]. Тому цілком послідовним і логічним кроком стала «Концепція розвитку цифрових компетентностей» та план заходів з її реалізації, схвалені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 167-р. Отже, можна констатувати, що держава визнає

проблеми системи та опису цифрової компетентності (рамки цифрової компетентності), а також вимог до рівнів володіння цифровими навичками та цифровими компетентностями різних категорій працівників; єдиних підходів до визначення цифрових компетентностей у професійних стандартах та єдиних вимог до освітніх програм з розвитку інформаційно-цифрової компетентності фахівців різних професій; єдиних вимог до цифрових компетентностей в системі освіти; вимог до цифрової компетентності в професійних стандартах тощо. Одним із можливих напрямів реалізації концепції видається започаткована влітку цього року спільна робота Міністерства цифрової трансформації України та Міністерства освіти і науки України щодо реформи національної системи освіти. Як зазначив М. Федоров, «разом з командою МОН ми створюємо стратегію трансформації системи освіти в кожній ланці — від садочків до університетів. Щоб побудувати одну з найбільш гнучких та швидких систем освіти у світі. Один із треків трансформації — зміст та сенси освіти», а О. Лісовий зауважив, що «навчання ІТ в університетах — це важлива інвестиція в молоде покоління. Цифрова грамотність дає змогу студентам розуміти сучасний світ та впливати на нього, де технології продукують ефективність і точність» [4]. Вочевидь, що не всі аспіранти, які зараз проходять підготовку, розвивали свої цифрові компетентності у відповідності із державними освітніми програмами під час здобуття попередніх рівнів вищої освіти з об'єктивних причин з огляду на дати прийняття названих нормативних актів.

Ще один аспект, на який вважаємо за потрібне звернути увагу, пов'язаний із практичною діяльністю працівників правоохоронних та судових органів. Так, враховуючи євроінтеграційні прагнення України, цілком оправдано звернутися до резолюції Європейського парламенту «Штучний інтелект в кримінальному праві та його використання поліцією та судовими органами в кримінальних справах» від 6 жовтня 2021 року, яка

наголошує на тому, що належна підзвітність, відповідальність і зобов'язання вимагають значної спеціалізованої підготовки щодо етичних положень, потенційних небезпек, обмежень і належного використання технології штучного інтелекту, особливо для працівників правоохоронних та судових органів. Далі підкреслюється, що відповідна професійна підготовка та кваліфікація повинні гарантувати, що особи, які приймають рішення, будуть навчені щодо можливості упередженості, оскільки набори даних можуть базуватися на дискримінаційних та упереджених даних та підтримується створення ініціатив з підвищення обізнаності та освітніх ініціатив для забезпечення того, щоб особи, які працюють у правоохоронних і судових органах, усвідомлювали та розуміли обмеження, можливості та ризики, пов'язані з використанням систем штучного інтелекту, включаючи ризик упередженості автоматизації [5].

Вважаємо, що здобувачам третього рівня освіти мають бути доступні навчальні курси, спрямовані на опанування належного рівня цифрових компетентностей з метою підвищення їх цифрової грамотності для плідної наукової діяльності, зокрема з криміналістики.

Список використаної літератури:

1. Концепція розвитку цифрових компетентностей : схв. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>

2. Гаврілова Л.Г., Топольник Я.В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Том 61. № 5. С. 1-14. URL: <https://www.researchgate.net/publication/>

3. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки» : схв. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13>

4. Михайло Федоров: Разом з командою МОН ми створюємо стратегію трансформації системи освіти в кожній ланці — від садочків до університетів / Урядовий портал [Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mykhailo-fedorov-razom-z-komandoiu-monmy-stvoriuiemo-stratehiiu-transformatsii-systemy-osvity-v-kozhnii-lantsi-vid-sadochkiv-do-universytetiv>

5. European Parliament (2021). Artificial Intelligence in Criminal Law and its Use by the Police and Judicial Authorities in Criminal Matters: Resolution of 6 October 2021 (2020/2016(INI)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=%20CELEX%3A52021IP0405>

Федіна В.Р.,

*аспірантка кафедри кримінальне право
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ОРІЄНТИР УСПІХУ В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

На сьогодні проблема академічної доброчесності є найбільш поширеною та актуальною. Оскільки вільний доступ до джерел, що містять продукти інтелектуальної власності, полегшує процес пошуку та використання інформації. Це призводить до збільшення процесів привласнення чужої роботи чи використання не своїх ідей та думок [1]. Тому розширення знань про проблему академічної доброчесності є дуже важливим і актуальним завданням сучасної наукової діяльності.

Розвиток науки та освіти не можливий без дотримання академічної доброчесності, оскільки вона є показником розвитку суспільства, є моральним ядром академічної культури. Саме тому роз'яснення молодим науковцям та студентам основних засад доброчесності в процесі наукової діяльності а також навчальної чи вихоної є одним із найбільш важливих завдань [2; 3].

Академічна доброчесність - сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими повинні керуватися всі учасники освітньо-навчального процесу, викладання та проведення науково-творчої діяльності для забезпечення достовірності результатів наукових досягнень [4].

До принципів академічної доброчесності відносять такі твердження:

1. Доводити та зміцнювати важливість академічної доброчесності.
2. Вирощувати та виховувати любов до навчальної та наукової діяльності.
3. Відноситись до студента як до самостійної особистості.
4. Заохочувати студентів до відповідальності за привласнення чужої роботи чи використання не своїх ідей та думок.
5. Розробляти та вдосконалювати справедливі та релевантні форми оцінювання.
6. Обмежувати любі прояви академічної нечесності при навчальній та науковій діяльності.
7. Допомогати визначати та підтримувати університетські стандарти академічної доброчесності.

Впровадження вищезазначених принципів академічної доброчесності в ВНЗ України – це не лише питання підняття якості вищої освіти, а й підвищення рейтингу та визнання репутації ВНЗ на європейському та світовому рівнях.

Академічна доброчесність складається із кодекс честі ВНЗ, антикорупційних заходів, етичних норм навчального середовища, високого рівня свідомості та поваги до наукового дослідження та боротьби з плагіатом.

Можна виокремити такі основні форми академічної недоброчесності:

- списування;
- обман;
- плагіат;
- самоплагіат в тій чи іншій формі;
- фабрикація;
- фальсифікація;
- випадки хабарництва при складанні заліків, іспитів;
- необ'єктивне оцінювання [1, 3].

Головним завданням викладача поряд із розвитком професійної компетентності у студента є формування академічної доброчесності. Необхідно доводити навчальному процесі, що порушення академічної доброчесності призведе до серйозних наслідків для кар'єрних перспектив у студентів після закінчення ВНЗ. Наприклад унеможлиблюється подальше навчання в аспірантурі, або позбавлення наукового ступеня аспіранта (докторанта) та можливості викладання у вищому навчальному закладі.

При навчанні майбутніх спеціалістів необхідно залучити до дискусійних заходів, дебатів, тренінгів з питань академічної доброчесності, оскільки це вчить студентів висловлювати свої думки та уникати таких форм недоброчесності як списування, академічний плагіат, фальсифікація, хабарництво тощо.

В світі існують успішні моделі, що підтримують академічну доброчесність на рівні окремих навчальних закладів. Наприклад в австралійському Кертінському Університеті (Curtin University) на початку

навчання зобов'язують всіх нових студентів виконати програму курсу «Academic Integrity Program» (академічної доброчесності). Мета цієї програми – ознайомити студента з концепцією академічної доброчесності університету, його цінностям та очікуванням від них як членів університетської академічної спільноти. До неї входять етика, цінності австралійського Кертінського Університету (Curtin University), культура посилань, плагіат, шахрайство [5]. На сайті Університету є окрема сторінка, яка присвячена академічній доброчесності, а також політиці Університету з запобігання плагіату, маються Правила коректного цитування, оформлення посилань, складання списку використаних джерел тощо.

Нині академічна доброчесність в Україні розвивається та стає науковим трендом, так як недотримання її може призвести до зниження репутації ВНЗ, авторитета української освіти у світі, а також «знецінює» дипломи в очах роботодавців. В епоху цифрових технологій порушується баланс між суспільними інтересами та охороною авторського права, відбуваються суттєві зміни в сучасній концепції авторського права, юридичне освоєння Інтернет-простору в українському суспільстві значно відстає від його масового технічного опанування. Законодавча база України є обмеженою. Головними методами боротьби проти академічної недоброчесності у вигляді академічного плагіату є поєднання правових, економічних та технологічних важелів разом з системою методів етичного спрямування. Тільки викоринивши такі поняття як «хабар», «списування», «плагіат» тощо, ми зможемо стати справжніми європейцями й перевершимо досягнення передових країн.

Список літератури:

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.

3. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. К.: Таксон, 2016. 234 с.

4. Закон України «Про освіту»: станом на 22 вересня 2017 р. / Верховна Рада України. Офіц. вид. К.: Парлам. вид-во, 2017. 122 с.

5. Академічна доброчесність: виклики сучасності / Збірник наукових есе учасників наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 1 – 13.10.2018). Варшава, 2018. 162 с.

Шевчук В.М.,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташица НАПрН України, заслужений юрист України, м. Харків, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПРИ НАПИСАННІ ДИСЕРТАЦІЙ З КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Останнім часом заклади вищої освіти все більше уваги приділяють дотриманню норм академічної доброчесності через появу та розвиток сучасних інноваційних цифрових технологій, що можуть активно використовуватися під час написання наукових праць. Очевидно, що однією із таких інноваційних технологій нині виступає штучний інтелект та інші допоміжні технології сьогодення. Розвиток штучного інтелекту увійшов у повсякденне життя людини в якості інтелектуальних систем, мобільних

додатків, а також вебсервісів, які можуть сприяти покращенню комунікації або підвищенню ефективності будь-якої системи. Проте, незважаючи на низку позитивних моментів, використання штучного інтелекту негативно впливає на дотримання академічної доброчесності у науковому просторі та освіті [7].

Забезпечення якісної освіти є актуальним у будь-якому контексті, а питання академічної доброчесності тим паче, оскільки Україна прагне інтегруватися у європейській науковий простір, що потребує певного рівня якості освітньої галузі. Особливого загострення питання академічної доброчесності набули під час розвитку мережі Інтернет та можливостей застосування цифрових технологій при проведенні науково-дослідницьких робіт. Оновлення освітнього та наукового простору викликає нові питання щодо плагіату в наукових роботах і нечесного оцінювання, а також ставить на передній план проблему впровадження ефективної етичної комісії у закладах вищої освіти [3, 156-158].

Вбачається, що застосування сучасних інформаційних технологій при проведенні наукових досліджень із криміналістики мають безліч переваг, однак, із іншого боку на сьогодні існує також й величезна кількість недоліків, пов'язана із недобросовісністю окремих дослідників при написанні своїх дисертаційних робіт. Значне ростання кількості користувачів інформацією, яка міститься в мережі інтернет, сприяє збільшенню кількості випадків недобросовісного використання такої інформації та поширення випадків неетичного запозичення здобувачами третього рівня освіти (аспірантами) матеріалів, які уже опубліковані у попередніх досліджень без посилання на їх авторів та інших порушень академічної доброчесності.

Використання систем та програм на основі штучного інтелекту актуально є і для здобувачів третього рівня освіти (аспірантів). Вбачається, що використання науково-педагогічними працівниками систем штучного

інтелекту, наприклад GPT чат та інших технологій, з одного боку дозволяє суттєво підвищити рівень кваліфікації і відповідно рівень наукових досліджень, а також проходження навчання здобувачами вищої освіти третього рівня (аспірантами). У цьому плані використання штучного інтелекту може сприяти для покращення когнітивних процесів, таких як пам'ять та мислення. Водночас, з іншого боку, варто враховувати, що така ситуація також створює умови і для академічної недоброчесності при написанні наукових тез, статей, дисертаційних робіт при проведенні криміналістичних досліджень.

Задля забезпечення надання якісних освітніх послуг в Україні було впроваджено міжнародні академічні стандарти для запобігання плагіату як одного із видів порушення академічної доброчесності та правила її дотримання. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту», академічна доброчесність є сукупністю етичних принципів і правил, якими мають керуватися всі учасники навчального процесу для забезпечення довіри до результатів навчання або наукових досягнень [1]. Закон також встановлює чіткі правила дотримання академічної доброчесності та передбачає відповідальність за певні порушення. Основними її порушеннями є: академічний плагіат; фабрикація; самоплагіат; списування; фальсифікація; хабарництво; необ'єктивне оцінювання; надання здобувачам освіти допомоги.

Важливе значення для підтримки академічної доброчесності у закладах освіти відіграє Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації» від 26 серпня 2021 року № 897, який визначає процедуру скасування рішення щодо присудження ступеня вищої освіти у разі виявлення фактів порушення академічної доброчесності, а також правові наслідки цього процесу [4].

Інновації штучного інтелекту впливають на різноманітні сфери життя

людини, а особливо на деякі аспекти освітньої галузі, особливо в період повномасштабного вторгнення, коли більшість закладів освіти працює у дистанційному режимі і чіткий контроль за будь якою науковою діяльністю відсутній. У просторі академічної доброчесності штучний інтелект присутній вже декілька років, проте поява такого сервісу як ChatGPT від OpenAI стала синонімом прояву академічної недоброчесності здобувачів освіти. Чат бот на основі штучного інтелекту є нейромережею, яка спеціально розроблена і є персональним помічником людини.

Роль академічної доброчесності в освітньому і науковому середовищі є важливою, адже дотримання академічної доброчесності усіма учасниками цього процесу сприяє і забезпечує підтримці етичних правил проведення наукових досліджень та запобігає поширенню плагіату та фальсифікації даних при написанні дисертаційних робіт. Тому система академічної доброчесності є невід'ємною складовою внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти у вишах, які повинні дотримуватися рекомендацій щодо розроблення та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності, розробленої Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти [5, с. 117].

Варто зауважити, що штучний інтелект при написанні дисертацій з криміналістики має використовуватися в якості помічника, який допомагає у зборі та аналізі матеріалу та наукових досліджень з актуальних проблем криміналістики та судової експертизи. У таких ситуаціях буде позитивний результат його застосування, який не вплине на принцип академічної доброчесності при проведенні наукових досліджень та написанні дисертаційної роботи з актуальних проблем криміналістики.

Під час наукових досліджень вчені повинні пам'ятати про головні принципи написання матеріалів та академічної доброчесності, використовуючи інструменти штучного інтелекту, до яких належить: 1) публікація статей, що стосуються наукової сфери і сформульовані

сервісом ChatGPT, – це порушення академічної доброчесності та є плагиатом або запозиченням; 2) система ChatGPT використовує застарілі дані для відповіді на запити користувачів, тому орієнтування на відомості, надані цим ШІ, є хибним рішенням; 3) ймовірність використання неунікального матеріалу, оскільки ChatGPT може пропонувати дані, які були висвітлені раніше в інших публікаціях; 4) основна модель, за якою працює ChatGPT, полягає у питанні та відповіді на нього, що значно ускладнює пошуки наукового матеріалу у достовірних джерелах [2, с.1498-1504].

Серед основних напрямів та заходів дотримання академічної доброчесності особлива увага має приділятися: а) спеціалізованим програмам з інформаційної безпеки щодо розробки та впровадження програм з навчання з інформаційної безпеки для студентів і фахівців, які працюють з секретною інформацією; б) створенню захищених навчальних середовищ, яке гарантує захист секретної інформації в закладах вищої освіти; співпраці між закладами вищої освіти та правоохоронними органами для забезпечення безпеки інформації та розслідування можливих інцидентів; проведенню регулярних перевірок систем інформаційної безпеки для виявлення потенційних порушень та забезпечення їхнього вирішення; формування системи відповідних фахівців та розвитку кадрового потенціалу в галузі сучасних технологій у боротьбі із плагиатом та академічною недоброчесністю; удосконалення існуючих правил обробки та зберігання інформації; активізація роботи системи моніторингу та виявлення загроз у цій сфері [3].

Можливість порушення академічної доброчесності повинна протиставлятися можливості попередження та покарання. Тому сьогодні дуже важливим є використання різноманітних комунікаційних та адміністративних стратегій впровадження та популяризації освітніх програм з академічної доброчесності та академічного письма, підписання при

вивченні кожної дисципліни зобов'язання щодо дотримання академічної доброчесності. Інституційні політики академічної доброчесності повинні передбачати санкції за невиконання вимог, які наразі є найефективнішим методом для досягнення відповідної поведінки учасників освітньо-наукового процесу [6, с.101].

У сучасному освітньо-науковому середовищі питання академічної доброчесності часто перетворюються на питання моніторингу, контролю та примусу, як в онлайн, так і в офлайн форматах. В умовах запровадження дистанційного навчання, розвитку великої кількості онлайн ресурсів, активного застосування набувають різноманітні програмні продукти, які виступають інструментами для вимірювання та контролю рівня доброчесності, моніторингу або перевірки науковців та здобувачів освіти. Провідне місце сьогодні повинні займати превентивні та прогностичні заходи щодо попередження академічної недоброчесності.

Насьогодні вельми актуальним є необхідність розроблення спеціального Закону про академічну доброчесність, який би відповідав сучасним викликам та вирішив низку дискусійних питань у цій царині знань. Тому подальші перспективи формування і розвитку ефективного механізму забезпечення академічної доброчесності при написанні дисертацій в умовах розвитку цифрових технологій мають бути пов'язанні із врахуванням зарубіжного досвіду та європейських стандартів у цій сфері. Такий підхід дасть змогу вітчизняній науці, освіті та криміналістиці наблизитися до єдиного європейського освітньо-наукового простору.

Список літератури:

1. Закон України «Про освіту» від 5 вер. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Мамаєв І. О. Правове регулювання штучного інтелекту в аспекті прийняття «AI Bill of Rights». *Modern research in world science: the 11th*

- International scientific and practical conference*, Lviv, (January 29–31, 2023), Lviv, 2023. Pp.1498–1504.
3. Немченко Т.А. Академічна доброчесність в умовах розвитку штучного інтелекту та цифрових технологій. *Третій рівень освіти в Україні: становлення та тенденції* : матеріали VII Міжн. наук.-практ. конф., 17 – 19 листопада 2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С.156-158.
 4. Про затвердження Порядку скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2021 р. № 897. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897-2021-%D0%BF#Text>
 5. Романюк Н. В. Дотримання академічної доброчесності як складова підготовки правоохоронців у системі МВС України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану*. 2022. С. 116–118.
 6. Ульянова Г. О., Бааджи Н. П. Академічна доброчесність як основа академічного успіху. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 98–103.
 7. Філіпенко Л. В., Думанський О. В., Козак О. В. Академічна доброчесність в науковому та освітньому середовищі закладів освіти України: погляд крізь призму наявності штучного інтелекту. *Академічні візії*. 2023. (19). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/380>
 8. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Prospective directions of research of innovations of separate criminalistic methodics. *Scientific practice: modern and classical research methods: «ΛΟΓΟΣ»* (Vol. 1), February 26, 2021. Boston-Vinnitsa: European Scientific Platform, 2021. Pp. 81-85.

Шепітько В. Ю.,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
завідувач лабораторії «Використання сучасних досягнень науки і техніки у
боротьбі зі злочинністю» Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
дійсний член (академік) Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
м. Харків, Україна*

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЙОГО МЕТОДОЛОГІЇ

Дисертаційне дослідження - це тип наукового дослідження, окремий вид наукового твору або наукова праця. Термін дисертація походить від лат. слова - *dissertatio*, що означає «трактат» і пов'язане з дієсловом *dissertare* «міркувати», «обговорювати».

У Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 визначено, що дисертація на здобуття *освітньо-наукового ступеня* доктора філософії - це «кваліфікаційна наукова робота, яка виконана здобувачем ступеня доктора філософії особисто, містить наукові результати проведених ним досліджень та подана з метою присудження йому ступеня доктора філософії». При цьому, у п. 6 цього порядку встановлено, що дисертація повинна містити нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має

істотне значення для певної галузі знань. Дисертація подається до захисту у вигляді спеціально підготовленого рукопису (п. 7 Порядку).

Досить важливим питанням є вибір теми дисертаційного дослідження. Вибір теми - це складне завдання і відповідальний етап для кожного аспіранта та його наукового керівника. Правильно обрана тема - це 50 % успішного її виконання. Окрім того, тема дисертації має бути в межах інтересів як наукового керівника, майбутніх рецензентів та опонентів, так й відповідати напрямку фундаментальної або прикладної теми кафедри (або іншого наукового підрозділу) організації, де буде виконуватися робота.

Тематика дослідження - частина предметної (дисциплінарної) області спеціальності (спеціальностей), у межах якої (яких) провадиться інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань та за якою публікуються наукові результати (Див.: Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії). Необхідно пам'ятати про те, що тематика дисертації має бути в межах нерозробленої проблематики. Це пов'язано із тим, щоб у подальшому дисертація має відрізнитися науковою новизною отриманих результатів проведеного дослідження. У Вимогах до оформлення дисертації, затверджених Наказом МОН від 12.01.2017 № 40 встановлено, що у вступі до дисертації має бути визначена наукова новизна отриманих результатів (наукові положення, які виносяться на захист, із зазначенням відмінності одержаних результатів від відомих раніше).

У темі дисертації має бути визначено предмет дослідження. При обранні теми основними критеріями мають бути актуальність, новизна і перспективність; наявність теоретичної бази; можливість виконання теми в даній установі; можливість отримання від впровадження результатів дослідження технічного, економічного та соціального ефекту [1, с. 20].

Підтвердженням важливості вибору теми дисертації є її обговорення на засіданнях кафедр (або інших наукових підрозділів), затвердження на засіданнях вчених рад установ та організацій, а також координація тематики наукових досліджень з боку Національної академії правових наук України.

Кожного року пропонуються Переліки тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права, які розглянуті та схвалені відділеннями Національної академії правових наук України. Видання цього переліку було започатковано НАПрН України у 1995 році на виконання її статутних завдань щодо здійснення координації визначення тематики дисертаційних досліджень, які виконуються в Україні в галузі держави і права.

Як Голова Координаційного бюро з проблем криміналістики, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності та юридичної психології Національної академії правових наук України можу повідомити, що кожного року здійснюється така робота, виявляються теми до яких є зауваження щодо не відповідності рівню дисертаційного дослідження, визначення предмета та напрямку дослідження, дублювання тем тощо. Причому, кожного року кількість тем дисертацій із зауваженнями, на жаль, збільшується.

Під час обрання теми дисертаційного дослідження бажано ознайомитися з опублікованими довідковими виданнями щодо захищених дисертацій. Зокрема, довідник «Підготовка і атестація науково-педагогічних кадрів у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого (1805-2005 роки)» [2]. У цьому виданні наведено перелік дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора і кандидата юридичних наук науковців як Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, так й інших установ, які захищали дисертації в спеціалізованих вчених радах Університету, а також перелік докторських і магістерських

дисертацій, захищених науковцями-юристами ще Харківського імператорського університету.

Певний інтерес має також Довідник захищених дисертацій на здобуття ступеня кандидата і доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертизи; оперативно-розшукова діяльність (1991-2014): Одеса, 2015 [3].

Дисертаційне дослідження - це творчий процес. Виникає питання: у чому полягає методологія наукової творчості під час підготовки дисертаційного дослідження?

У широкому розумінні під методологією наукового дослідження розуміють сукупність принципів, засобів і методів вирішення конкретного завдання або поставленої проблеми [4, с. 8]. У вузькому методологія - це певна система методів дослідження, що застосовуються під час вирішення наукового завдання. Метод - це спосіб досягнення мети. Метод є програмою побудови і практичного застосування теорії. Метод - це шлях пізнання, спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності [4, с. 9].

У Вимогах до оформлення дисертації, затверджених Наказом МОН від 12.01.2017 № 40 міститься й вимога про те, що у вступі дисертації мають бути зазначені методи (перераховуються використані методи дослідження та змістовно відзначається, що саме досліджувалось кожним методом; обґрунтовується вибір методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та висновків). На нашу думку, цього явно недостатньо, щоб визначитися і застосувати певні методи під час проведення дисертаційного дослідження.

Декілька слів про необхідність емпіричної бази в дисертаційних дослідженнях з криміналістики та судової експертизи, використання соціологічних і статистичних методів. Отримані здобувачем результати мають бути підтверджені даними практики (узагальненнями кримінальних проваджень, анкетуваннями та інтерв'юваннями співробітників органів

правопорядку, слідчих, судових експертів, суддів, адвокатів та ін.). Такі дані мають бути репрезентативними. Виникає питання: як можна розробити, наприклад, криміналістичну характеристику певного виду кримінальних правопорушень або сформувати окрему криміналістичну методику без узагальнення кримінальних проваджень або без проведеного опитування практичних працівників. Відповідь риторична!

Список літератури:

1. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради. 3-тє вид., виправлене і доп. / Автор-укладач Л. А. Пономаренко. Київ: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», Вид-во «Толока», 2005. 80 с.

2. Підготовка і атестація науково-педагогічних кадрів у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого (1805-2005 роки). Харків, 2006. 576 с.

3. Довідник захищених дисертацій на здобуття ступеня кандидата і доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (1991-2014) / укладач В. В. Тищенко, О. П. Ващук, І. В. Гловюк, Т. Р. Короткий. Одеса: Фенікс, 2015. 668 с.

4. Самсонов В. В., Сільвестров А. М., Тачиніна О. М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: навч. посібник. Київ, 2022. 385 с.

Юсупов В.В.,

доктор юридичних наук, професор,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології*

Національної академії внутрішніх справ,

м. Київ, Україна

МОНОГРАФІЯ ЯК ВИД НАУКОВОЇ ПУБЛІКАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ І ЗАХИСТУ ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ ДОКТОРА НАУК

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 13.12.2021 № 1359 «Про затвердження Положення про спеціалізовану вчену раду з присудження наукового ступеня доктора наук» однією із умов для захисту докторської дисертації є одна одноосібна монографія або два розділи у колективних монографіях [1].

Сучасний стан розвитку науки обумовлює високий рівень теоретико-практичних розробок у відповідних монографічних роботах.

Розглянемо головні положення монографії як наукової публікації.

Монографія – це наукова праця у вигляді книги, яка містить повне або поглиблене дослідження однієї проблеми чи теми, що належить одному або декільком авторам. Слово «монографія» походить з грецької мови і означає наукову працю, що є наслідком дослідження однієї певної теми. Вона, як правило, містить пропозиції і рекомендації, що мають теоретичне і практичне значення. Монографії з правової тематики спрямовані на розвиток юридичної науки і вирішення проблем державно-правового будівництва [2, с. 766].

Розрізняють два види монографій – наукові і практичні.

Наукова монографія – це науково-дослідницька праця, предметом викладу якої є вичерпне узагальнення теоретичного матеріалу з наукової проблеми або теми з критичним його аналізом, визначенням вагомості, формулюванням нових наукових концепцій. Монографія фіксує науковий пріоритет, забезпечує первинною науковою інформацією суспільство, слугує висвітленню основного змісту і результатів дисертаційного дослідження.

Якщо дисертацією, поданою на захист, є рукопис, а монографія є тільки однією з друкованих праць здобувача, до неї висуваються такі вимоги:

- 1) обсяг монографії – не менш як 10 обліково-видавничих аркушів;
- 2) наявність рецензій двох докторів наук за відповідною спеціальністю;
- 3) наявність рекомендації вченої ради науково-дослідної установи або закладу вищої освіти з обов'язковим зазначенням на звороті титулу монографії повної назви установи (закладу) та її підпорядкованості;
- 4) тираж не менше ніж 300 примірників;
- 5) наявність міжнародного стандартного номера ISBN.

Між дисертацією та монографією є певні відмінності. По-перше, в дисертації передбачається виклад наукових результатів і висновків, отриманих особисто автором. Монографія – це виклад результатів, ідей, концепцій, які належать як здобувачеві, так й іншим авторам. По-друге, дисертація містить нові наукові результати, висновки, факти, а монографія може викладати як нові результати, так і методичні, технологічні рішення, факти, які вже відомі. По-третє, дисертація має визначену структуру і правила оформлення, яких необхідно обов'язково дотримуватися. До монографії таких чітких вимог не ставлять.

Дисертація – це рукопис, який зберігається в обмеженій кількості примірників у певних бібліотечних установах. Монографія – це видання, яке

пройшло відповідне редакційно-видавниче опрацювання, виготовлене друкарським або іншим способом, видане у видавництві.

Дисертація містить призначену для поширення інформацію без надмірних подробиць, відповідає вимогам державних стандартів щодо видавничого оформлення і поліграфічного виконання. На ці особливості необхідно зважати, щоб «не перейти» на монографію при написанні дисертації.

Кожний автор монографії може вибрати будь-яку структуру і порядок організації наукового матеріалу, зважаючи на логіку викладу та повноту висвітлення основного змісту дисертації. Традиційно склалася певна композиційна структура наукової монографії, основними елементами якої в порядку їх розміщення є такі: титульний аркуш, анотація, перелік умовних скорочень (за необхідності), вступ або передмова, основна частина, висновки або післямова, література, допоміжні покажчики, додатки, зміст.

Наукова монографія призначена передусім для вчених, фахівців певної галузі науки. Вона має відповідати за змістом і формою цьому виду публікації. Особливо важливими є чіткість формулювань і викладу матеріалу, логіка висвітлення головних ідей, концепцій, висновків.

Титульний аркуш містить повну назву установи (закладу), де виконана робота, прізвище, ім'я, по батькові автора, назву роботи, місто і рік. Назва монографії має бути інформативною (розкривати зміст книги, основні ідеї, новизну), чіткою (відбивати предмет і об'єкт дослідження, відмінність даної роботи від аналогічних), короткою (бажано до 7-8 слів). Саме за назвою монографії здійснюється її класифікація за УДК та відображення у відповідному каталозі.

На звороті титульного аркуша монографії вказують відомості щодо її рекомендації вченою радою до опублікування. Після бібліографічного опису обов'язково розміщують анотацію – стислу характеристику змісту видання, призначення, форми та інші особливості. Її обсяг становить

приблизно 500 знаків (до 70 слів). Текст анотації має бути лаконічним, доступним читачам.

Умовні скорочення подаються перед вступом тоді, коли автор вживає маловідомі скорочення, що повторюються у тексті. Перелік треба друкувати двома колонками, в яких зліва за абеткою наводять скорочення, справа – їх розшифровку.

У вступі або передмові розкриваються значення проблеми, її актуальність, мета і завдання, які поставлені автором при написанні роботи, для кого вона адресована, подаються огляд основних публікацій за темою, перелік використаних джерел, організацій та осіб, що сприяли виконанню роботи та ін.

Основна частина монографії залежить від змісту і структури наукової роботи. Вона складається з розділів (глав), підрозділів (параграфів), пунктів, підпунктів. У логічній послідовності викладаються основні наукові положення, ідеї, концепції, експериментальні дані, наукові факти та висновки. Вимоги до посилань, ілюстрацій, таблиць у цілому збігаються з відповідними вимогами до дисертацій.

У висновках або післямові наводяться узагальнення найсуттєвіших положень наукового дослідження, основні підсумки, доводяться достовірність і обґрунтованість нових наукових положень, визначаються проблеми, які потребують подальшого дослідження.

Щодо літератури (списку використаних джерел). Залежно від характеру роботи розрізняється і принцип розміщення літератури в списку. Він може бути алфавітним (прізвища авторів або назв робіт розміщують за алфавітом); хронологічним (за роками публікацій, за алфавітом у межах кожного року); тематичним (за розділами роботи або за окремими темами); в порядку згадування джерел у тексті. Список може включати всі джерела за темою; ті, що були використані автором; ті, на які в роботі є посилання;

найцінніші праці з теми та ін. Архівні документи в списку наводять після друкованих матеріалів.

У наукових монографіях інколи подають допоміжні покажчики, які полегшують роботу з монографією: іменні, тематичні, предметні, географічні, хронологічні тощо.

В додатках розміщують матеріали, які доповнюють та ілюструють основний текст: копії документів, таблиці, математичні розрахунки, формули, графіки, глосарії та ін.

Зміст подають на початку або в кінці монографії. Він містить найменування та номери початкових сторінок усіх розділів і підрозділів, що допомагає отримати повне уявлення про зміст та структуру видання.

Водночас, слід розрізняти дисертації на здобуття наукового ступеня, виконані особисто у вигляді опублікованої індивідуальної наукової монографії, та наукові монографії як вид наукового видання. Перший тип монографії обов'язково має містити висунуті автором для прилюдного захисту науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, опубліковані раніше у фахових наукових виданнях України чи інших країн. Для такої монографії характерна єдність змісту; вона свідчить про особистий внесок здобувача в науку і розглядається як кваліфікаційна наукова праця. Другий тип наукової монографії – це наукова праця, яка є засобом висвітлення основного змісту вже захищеної дисертації і однією з основних публікацій за визначеною тематикою дослідження.

Список літератури:

1. Про затвердження Положення про спеціалізовану вчену раду з присудження наукового ступеня доктора наук : наказ Міністерства освіти і науки України від 13 груд. 2021 р. № 1359. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-22#Text> (Дата звернення 27.11.2023)

2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ : «Укр. енцикл.». Т. 3: К–М. 2001., 792 с.

3. Настільна книга ад'юнкта та здобувача наукового ступеня : навч. посібник / А. А. Вознюк, Ю. С. Коллер, Є. С. Назимко, Р. А. Сербин. Донецьк : «Цифрова типографія», 2011. 307 с.

Яремчук В.О.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
м. Харків, Україна*

ПРОЦЕДУРА ПРОВЕДЕННЯ ЗАХИСТУ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ПРИСУДЖЕННЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ

У період дії воєнного стану в Україні зазнав змін «Порядок присудження та позбавлення наукових ступенів доктора філософії та доктора наук». Вібулося громадське обговорення проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань присудження та позбавлення наукових ступенів» Ціллю проекту була імплементація Закону України від 02.05.2023 № 3062-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення якості вищої освіти» і також впорядкування законодавства щодо підготовки та атестації наукових кадрів. У проекті, зокрема пропонується, що протягом п'яти робочих днів з дати видання наказу про утворення разової ради заклад: 1) оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті електронну копію дисертації у форматі PDF/A з текстовим шаром з накладенням електронного підпису здобувача, що базується на

кваліфікованому сертифікаті електронного підпису (з використанням кваліфікованої електронної позначки часу), висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації та інформацію про склад разової ради, посилання на веб-сайт, де здійснюватиметься трансляція захисту дисертації. На вивчення дисертації опонентам і рецензентам надається 45 календарних днів. Коли до вченої ради надійшли відгуки і рецензії, вона протягом трьох робочих днів має визначитися із датою, часом і місцем публічного захисту дисертації. Дата призначається не раніше двох тижнів і не пізніше чотирьох тижнів з дня надходження матеріалів[1]. На сьогодні згідно чинного порядку присудження наукових ступенів Затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 встановлено, що протягом п'яти робочих днів з дати видання наказу про утворення разової ради заклад: 1) оприлюднює з урахуванням вимог законодавства з питань державної таємниці та службової інформації на своєму офіційному веб-сайті електронну копію дисертації у форматі PDF/A з текстовим шаром з накладенням електронного підпису здобувача, що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису (з використанням кваліфікованої електронної позначки часу), та інформацію про склад разової ради, посилання на веб-сайт, де здійснюватиметься трансляція захисту дисертації; 2) вносить інформацію про утворення разової ради до інформаційної системи; 3) передає друкований примірник дисертації, підписаний здобувачем, до бібліотеки закладу; 4) подає електронний примірник дисертації до державної наукової установи “Український інститут науково-технічної експертизи та інформації”, а також до локального репозитарію закладу[2].

Щодо проведення захисту, то існують нормативно-правові документи, які прийняті у нашому університеті. Приміром, це «Процедура публічного захисту у разових спеціалізованих вчених радах у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого» введена в дію наказом

ректора від 21 лютого 2022 року № 61 . У ній йдеться про врегулювання питань щодо проведення публічного захисту дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії у разових спеціалізованих вчених радах у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого [3].

Список літератури:

1. Про громадське обговорення проєкту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань присудження та позбавлення наукових ступенів» опубліковано на сайті МОН України 1 вересня 2023 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/16/Zvit-ho-proyekt.post.KMU-Pro.vnes.zmin.do.deyakykh.post.KMU.z.pyt.prysudzh.ta.pozbavl.nauk.stupeniv-16.10.2023.pdf> (дата звернення 27.11.2023)

2. Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-p#Text> (дата звернення 27.11.2023)

3. Процедура публічного захисту у разових спеціалізованих вчених радах у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого» Затверджено рішенням вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол №7 від 18 лютого 2022 року). Введено в дію наказом ректора від 21 лютого 2022 року № 61 URL: <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/wp-content/uploads/2022/02/procedura-publichnogo-zahystu-u-razovyh-speczializovanyh-vchenyh-radah-u-nacjonalnomu-yurydychnomu-universyteti-imeni-yaroslava-mudrogo-1-1.pdf> (дата звернення 27.11.2023)

II. СУЧАСНІ ЗАСОБИ, МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Борухов Д.О.,

аспірант кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ У КРИМІНАЛІСТИЦІ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОПАГАНДИ ВІЙНИ

В сучасному медіапросторі та у сферах суспільно-політичного життя словосполучення “інформаційна війна”, “пропаганда війни”, “злочини у сфері кіберпростору” стали ключовими для розуміння сутності сучасних конфліктів та викликів, які стоять перед суспільством. Дані явища визначають сучасний вимір взаємодії держав, об'єднань та навіть окремих осіб, що переносить боротьбу із пропагандою війни на інформаційний рівень. Такі дії представляють серйозну загрозу як для національної, так і для міжнародної безпеки. Їх можна розглядати як такі, що порушують принципи міжнародних відносин та правопорядку, негативно впливають на стабільність і безпеку у регіоні, сприяючи конфліктам та непорозумінням між країнами.

Інформаційна війна відповідно є невід'ємним складником війни між державою-агресором та Україною. Характерними для такої війни є дії противника спрямовані на маніпулювання і використання інформації для досягнення конкурентної переваги, а також реалізації інших стратегічних цілей. У цьому контексті, пропаганда війни має ключове значення. Її головна мета полягає в підриві довіри до влади, збройних сил та сприянні виникненню нових конфліктів у країні [1, с.101].

Проведення інформаційних кампаній з метою пропаганди війни на міжнародному рівні часто приймає форму транснаціональної злочинності, при цьому злочини відбуваються на території декількох країн. Це вимагає активної та своєчасної співпраці та взаємодії між правоохоронними органами різних держав та наукових установ для їх виявлення та розслідування. Розслідування цих злочинів зіштовхується з викликами для правоохоронців, складність розуміння поняття “пропаганди війни”, його обов'язкових ознак та правильної кваліфікації діянь правопорушника ускладнює завдання розкриття та розслідування таких кримінальних правопорушень.

В контексті міжнародних подій стає очевидним, що пропаганда не тільки перекручує інформацію та сприяє формуванню агресивних настроїв серед населення, але й може виступати каталізатором для вчинення злочинів проти основ національної безпеки України. Це знаходить підтвердження в аналізі Індексу свободи преси за період 2013-2023 років, який вказує на тривожну картину у світі. У 70% країн всього світу ситуація для журналістики оцінюється як несприятлива, а її динаміка показує тенденцію до погіршення [2].

У сучасності пропаганда стала одним із найефективніших інструментів впливу на свідомість суспільства. Наслідки її застосування створюють широкий спектр впливу від дезінформації населення до підриву досягнень суспільства. Пропаганда війни є багатокomпонентним криміналістичним явищем, для успішного виявлення та розслідування якого вимагається глибоке розуміння її особливостей, визначення криміналістично-значущих ознак та здійснення аналізу криміналістичної сутності пропаганди.

Одним із ключових питань, що вимагає теоретичного аналізу та практичного розв'язання, є розуміння сутності та розуміння поняття пропаганди війни. Сучасні національні та міжнародні нормативно-правові

акти та спеціалізовані навчальні джерела не надають однозначного визначення загальної концепції та визначення пропаганди війни. Пропаганда війни як складова сучасних конфліктів представляє собою явище, що викликає серйозні соціальні-політичні та правові наслідки. Під загрозою не лише інформаційні простори держави, але й загальний менталітет суспільства, в якому формуються належна суспільна та правова свідомість.

Слід зазначити, що пропаганда війни є різновидом негативної пропаганди, яка є особливо складним явищем. Важливими аспектами виявлення та розслідування пропаганди війни є визначення її криміналістично значущих ознак та проведення детального аналізу криміналістичної сутності цього поняття. Пропаганда війни має за мету маніпуляцію інформацією, щоб сприйняття ситуації у громадськості сприймалося через призму певних уявлень та емоцій.

В національному правовому полі склад злочину пропаганди війни встановлюється в ст. 436 КК України, частина 1 якої визначає її як публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів [3]. Кримінальне законодавство України встановлює об'єктивну сторону та санкції за відповідне діяння, але не надає розуміння, що являє собою поняття "пропаганда війни". Терміни "війна" і "пропаганда" є поняттями, яким складно надати єдине унікальне визначення, яке б описувало всі їх аспекти, через їх багатогранність.

Одним з важливих викликів для будь-якої наукової дисципліни є надання точного визначення та інтерпретації ключових понять і його положень. Саме тому сучасна криміналістика приділяє значну увагу розробці та вдосконаленню понятійного апарату. Понятійно-категоріальними апаратом визнається система погоджених і

взаємопов'язаних понять, яка найкраще відображає об'єкти, предмети і основні складові дослідження в будь-якій науці [4, с. 103].

Пропаганда війни в криміналістичному аспекті є новим напрямом досліджень у криміналістиці, проте варто зауважити, що вже можна знайти теоретичні праці, де пропонуються підходи до вивчення пропаганди. Так, наприклад, на думку Я. Малика, який зазначає, що «пропаганда війни – це своєрідна інформаційна зброя, головними елементами якої є інформація, інформаційні технології, інформаційні процеси, що застосовуються в інформаційному протистборстві. А тому мета пропаганди війни полягає в тому, щоб послабити моральні і матеріальні сили супротивника та посилити власні, через вплив на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях» [5, с.4].

У свою чергу О.В. Олішевський зазначає, що пропаганда війни – це форма переконання, що полягає в умисному, цілеспрямованому, систематичному впливі на емоції, думки та дії людей шляхом передачі односторонніх повідомлень безпосередньо або через ЗМІ з метою зміни їхнього світогляду. У широкому розумінні – поширення будь-якої інформації з метою її втілення у суспільну свідомість; у вузькому розумінні – діяльність будь-якого суб'єкта для формування у конкретних реципієнтів певних поглядів і уявлень [6, с.123].

У наукових працях, присвячених темі пропаганди війни, пропонуються різні підходи до обсягу та тлумачення цього терміну. Незважаючи на це розмаїття, точне розуміння поняття пропаганди війни є критично важливим, оскільки воно безпосередньо впливає на визначення об'єкта дослідження. Отже, розуміння та точне тлумачення пропаганди війни є ключовими для визначення її сутності та значення, особливо у контексті криміналістичних досліджень.

В криміналістичному сенсі розуміння пропаганди війни повинно мати: по-перше, міждисциплінарне тлумачення, тобто визначення повинно

включати елементи з різних галузей знань, таких як психологія, соціологія, політичні науки та інформаційні технології, щоб повноцінно охопити всі аспекти цього явища; по-друге, зміст поняття повинен охоплювати всі основні ознаки пропаганди війни, включаючи її цілеспрямованість, систематичність та деформацію свідомості; по-третє, особлива увага має бути приділена здатності пропаганди впливати на думки та емоції людей, що є ключовим аспектом.

Узагальнюючи, можна прийти до висновку, що в криміналістичному сенсі пропаганда війни - це цілеспрямований, систематичний процес, що використовує інформацію та інформаційні технології як інструменти для впливу на громадську думку та емоції з метою розв'язання воєнного конфлікту. При цьому важливо враховувати, що визначення поняття пропаганди війни дозволяє розробляти більш ефективні методики протидії цьому явищу та сприяє забезпеченню безпеки та стабільності в державі.

Список літератури:

1. Притула А. М. Пропаганда – компонент гібридної війни: шляхи протидії засобами кримінального права. *Юридична наука*. 2015. № 3. С. 99-104. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_3_14
2. 2023 World Press Freedom Index – journalism threatened by fake content industry. Bienvenue sur le site de Reporters sans frontières | RSF. URL: <https://rsf.org/en/2023-world-press-freedom-index-journalism-threatened-fake-content-industry>
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Юридична аргументація. Логічні дослідження : монографія /О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцепал та ін. ; за заг. ред. О. М. Юркевич. 2-ге вид., переробл. та допов. Х. : Право, 2015. 336 с.

5. Малик Я. Й. Інформаційна війна і Україна. *Демократичне врядування*. 2015. Вип. 15. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_3.

6. Олішевський О. В. Поняття та класифікація суспільно-небезпечної інформації. *Еволюція уявлень про злочини і покарання у суспільно-правовій думці (до 250-річчя праці Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання»)*: Міжн. наук.-практ. конф., (Харків, 24 червня 2014 року). Харків: Золота миля, 2014. С. 146–149.

Булукув О. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ВИНИКНЕННЯ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ ЇХ КОНЦЕПЦІЇ

Розвиток теорії прийняття рішень та практика прийняття рішень різного виду під час слідчої (судової) діяльності дозволили здійснити виокремлення тактичного рішення в криміналістиці, як певного «інструмента» застосування засобів криміналістичної тактики. Можна назвати низку факторів, що є визначальними у виникненні тактичних рішень. До таких факторів можна віднести: а) появу новітніх засобів передачі інформації, її отримання та обробки; б) зростання інтелектуального рівня осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення; в) необхідність оптимізації розслідування кримінальних правопорушень і підвищення ефективності такої діяльності; г) здійснення дослідження теоретичних засад криміналістичної тактики вченими-криміналістами та ін. Даний перелік

факторів не є вичерпним і може бути розширений. Однак акцент на зазначених рішеннях зроблений тому, що вони сприяють раціональному використанню засобів криміналістичної тактики у розслідуванні.

У контексті появи в теорії криміналістики поняття тактичне рішення по-новому була прийнята технологія використання засобів криміналістичної тактики. Також по-новому було прийняте поняття рішення в слідчий (судовій) діяльності, як основа вибору того чи іншого напрямку у розслідуванні, тієї чи іншої процесуальної дії або окремого тактичного прийому.

Термін тактичне рішення був введений в понятійний апарат криміналістичної тактики в 1977 р. Однак зрозуміло, що ще до формалізації тактичного рішення в криміналістиці як поняття, воно використовувалося практиками в процесі розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Відсутність в теорії криміналістики до певного часу досліджень тактичного рішення на нашу думку, пов'язано з існуванням його лише як теоретичної конструкції, що передує використанню засобів криміналістичної тактики.

Одним із напрямів розвитку криміналістичної тактики – це визначення новітніх та вдосконалення вже наявних тактичних засобів. Вказаний процес продукується необхідністю здійснення оптимізації слідчої (судової) діяльності. І в цьому сенсі виокремлення тактичних рішень в криміналістиці сприяє розумінню використання засобів криміналістичної тактики. Тактичне рішення це завжди вибір найбільш ефективних засобів впливу, що є необхідною умовою успішного розкриття та розслідування кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що поняття тактичне рішення було сформульовано в процесі здійснення наукових досліджень. Одним із таких напрямів була розробка тактичних прийомів та їх аналіз при проведенні окремих слідчих дій [1, с. 66]. Застосування тактичних прийомів і побудова тактичних

комбінацій передбачала знаходження найкращого варіанту із наявних. Дослідження тактичних прийомів здійснювалося у зв'язці з тактичними рекомендаціями та тактичними комбінаціями, які є основою ефективності застосування тактичних прийомів. Вибір і виду тактичного прийому (тактична рекомендація) і послідовності застосування обраних тактичних прийомів (тактична комбінація) здійснювалися певними рішеннями. Дослідження засобів криміналістичної тактики і вольових дій певних осіб щодо їх застосування дозволило визначити поняття тактичного рішення.

Використання тактичного рішення стосується не тільки тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій але і тактики їх застосування у певній системі вирішення завдань розслідування кримінальних правопорушень.

Тактичне рішення є важливим «інструментом» в слідчій (судовій) діяльності при організації та плануванні розслідування (судового розгляду), тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, системи слідчих (розшукових) дій та ін. Своєчасність визначення та проведення окремих дій в слідчій (судовій) діяльності пов'язано із прийняттям тактичних рішень, що є теоретичною основою обґрунтування їх виникнення.

Певний вплив на розробку та визначення поняття тактичного рішення здійснила тактична операція, поняття яке було введено в науковий обіг на рік раніше тактичного рішення. Комплекси слідчих (розшукових) та оперативно-розшукових дій у процесі розслідування передбачали прийняття рішень щодо часу та послідовності їх проведення. Тактичне спрямування таких рішень сприяло визначенню їх в подальшому, як тактичних.

Таким чином, можна зробити висновок, що тактичне рішення, як поняття криміналістичної тактики є результатом інтелектуального пошуку, спрямованого на визначення «інструментарію» оптимального використання засобів криміналістичної тактики. Особливості даного поняття полягають в його інтелектуальному характері та структурі, що сприяє пізнанню

кримінальної події. Процес пізнання кримінальної події – це отримання інформації про подію під час досудового розслідування. І тактичні рішення, володіючи широким спектром дії, спрямовані на отримання у кінцевому результаті доказової інформації. Це дає можливість зробити висновок, що тактичні рішення у розумовій діяльності слідчого посідають особливе місце, що обумовлюється їх пізнавальною сутністю. Саме тому, і процес збирання доказової інформації, і тактичні підходи щодо її виявлення набувають важливого значення в розумовій діяльності осіб, що здійснюють слідчу діяльність.

Розглядаючи криміналістичні технології в теорії і практиці розслідування В. В. Тіщенко наголошує, що «розслідування являє собою складний процес пізнання кримінально-релевантної події минулого (а інколи й злочинної діяльності, що продовжується), який передбачає вирішення відповідних стратегічних і тактичних завдань розслідування та певної організації і управління такою діяльністю» [2, с. 19]. Такий процес, являє собою специфічну розумову діяльність, яка базується на знанні засобів криміналістичної тактики і зокрема тактичних рішень та можливостей їх використання у кримінальному провадженні. Наприклад, отримання інформації, при проведенні допиту припускає побудову тактичної лінії, що дозволить ефективно його провести [3, с. 526-527] шляхом прийняття низки тактичних рішень.

Правильність такого підходу при визначенні значення кожного з прийнятих тактичних рішень може бути підтверджена внутрішнім спонуканням слідчого досягти поставленої мети у розслідуванні. Вибудовуючи лінію своєї поведінки слідчий, приймає рішення різного виду для виконання тактичних завдань розслідування. Різноманіття тактичних рішень під час розслідування (наприклад, рішення про висунення версії; рішення про планування; рішення про проведення слідчої (розшукової) дії тощо), визначає системність дій слідчого їх певну логіку і послідовність.

Всі тактичні рішення повинні відповідати принципам та моральним засадам судочинства, а також вони повинні бути узгоджені з тактичними і іншими рекомендаціями криміналістики. Дії слідчого щодо встановлення обставин кримінального правопорушення спрямовані на пізнання певної події. Цей процес завершується лише тоді, коли будуть встановлені і пізнані факти, що належать до предмета доказування, та коли будуть вирішенні всі його завдання [4, с. 119]. Треба зазначити, що розумова діяльність слідчого носить творчий та дослідницький характер, що сприяє вибору форм і засобів вирішення виникаючих завдань [5, с. 24]. Сутність пізнання при розслідуванні полягає у виявленні інформації щодо кримінального правопорушення, її отриманні, аналізі та вирішенні можливостей її використання. Процес пізнання пов'язаний із використанням тактичних рішень, що дає можливість отримати доказову інформацію про обставини вчинення та особу яка вчинила кримінальне правопорушення.

На тепер у криміналістичній літературі точаться дискусії щодо поняття тактичного рішення та його місця в системі засобів криміналістичної тактики. Не визначення концепції тактичного рішення спонукає науковий пошук та здійснення дослідження вказаного поняття в криміналістиці.

Список літератури:

1. Комарков В. С. Тактика допроса: учеб. пособие. Харьков: Изд-во ХЮИ, 1975. 66 с.
2. Тіщенко В. В. Криміналістичні технології в теорії і практиці розслідування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 44. С. 19.
3. Соколова Я. А. Проведення допиту підозрюваного під час розслідування злочинів, пов'язаних з невплатою заробітної плати. *Форум права*: електрон. наук. фахове вид. Харків. 2013. № 2. С. 526–527.

4. Азаров Ю. І., Климчук М. П. Проблемні питання закриття кримінального провадження під час досудового розслідування. *Юридична наука*: наук. юрид. журн. Київ. 2015. № 4. С.119.

5. Коновалова В. Е. Познавательная функция судебной психологии. *Социалистическая законность*. 1969. № 3. С. 24.

Вицан А.О.,

доктор філософії, асистентка кафедри криміналістики

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

«СЛІДОВА КАРТИНА» ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Врахування «слідової картини» воєнних злочинів є важливим інструментом у розслідуванні та документуванні злочинів, які вчиняються під час воєнних конфліктів. Вивчення та аналіз слідів вчинення воєнних злочинів в Україні дають можливість здійснити детальний аналіз подій, фактів, доказів та зв'язків, які дозволяють з'ясувати обставини під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень та встановити і притягнути до кримінальної відповідальності винних осіб у скоєні воєнних злочинах, вчинених на території нашої країни.

Слідова картина - комплекс слідів, які відображають картину події злочину та поведінку суб'єкта на місці злочину, що дозволяє висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії щодо його вчинення [1, с. 25]. Детальне вивчення «слідової картини» воєнних злочинів суттєво допомагає у

виявленні, документуванні та розслідуванні цих кримінальних проявів. Цей напрямок діяльності дає можливість зібрати, організувати та проаналізувати велику кількість інформації та встановити факти порушень міжнародного гуманітарного права, що може включати злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини проти миру.

З'ясувавши поняття такого криміналістичного інструменту, як слідова картина, перейдемо до її більш детальної характеристики. Насамперед, слідова картина на місці вчинення кримінального правопорушення, зокрема при воєнних злочинах, залежить від зброї, яку використовує ворог.

Сьогодні на території України найрозповсюдженішими видами обстрілів є: а) артилерійський; б) ракетний. Звичайно, що існують інші види обстрілів, але вони є характерними безпосередньо у місцях ведення бойових дій, тобто при оборонному чи наступальному боях. Пропонуємо, насамперед, розглянути зброю, яка застосовується країною-агресором в умовах збройного конфлікту під час обстрілів.

Варто зазначити, що кожен з цих видів обстрілу має свої характеристики, особливості та цілі в залежності від ситуації та стратегічної мети.

Артилерійський обстріл є одним із найнебезпечніших обстрілів для населення під час ведення воєнних дій. Цей вид обстрілу також застосовується для безпосереднього ураження живої цілі. Під час такого обстрілу, як правило, використовуються наземні гаубиці різних видів. До таких гаубиць відносяться: Самохідна гаубиця 2С5 «Гіацинт-С», Самохідна гаубиця 2С19 «МСТА-С», Самохідна гаубиця 2С3 «Акація», Самохідна гаубиця 2С1 «Гвоздика», Гаубиця 2А65 «МСТА-Б», Гаубиця Д-30, Протитанкова гармата МТ-12 «Рапіра» та ін. Ці категорії зброї можуть включати в себе ракети і реактивні снаряди, некеровані засоби ведення вогню непрямою наводкою, такі як артилерійські міномети і РСЗВ [2, с.

269]. Тобто, артилерійський обстріл характеризується використанням зброї вибухової дії.

Внаслідок зброї такого виду утворюються значні руйнування і характер воронки та розташування вторинних пошкоджень від уламків частково залежить від поверхні, у яку вони потрапили. Так, найбільша концентрація віялоподібних пошкоджень навколо воронки від снарядів Реактивної системи залпового вогню на м'якій поверхні або пошкоджень чи руйнувань об'єктів від снарядів далекобійної ствольної артилерії, ракет чи бомб зазвичай утворюється у протилежному напрямку від напрямку, з якого прилетів снаряд та вівся обстріл чи завдавався удар [3, с. 296].

Вирви (воронки) на твердій поверхні, як-то поверхня асфальту зазвичай містять віялоподібні пошкодження за її межами в одній із сторін вирви. Такі пошкодження утворюються за рахунок викидання осколків, уламків від снаряда або каміння, асфальту, землі чи інших об'єктів ударною хвилею під час вибуху та вторинне пошкодження асфальту навколо воронки. Зазвичай напрямок розташування таких віялоподібних пошкоджень, а також місцезнаходження уламків, фрагментів тощо буде вказуватиме на ймовірний напрямок прильоту снаряда. Віялоподібні пошкодження навколо воронки на твердій поверхні, уламки, фрагменти від снарядів реактивних систем залпового вогню «Град», «Ураган», «Смерч» тощо та пошкоджена або прим'ята трава зазвичай утворюються у напрямку, з якого відбувся приліт снаряда [3, с. 296].

Варто зазначити, що похибка влучання снаряду гаубиці становить приблизно 1 м, тому використання такої зброї здійснюється при наявності конкретних координат цілі ураження.

Також сліди артилерійського обстрілу залежать від виду вибухового снаряду, яка використовується артилерійською установкою. За загальним правилом розрізняють 8 наступних видів снарядів: 1) осколково-фугасні; 2) запалювальні; 3) кумулятивно-осколкові; 4) керовані; 5) хімічні; 6) ядерні.

[4]. Кожен із цих видів снаряду є небезпечним за своїм способом дії. Сьогодні ми спостерігаємо сліди активного використання перших 4 видів.

Наступним видом обстрілу, який ми останнім часом доволі часто спостерігаємо на території України є ракетний обстріл. Досить багато ракет, якими росія обстрілює територію України є старими, але досить потужними. У зв'язку з чим ці ракети мають низьку точність ураження. До таких ракет відноситься радянська ракета Х-22 (відхилення до цілі може бути до декількох сотень метрів), ця ракета має осколково-фугасну бойову частину майже з тонною вибухової речовини. Прикладом використання ракети Х-22 є авіаудар, який здійснила рф 14 січня 2023 року по житловому будинку в м. Дніпрі. Від такого удару загинуло понад 20 осіб та десятки поранених.

Ракета Х-22 «Буря» — це радянська надзвукова крилата протикорабельна ракета повітряного базування великої дальності. Її створювали для ураження авіаносців та авіаносних ударних груп, однак у 2022-2023 роках Х-22 стала знярядям численних воєнних злочинів [5]. В результаті влучення ракети Х-22 в будівлі – окрім повної руйнації будівлі додатково може утворитися вирва діаметром до 50 метрів і більше. Також влучання такої ракети характеризується тим, що вона б'є в найбільшу ціль, яку «бачить».

Наступним видом зброї є ракета «Іскандер», прикладами використання такої ракети є удар по м. Харкову 6 жовтня 2023 року та по м. Дніпру 28 липня 2023 року. Удари Іскандерами характеризуються використанням балістичної траєкторії руху. Саме балістичні ракети є найбільш недосяжні для сил протиповітряної оборони. «Іскандер» (за класифікацією НАТО: SS-26 Stone) — оперативно-тактичний ракетний комплекс призначений для завдання ударів по цілях противника у тактичній та оперативній глибині [6].

До характерних слідів застосування ракети Іскандер-М належать: вона заходить у повітряний простір перпендикулярно поверхні землі

за параболічною траєкторією, оснащена твердопаливним ракетним двигуном, який задає потрібну швидкість і напрямок на активній ділянці польоту, буквально виштовхуючи ракету на вершину параболічної траєкторії. Після цього двигун, вимикається, а ракета фактично падає на ціль у режимі некерованого вільного падіння [6]. Маса бойової частини цієї ракети – 480 кг.

На відміну від ракети Іскандер-М, ракета типу Іскандер-К летить за наперед заданою траєкторією паралельно поверхні землі і може маневрувати на всій ділянці польоту та оснащена турбоактивним двигуном. Ракету Іскандер на відміну від крилатої ракети не можна візуалізувати під час польоту. Як правило, ракета Іскандер темно-зеленого або світло-сірого кольору та має характерний звук подібний до звуку реактивного двигуна зі свистом. Однак двигун ракети Іскандер-М на підльоті вже не видає звуків, тому свідки не почують підліт цієї ракети.

На місці влучання ракети Іскандер часто можна знайти фрагмент деталі, яка з'єднує її бойову та ракетну частини. Також застосування Іскандеру можна виявити за уламками її хвостової частини [6]. Ракети Іскандер влучають у поверхню під кутом, що є близьким до прямого, утворюючи вирву круглої форми. Крилаті ж ракети здебільшого влучають у ціль під гострим кутом, внаслідок чого формується вирва овальної форми. Однак вирва, утворена внаслідок застосування ракети Іскандер має менші розміри в діаметрі ніж ракета Х-22.

Наступною ракетою, наслідки застосування якої необхідно охарактеризувати є ракета С-300. Варто зазначити, що ракети цього виду рф систематично застосовує на Харківському напрямку. Ці ракети б'ють на відстань до 200 метрів. Ракета С-300 також летить за балістичною траєкторією, але є керованою. До обстрілів ракетами С-300 можна віднести обстріли, які здійснювала рф 14 січня 2023 року в містах Київ та Харків. С-300 – ракета, яка призначена для протиповітряної оборони та збивання

повітряних цілей, це надшвидка ракета, тому її не бачать наші локатори зенітно-ракетних комплексів. Вага бойової частини ракети С-300 становить 150 кг.

Особливістю ракети С-300 є спосіб її ураження, вона розрахована на ураження цілі хмарою уламків. Так, ракета С-300 може не завдати шкоди будівлям на землі, але людей вона вражає за сотню метрів. Отже, характеристика слідів ураження ракетою С-300 значно відрізняється від слідів застосування ракети Х-22 та Іскандер.

Варто зауважити, що «слідова картина» як елемент криміналістичної характеристики цього кримінального правопорушення допомагає забезпечити об'єктивність та достовірність даних, які використовуються під час розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів, вчинених на території України.

Список літератури:

1. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія. Харків: Факт, 2001. 311 с.

2. Богданюк І. В., Чупрун В. Т., Устименко В. А., Шипілов М. Ю. Особливості судово-експертних досліджень випадків артилерійських обстрілів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 264-280.

3. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб., Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2023. 400 с.

4. Артилерія – Зброя. 1 випуск, 2 сезон. *Телеканал 2+2*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Yc0VtYunKAM> (дата звернення: 02.02.2024).

5. Чим небезпечні ракети Х-22, якими росія атакує Україну. *Chas. News logo*. URL: <https://chas.news/current/chim-taki-nebezpechni-raketi-h-22-yakimi-rosiya-atakuje-ukrainu> (дата звернення: 02.02.2024).

6. Іскандер-М vs Іскандер-К. *TRUTH HOUNDS*. URL: <https://truthhounds.org/cases/iskander-m-vs-iskander-k/> (дата звернення: 02.02.2024).

Грицай М.М.,

аспірант кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Військова агресія та повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну викликало необхідність запровадження воєнного стану та суттєво вплинули на усі сфери нашого життя, у тому числі й на роботу органів правопорядку, які стикнулися з новими викликами в умовах війни. У таких складних реаліях серед таких викликів є особливо небезпечними в умовах воєнного стану вчинення шахрайства із використанням соціальних мереж (ст. 190 КК України), які набули сьогодні широкого розповсюдження.

Важливо зауважити, що особливістю такого різновиду шахрайства є те, що воно вчиняється із використанням різних видів соціальних мереж, незважаючи на еволюційні процеси, все ж таки залишається кримінальним правопорушенням проти власності, що вчиняється з використанням обману чи зловживання довірою (ст. 190 КК України) [1]. Відмінність полягає лише в тому, що обман відбувається не під час безпосереднього фізичного вербального чи невербального контакту з жертвою, а дистанційно, тобто з

використанням можливостей засобів соціальних мереж, що обумовлює своєрідну «слідову картину» такої злочинної діяльності та специфіку збирання, дослідження та використання доказів у таких ситуаціях.

Шахрайство в соціальних мережах є однією з найважливіших та найактуальніших проблем сучасного інтернет-простору. В останні роки в Україні спостерігається значне зростання цього виду злочинної діяльності, а також зміни у формах, видах і способах вчинення таких кримінальних правопорушень. Шахрайства в соціальних мережах є кримінально караним діянням, яке спрямоване на порушення економічних відносин [2, с.64].

Практика показує, що слідчі та оперативно-розшукові підрозділи стикаються із серйозними труднощами при розкритті та розслідування цих кримінальних проявів. Головним чином вони пов'язані із специфікою цього різновиду злочинної діяльності, способами їх вчинення (використання соціальних мереж), наявною слідовою картиною, особливостями особи злочинця та недостатністю застосування науково-технічних, тактичних засобів, а також можливостей використання спеціальних знань. Достатньо складною також вбачається процедура збирання доказів і загалом проведення досудового розслідування таких кримінальних правопорушень.

Вказане свідчить про низку проблем у сфері виявлення, розслідування шахрайств із використанням засобів соціальних мереж, тому діяльність органів правопорядку у цьому напрямі потребує відповідного удосконалення, адаптації до сучасних змін і новацій, відповідно – наукових розробок. Усе викладене і визначило науковий пошук, потреби практики у рекомендаціях щодо підвищення ефективності боротьби із таким видом шахрайства і дозволило віднести досліджувані проблеми до актуальних.

Вбачається, що серед низки завдань, що потребують свого вирішення важливими є розроблення теоретичних засад розслідування шахрайства, вчиненого із використанням соціальних мереж, стан наукової розробленості проблем розслідування цих кримінальних правопорушень, розробити їх

криміналістичну класифікацію та сформувати криміналістичну характеристику такого різновиду шахрайства.

Інформаційною основою формування та реалізації методики розслідування шахрайства, вчиненого із використанням соціальних мереж виступає криміналістична характеристика цього виду шахрайства. При цьому варто зауважити, що у криміналістичній доктрині до тепер не існує єдиного підходу до розуміння змісту цього поняття та його структури. Не вдаючись в аналіз цих дискусій, на наш погляд, вважаємо за необхідне зазначити, що криміналістична характеристика має важливе значення для дослідження особливостей конкретного виду злочинів, так і для застосування її на практиці.

Важливо зауважити, що така категорія являє собою цілісну та узгоджену систему, яка поєднує у собі елементи. До основних елементів криміналістичної характеристики досліджуваного виду кримінального правопорушення слід відносити: 1) предмет злочинного посягання; 2) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 3) «слідова картина» кримінального правопорушення; 4) обстановку вчинення; 5) особу злочинця; 5) особу потерпілого.

Криміналістичний аналіз шахрайства в соціальних мережах передбачає аналіз психологічних і технічних методів, які використовують злочинці для маніпулювання користувачами, а також виявлення та аналіз вразливостей і недоліків у системах безпеки соціальних мереж. При цьому криміналістична характеристика має ключове значення для розробки методичних рекомендацій щодо розслідування шахрайства в соціальних мережах. Однак у визначенні, структурі та підходах до методики цієї характеристики існують суттєві розбіжності, основними причинами яких, на думку Р. Л. Степанюка, є різні рівні криміналістичної характеристики - назва криміналістичного вчення, розділи криміналістичної методики та неоднозначне тлумачення визначення ознак конкретного складу

кримінального правопорушення [3, с.173]. Також зазначається, що криміналістична характеристика, на відміну від кримінально-правової та кримінологічної, містить інформацію про злочин в цілому та його складові, а зосереджується лише на криміналістично значущій інформації, яка може сприяти розкриттю конкретного виду злочину [4, с.108].

Більше того, вивчення особливостей шахрайства в соціальних мережах може допомогти розробити ефективні стратегії боротьби з цим видом кіберзлочинності та забезпечити безпеку користувачів онлайн-спільноти. Шахрайство в соціальних мережах відрізняється від традиційних форм злочинності новизною та складністю методів, які використовують злочинці. Ця проблема потребує ретельного дослідження та розробки ефективних заходів протидії для забезпечення безпеки та захисту прав користувачів онлайн-спільнот.

У сучасному онлайн-середовищі шахрайські тактики стають все більш різноманітними і виходять за рамки традиційних методів, способів та технологій. Основні *способи шахрайства* в соціальних мережах включають:

1. Фішинг та шахрайські повідомлення: зловмисники використовують фейкові повідомлення в соціальних мережах, електронні листи та приватні повідомлення, щоб отримати особисту інформацію та конфіденційні дані. Шахраї можуть використовувати імітовані інформаційні повідомлення, які надсилаються з різноманітних установ, включаючи банки, компанії та органи державної влади та місцевого самоврядування.

2. Соціальна інженерія: Шахраї використовують різноманітні маніпуляційні техніки для отримання конфіденційної інформації від користувачів.

3. Інтернет-шахрайство: зловмисники можуть використовувати соціальні мережі для просування фальшивих пропозицій, шахрайських схем або продажу підроблених товарів і послуг. Це може включати підроблені товари, оманливі схеми продажу або шахрайство з особистими даними.

4. Атаки на фейкові профілі та акаунти: зловмисники можуть створювати фейкові профілі або отримувати доступ до існуючих акаунтів для поширення неправдивої інформації, вчинення шахрайства або проведення фінансових операцій від імені жертв. Цей вид шахрайства в соціальних мережах може мати серйозні наслідки для жертв, включаючи фінансові втрати, порушення конфіденційності та шкоду репутації. Тому важливо проводити дослідження і розробляти стратегії боротьби з цим видом кримінальних правопорушень, щоб захистити користувачів соціальних мереж від шахрайства.

У контексті вчення шахрайства в соціальних мережах, *«слідова картина»* має свою специфіку, оскільки сліди, зазвичай, не залишаються на місці події, оскільки діяльність шахраїв здебільшого ґрунтується на обмані та маніпуляції, а не на фізичних втручаннях чи насильстві. Таким чином, інформація про злочин часто зберігається у документах, що використовуються для обману і введення в оман державних службовців або інших осіб з спеціальним статусом. Однак, деякі сліди можуть бути виявлені на предметах, які залишає за собою зловмисник. Ці сліди можуть включати сліди рук, мікросліди. Особливо характерними є ідеальні сліди, що представляють собою віртуальні або уявні образи, які можуть бути збережені у пам'яті потерпілого чи свідків. Це пов'язано з тим, що шахраї та їх потерпілі часто взаємодіють у спокійних та невимушених ситуаціях протягом тривалого часу, де можуть виникнути такі уявні образи.

Обстановка вчинення шахрайства в соціальних мережах (місце, час та умови) відображає особливості цього виду шахрайства, що відбувається в онлайн-середовищі. З огляду на віртуальну природу цього виду злочину, місцем його вчинення може бути будь-яка соціальна мережа або онлайн-платформа, доступна користувачам у всесвітній павутині. Шахраї активно використовують соціальні мережі для збору та використання персональних даних користувачів з метою вчинення шахрайства. Вони створюють фейкові

акаунти або використовують існуючі акаунти для надсилання фейкових повідомлень, фішингових електронних листів та оманливої реклами. Оскільки ці платформи доступні 24 години на добу, шахрайство в соціальних мережах зазвичай не обмежується певним часом або днем. Однак шахраї можуть обирати певний час доби для максимізації своєї активності, наприклад, надсилати шахрайські повідомлення під час піку активності користувачів. Шахраї в соціальних мережах також можуть використовувати технічні трюки та маніпуляції, щоб збільшити свої шанси на успіх. Наприклад, шахраї можуть використовувати алгоритми оповіщення або масові фішингові повідомлення, щоб залучити більше потенційних жертв.

Предмет злочинного посягання при шахрайстві охоплює широкий спектр матеріальних цінностей, включаючи грошові кошти, рухоме та нерухоме майно, товари, сировину та інші активи. Характеристика предмета посягання відіграє важливу роль у встановленні особи злочинця та способу, яким вчинено злочин.

Інформація про потерпілих відіграє важливу роль у визначенні криміналістичних характеристик шахрайства. Вона виявляє певні кореляції між характеристиками жертви та характеристиками злочинця. Ця система ознак включає в себе: демографічні дані, такі як стать, вік, місце проживання та рід занять; інформацію про спосіб життя жертви, її особистість, схильності, соціальні зв'язки та стосунки; інформацію про вразливість жертви. Суб'єктом шахрайства, згідно з чинним кримінальним законодавством України, може бути лише фізична осудна особа, яка досягла 16-ти років. Більшість шахраїв демонструють високий рівень маніпулятивних здібностей, які дозволяють їм ефективно переконувати та викликати довіру у інших осіб. Основними особистісними рисами шахраїв є хитрість, брехливість та вміння використовувати різноманітні методи підроблення документів. Вони здебільшого презентують себе впевнено та

достойно, проявляючи розвинені навички комунікації та психологічного впливу на індивідів.

Таким чином, криміналістична характеристика шахрайства, вчиненого із використанням соціальних мереж, допомагає провести криміналістичний аналіз цього виду шахрайства і побудувати ефективну методику виявлення та розслідування [5, с.18]. При цьому вбачається, що лише органічне поєднання та синергія наукових досліджень, практичного досвіду та злагоджена співпраця різних підрозділів та структур органів кримінальної юстиції може забезпечити ефективний захист від шахрайства в соціальних мережах та зберегти безпеку і довіру в онлайн-середовищі.

Отже, *криміналістична характеристика шахрайства, вчиненого із використанням соціальних мереж* — це узагальнена, інформаційна модель, система даних, що являє собою систематизований опис типових криміналістично-значимих ознак такого різновиду шахрайства, які мають суттєве значення для її виявлення, розкриття та розслідування.

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Шапочка С. В. Кримінологічна характеристика і кримінально-правові заходи боротьби з шахрайствами, що вчиняються з використанням комп'ютерних мереж: *тези доп. Міжн. наук.-практ. конф.* (Хмельницький, 16–17 листоп. 2010 р.). Хм. УМВС України в Хмельницькій обл., 2010. С. 60–64.
3. Степанюк Р.Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173–180.

4. Лук'янчиков Є. Д. Щодо поняття криміналістичної характеристики злочинів. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 107–113.
5. Шевчук В. М. “Криміналістичний фантом” чи реальність (ще раз про криміналістичну характеристику злочинів). *Юридична Україна*. № 3. 2003. С. 17-21.

Дзюрбель А. Д.,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального права та процесу

Західноукраїнський національний університет,

м. Тернопіль, Україна

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПИТАНЬ ПОВ'ЯЗАНИХ З РОЗКРИТТЯМ ТА РОЗСЛІДУВАННЯМ ЗЛОЧИНІВ МИНУЛИХ РОКІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Правове регулювання відносин, які виникають під час природних катаклізмів, техногенних аварій та катастроф, соціально-політичних та військових конфліктів, історично здійснювалось за допомогою державних актів, що декларують питання застосування заходів надзвичайного характеру [1]. Практичне застосування заходів державного примусу завжди пов'язане з обмеженням, до того ж, часто досить суттєвим, конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. У зв'язку з цим дуже актуальним і доцільним є створення дієвих правових засад застосування цих заходів, тобто забезпечення належного їх правового втілення. Від досконалості нормативної регламентації процесу діяльності державних та правоохоронних органів щодо застосування заходів державного примусу, чіткості приписів, наявності розвинутої системи

законодавства в багатьох випадках залежить також ефективність зазначеної діяльності, особливо в умовах воєнного стану.

В теорії держави та права під правовим регулюванням вважається результативний, нормативно-організаційний вплив, який здійснюється на суспільні відносини за допомогою системи правових засобів (індивідуальних приписів, норм, правовідносин) з метою їх охорони та розвитку відповідно до суспільних потреб [2]. За останні два роки суттєвих змін набуло кримінальне законодавство [3; 4; 5]. Не обійшлося і без деяких неузгоджених позицій, що привело на думку вчених до помилок [6]. Ми ж звертаємо увагу на те, що криміналізація окремих суспільно небезпечних дій суттєво збільшує у кількісному виразі показники злочинності. Враховуючи те, що в період воєнного стану значно зросла кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, досить важливим є процес їх розкриття та розслідування. Важливо під час досудового розслідування дотримуватись вимог кримінального процесуального законодавства, в тому числі, щодо повного, об'єктивного та усестороннього дослідження всіх обставин [7]. Цей процес не завжди можливий, особливо в межах процесуальних строків. Перш за все це зумовлено об'єктивними причинами викликаними тимчасовою окупацією окремих територій, обмеженому доступі для проведення слідчих (розшукових) дій (обстріли, відсутність чи хвороба потерпілого, тощо). Тому серед вже зареєстрованих кримінальних правопорушень значна кількість буде віднесена, з тих чи інших об'єктивних підстав до «нерозкритих злочинів минулих років». Зміст поняття «нерозкриті злочини минулих років» розуміються злочини, вчинені у роки, що передують поточному, чи, інакше кажучи, це злочини, досудове розслідування у кримінальних провадженнях про які зупинена не пізніше 31 грудня року, який минув, щодо року, у якому проводяться заходи з їх розкриття та розслідування. Для успішного розкриття та розслідування таких кримінальних правопорушень на основі аналізу наявних матеріалів, з

метою отримання та використання додаткових даних для розкриття злочину в залежності від ситуації, яка склалась рекомендується здійснити:

- збір і перевірку відомостей про осіб, що вчинили аналогічні злочини в попередній і супутній злочину періоди (для з'ясування їх можливої причетності до даного злочину);

- перевірку причетності до нерозкритого злочину обвинувачених у справах, що перебувають в стадії розслідування;

- вивчення даних, що поступають від громадян і організацій до відповідних установ та органів (суд, прокуратуру, органи внутрішніх справ, пресу, радіо, телебачення, тощо) про підозрілу поведінку певних осіб;

- повторне дослідження місця події та прилеглої до місця скоєння злочину території (з метою отримання нових даних про подію злочину, для визначення того, чи всі можливі свідки встановлені, чи розташовані на шляхах можливого відходу злочинців камери відеоспостереження тощо);

- перевірку можливих змін у взаємовідносинах осіб, що проходили по кримінальних провадженнях та свідків, якщо з'явилися підстави для дачі ними об'єктивних свідчень;

- перевірку місць легального зберігання та можливого збуту речей, що розшукуються (ломбарди, магазини, речові ринки тощо);

- попереднє дослідження виявлених об'єктів, які можуть мати відношення до справи (наприклад, слідів знарядь злочину при вчиненні аналогічних протиправних дій);

- необхідні запити та витребування документів для перевірки зібраних даних;

- перевірку надходження відповідей по раніше направлених запитах і окремих дорученнях (при необхідності здійснюється нагадування про термінове їх виконання або направлення повторних запитів чи доручень з урахуванням нових даних);

- виявлення нових свідків, додаткових обставин і фактів (наприклад, свідків, що пізніше дізналися про злочин чи особу, що його вчинила, або бачили у злочинця чи інших осіб знаряддя вчинення злочину чи предмети злочинного посягання; очевидців знищення або приховування слідів злочину, змови зі свідками тощо);

- повторне повідомлення відповідних правоохоронних органів про нерозкритий злочин для обліку та використання ними цієї обставини в розшуковій роботі;

- повторну перевірку всіх слідів, які є у кримінальних провадженнях, по відповідних видах обліків;

- залучення громадськості і засобів масової інформації для виявлення нових свідків та осіб, які могли бути причетні до нерозкритого злочину;

- налагодження регулярного обміну інформацією оперативних працівників із слідчим з метою узгодження подальших розшукових заходів тощо.

Важливо також уточнити, як були використані виявлені докази, чи правильно вони оцінені, чи зроблені всі можливі висновки з факту їх виявлення, чи призначені та проведені всі необхідні експертизи по цих речових доказах, чи немає потреби в призначенні повторної або додаткової експертизи.

Важливою є наявність результатів первинного збору матеріалів в ході розкриття і розслідування злочину категорії минулих років, які можуть бути досить різноманітними. Хоч на даному етапі злочинець залишається невідомим, але достовірно встановлюється факт злочину, спосіб його вчинення та приховування, матеріальні наслідки, причини й умови, що сприяли його вчиненню. Ця основна інформація служить початковою базою для подальшої роботи працівників оперативних підрозділів та слідчого за кримінальним провадженням, коли злочин залишається нерозкритим.

Важливим моментом у розкритті злочинів вказаного виду є якісне відпрацювання абонентів стільникового зв'язку, які потрапили до моніторингів з'єднань за фактами скоєння кримінальних правопорушень, оскільки за відсутності інформації, що може сприяти встановленню осіб, які вчинили злочин залишається відпрацювання таких осіб, також інформація розміщена в соціальних мережах, в мобільних телефонах затриманих осіб (взятих в полон військовослужбовців країни агресора).

Узагальнюючи можемо констатувати, що результати розкриття та розслідування злочинів минулих років негативно впливає час, що пройшов з моменту його вчинення до моменту повторного розслідування (знищуються повністю чи частково матеріальні сліди й людські спогади тощо), який також вважається одним із головних елементів криміналістичної характеристики. Чим більше часу проходить з моменту вчинення злочину, тим складніше отримати інформацію про обставини цієї події й осіб, що брали у ньому участь. Люди можуть забути окремі факти або їх деталі, переїхати на нове місце проживання, в інше місто, селище, де їх важко знайти, можуть померти; речові докази та сліди під дією часу втрачають деякі свої важливі ознаки або взагалі знищуються. Роста ризик випадкової загибелі слідів і речових доказів, які в свій час були виявлені та вилучені слідчим при огляді місця події. Цим пояснюються складності, які виникають під час розслідування злочинів минулих років. Однак, характеризувати дію фактору часу на розслідування нерозкритих злочинів минулих років тільки з негативної сторони було б неправильно. Як свідчить практика, такий вплив може бути й позитивним. Зокрема, внаслідок особливостей людської психології злочинець з плином часу втрачає обережність, у нього знижується почуття самоконтролю, притупляється пильність. У результаті з'являється зневага до необхідності приховання слідів злочину. Спостерігаються випадки, коли він обмовляється або навіть

хвалиться «в своєму колі» вчиненими в минулому злочинами, що створює додаткові умови для розкриття злочинів минулих років.

Пропонуємо вже сьогодні розпочати напрацювання методики розслідування воєнних злочинів та інших видів кримінальних правопорушень. Важливо в системі професійної підготовки слідчих, оперативних працівників, прокурорів провести системний всеобуч, додатково звернути увагу на форми взаємодії та спільного планування роботи направленої на розкриття та розслідування нерозкритих злочинів віднесених до нерозкритих кримінальних правопорушень минулих років.

Також досить важливим є включення окремого розділу до підручників з навчального курсу Криміналістика присвяченого методиці розслідування нерозкритих злочинів минулих років.

Список літератури:

1. Кузніченко С.О. Управління органів внутрішніх справ в особливих умовах, викликаних аномальними явищами техногенного і природного характеру. Харків: вид-во НУВС. 2001. 170 с

2. Марчук В.П., Ніколаєнко Л.В. Т.О., Гуржій Т.О., Теорія держави і права: підручник / за заг. ред. Л. В. Ніколаєвої, Т. О. Гуржія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 424 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108_-20#Text (дата звернення: 12.02.2024).

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил

України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (дата звернення 12.02.2024).

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : пояснювальна записка до проекту Закону України від 3 берез. 2022 р. № 2117-IX.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення 012.02.2024).

6. Хавронюк М. І. Помилки у законах воєнного часу щодо змін Кримінального кодексу України. 2022. URL: <https://uplan.org.ua/pomylyku-u-zakonakh-voiennoho-chasu-shchodo-zmin-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy/> (дата звернення 12.02.2024).

7. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Станом на 1 вересня 2023 року / За заг. ред. Стратонова В. М. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2023. 1208 с.

Дульський О.Л.,

докторант Національної академії внутрішніх справ,

доктор філософії в галузі права, адвокат, заслужений юрист України,

м. Київ, Україна

**ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ
ЛЮДИНИ У ФОРМУВАННІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ
КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

На сьогодні видається актуальним дослідження питання застосування практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в юриспруденції. Не є

виключенням і її вивчення у такій галузевій дисципліні як кримінальний процес та прикладній як криміналістика, які пов'язані між собою. В розрізі цих наук, особливого інтересу набуває процес кримінального провадження та його криміналістичне забезпечення, адже розуміння цих двох аспектів і дотримання їх елементів забезпечує ефективне виконання уповноваженими особами поставлених завдань.

Ратифікувавши у липні 1997 року Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція) 1950 року та Перший протокол і протоколи № 2, 4, 7 та 11 до неї, Україна визнала юрисдикцію ЄСПЛ [1, с. 96]. Після чого значний поштовх у розвиток кримінальної процесуальної та криміналістичної наук крізь призму практики ЄСПЛ в Україні відбувся завдяки двом етапам:

1) прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 грудня 2006 року (ст. 17 цього правового акту передбачає, що «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права» [2];

2) прийняття 13 квітня 2012 року КПК України (у ч. 2 ст. 8 цього законодавчого акту закріплено, що «принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ», а у ч. 5 ст. 9 «кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ» [3].

Відповідно до абз. 5 ст. 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» практика ЄСПЛ – це практика ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини [2] (діяла до 31 жовтня 1999 року та розглядала заяви будь-якої особи про порушення державами їхнього права визначеного Конвенцією). Водночас таке визначення для всього законодавства України є не розкритим та не повним, що зумовлює неоднозначність його розуміння. Тому слушним є те, що термін «практика Європейського суду з прав людини» в українському

законодавстві потрібно вживати як набутий досвід ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, що виявляється у прийнятих ним рішеннях та ухвалах по суті розглянутих справ [4, с. 59]. При цьому потрібно погодитись із думкою В.С. Мігашка який зауважив, що українські судді, застосовуючи норми Конвенції, мають урахувувати практику ЄСПЛ як щодо України, так і сформовану в процесі розгляду скарг, поданих проти інших держав (причому й ту практику, яка була сформована у справах, розглянутих і до приєднання України до Конвенції). Тільки такий підхід допоможе уникнути вчинення нових порушень Конвенції в Україні [5, с. 197]. За аналогією таких підхід застосовується і під час збирання доказів слідчим на етапі досудового розслідування.

Що ж до поняття «європейські стандарти», то у ст. 567 КПК України наявна лише одна згадка і тільки про термін «стандарт», де законодавець застосував його у конструкції: «загально визнані стандарти забезпечення прав людини і основоположних свобод» під якими очевидно розуміючи як європейські, так і міжнародні такі стандарти. З огляду на це та на те, що ЄСПЛ тлумачить лише Конвенцію та її протоколи в яких закріплені основоположні права та свободи людини, то слушно погодитись з тим, що «європейським стандартом є правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права з метою забезпечення захисту й дотримання прав та свобод людини, прийнятих міжнародною регіональною організацією та визнаних країнами Європи» [6, с. 193].

Звертаючись до криміналістичного забезпечення кримінального провадження слід зазначити, що наразі такого поняття в науці ще не сформовано. Заслугове на увагу визначення Ю.М. Черноус яка ствердила, що криміналістичне забезпечення складається з техніко-, тактико-, та методико-криміналістичного забезпечення. Його можна розглядати як у науковому (створення наукового підґрунтя застосовуваних прийомів, засобів

та методів), так і практичному (формування практичних рекомендацій щодо застосування прийомів, засобів та методів) змісті [7, с. 71].

Загалом, нами було проаналізовано чимало рішень ЄСПЛ («Кайя проти Туреччини» від 19 лютого 1998 року (заява № 22729/93), «Соаре та інші проти Румунії» від 22 лютого 2011 року (заява № 24329/02), «Джулай проти України» від 3 липня 2014 року (заява № 24439/06)), які спонукають нас погодитись із тим, що у рішеннях ЄСПЛ висвітлено організаційно-тактичні аспекти досудового розслідування, що направлені на збирання доказів. Аналізуючи матеріали кримінальної справи й інші відомості, ЄСПЛ виносить шляхом тлумачення своє рішення, яке охоплює інформацію про оцінку обставин справи («The Court's assessment»). Саме в частині оцінки обставин справи містяться конкретні позиції ЄСПЛ стосовно доцільності: проведення слідчих (розшукових) дій; вилучення певної слідової інформації; відібрання зразків для експертизи; отримання показань саме на місці події; вилучення слідової інформації з подальшою метою забезпечення відтворення обстановки й обставин події задля перевірки наданих показань; допиту широкого кола свідків тощо [6, с. 212].

Підсумовуючи слід зазначити, що саме такі рішення ЄСПЛ створюють підвалини для формування європейських стандартів криміналістичного забезпечення кримінального провадження, які необхідні в діяльності слідчого, що забезпечують ефективність проведення ним досудового розслідування.

Практика Європейського суду з прав людини є ключовим елементом, який формує європейські стандарти криміналістичного забезпечення кримінального провадження. Нині практика ЄСПЛ знаходиться на етапі вкорінення у науку криміналістику, особливо, що стосується питання здійснення процесу досудового розслідування.

Список літератури:

1. Черноус Ю.М., Гвоздюк В.В. Засади проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 95–101.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/ed20121202_
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text_
4. Гвоздюк В.В. Тлумачення терміна «практика Європейського суду з прав людини» в українському законодавстві. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 57–60.
5. Мігашко В. Є. Вплив практики Європейського суду з прав людини на розвиток судової практики в Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 184–188.
6. Гвоздюк В.В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини : дис. ... доктора філософії : 081 – Право. Київ. 2021. 294 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19896/5/dysert_hvozdiuk.pdf.
7. Черноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/16029>.

*Клочко А.Ю.,
аспірант НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, Україна*

ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРУ

У зв'язку із військовою агресією російської федерації проти України та введенням воєнного стану, стає відчутною необхідність у протидії кримінальним правопорушенням, що загрожують суверенітету та територіальній цілісності нашої держави. Повномасштабне вторгнення держави-агресора у 2022 році показало, що ряд громадян України можуть здійснювати допомогу (пособництво) російській федерації у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи різні форми підтримки збройних формувань та/або окупаційних адміністрацій держави-агресора. Це зі свого боку створило підґрунтя для внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України), щоб надати відповідної кримінальної-правової оцінки діям таких осіб. Так, Законом України від 14 квітня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» було доповнено КК України статтею 111-2 «Пособництво державі-агресору».

За даними Офісу Генерального прокурора за період з січня по грудень 2023 року зареєстровано 6 270 кримінальних правопорушення проти основ національної безпеки України, з яких 619 – за ст. 111-2 КК

України [7]. У зв'язку із цим, вбачається, що пособництво державі-агресору є одним із кримінальних правопорушень, які є особливо небезпечними в сучасних реаліях сьогодення.

У свою чергу, органи правопорядку стикнулися з новими викликами та випробуваннями, пов'язаними із повномасштабним вторгненням та запровадженням воєнного стану в нашій державі, що суттєво вплинуло на усі сфери нашого життя, у тому числі й на організацію діяльності органів правопорядку щодо розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. В таких умовах постала низка важливих завдань, які потрібно негайно вирішувати та усувати кримінально-правовими та криміналістичними засобами, враховуючи значну кількість чинників як зовнішніх, так і внутрішніх, що загрожують суверенності, незалежності, демократичності та національній безпеці нашої країни [1, с. 576].

Останнім часом все більшої актуальності перед представниками наукової спільноти та професійними учасниками кримінального провадження постає консолідація своїх зусиль щодо формування індивідуалізованої, динамічної інформаційної моделі, спрямованої на відображення специфічних рис та характеристик конкретних кримінальних правопорушень. У цьому сенсі, зазначеному твердженню повною мірою відповідає те, що саме криміналістична характеристика кримінальних правопорушень являє собою результат наукового аналізу й узагальнення типових ознак певного виду або роду кримінальних проявів [2, с. 426]. Більше того, криміналістична характеристика є теоретичним підґрунтям побудови методики розслідування [3, с. 794]. Іншими словами, аналіз кримінального правопорушення, як події минулого, виокремлення системи його криміналістично-значущих ознак надає можливість запропонувати

рекомендації щодо його розкриття, розслідування і попередження [4, с. 237].

Вбачається, що інформаційною основою формування та реалізації методики розслідування пособництва державі-агресору виступає криміналістична характеристика даного кримінального правопорушення. Також варто звернути увагу, що у криміналістичній доктрині до тепер не існує єдиного підходу до розуміння змісту цього поняття та його структури. Не вдаючись в аналіз цих дискусій, за необхідне слід зазначити, що криміналістична характеристика має важливе значення для дослідження особливостей конкретного виду злочинів, так і для застосування її на практиці. Така категорія являє собою цілісну та узгоджену систему, яка поєднує у собі наступні елементи: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 2) «слідова картина»; 3) обстановка вчинення цього кримінального правопорушення; 4) особа злочинця [5, с. 125].

Кримінальним законом пособництво державі агресору визначено у формі наступних умисних дій: реалізація рішень або дій держави-агресора, збройних формувань чи окупаційної адміністрації держави-агресора; підтримка таких рішень або дій; добровільний збір матеріальних ресурсів чи інших активів для представників держави-агресора, її збройних формувань або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільна підготовка або добровільна передача відповідних активів. При цьому караються лише ті перераховані вище дії, які вчиняються з метою завдання шкоди Україні.

Також варто зауважити, що особливістю цього злочину проти основ національної безпеки України є те, що суб'єктами виступають не тільки громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства, за винятком громадян держави-агресора. За цією ознакою пособництво державі-агресору частково відмежовується від державної зради (ст. 111

КК України) і деяких форм колабораціонізму (частини 1, 2, 3, 5, 7 ст. 111-1 КК України), за вчинення яких спроможні нести кримінальну відповідальність лише громадяни України [6, с. 97].

Форма і зміст криміналістичної характеристики пособництва державі-агресору мають визначатися класифікаційним рівнем відповідної окремої криміналістичної методики розслідування, інформаційною базою і складовою якої вона виступає. Практична значущість та ефективність використання такої криміналістичної характеристики як описово-статистичної інформаційної моделі зумовлена передусім необхідністю дослідження елементів криміналістичної характеристики й встановлення існування між ними кореляційних зв'язків, у силу яких наявність одних елементів такої характеристики дозволяє з достатньою впевненістю прогнозувати можливість існування й інших, не відомих на даний момент розслідування, що сприяє висуненню слідчих версій.

У цьому аспекті В. А Журавель вказує на актуальність підвищення прагматичної функції криміналістичної характеристики саме за рахунок виявлення та використання кореляційних зв'язків між її елементами. Більш того, це надає можливості для побудови типових версій стосовно особи злочинця, що дозволяє звузити коло суб'єктів, серед яких необхідно проводити пошукові заходи [5, с. 141]. Зазначене у повній мірі відповідає специфіці криміналістичної характеристики пособництва державі-агресору, що відрізняється своєю складністю та потребує ретельного логічного осмислення всіх взаємозв'язків, адже саме у цьому і заключається сенс успішного формування та практичної реалізації цієї інформаційної моделі, розуміння якої дозволяє задалегідь визначити ймовірні співвідношення між її елементами та обставинами реальної події [1, с. 579].

Отже, інформаційна основа для формування та впровадження методики розслідування пособництва державі-агресору, як і для будь-якого кримінального правопорушення, включає в себе криміналістичну характеристику цього різновиду кримінальних правопорушень. У сучасній криміналістичній науці особливої актуальності набувають подальші наукові дослідження, спрямовані на удосконалення теоретичних та методологічних основ формування та використання криміналістичної характеристики. Зазначені обставини підкреслюють необхідність активізації подальших досліджень у галузі виявлення та розслідування пособництва державі-агресору, особливо в умовах активної збройної агресії та воєнного стану.

Для оптимізації і підвищення ефективності протидії пособництву державі-агресору необхідно глибоке вивчення теоретичних аспектів формування криміналістичної характеристики цього правопорушення. Криміналістична характеристика є ключовим елементом для розробки алгоритмів дій слідчих, прокурорів та оперативних працівників, що сприяє підвищенню ефективності виявлення та розслідування цього кримінального правопорушення. З цієї перспективи, розроблення та впровадження у правозастосовну практику комплексної криміналістичної методики розслідування пособництва державі-агресору має велике значення для успішного виявлення та запобігання цьому виду злочинності.

Список літератури:

1. Мартиненко К. В. Деякі проблеми виявлення та розслідування державної зради в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 575–581.
2. Шепітько В.Ю. Вибрані твори / Избранные труды. Х. : Апостіль, 2010. 576 с.

3. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. ; упоряд.: Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.
4. Журавель В.А. Проблеми формування базової методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 1(52). С. 231–241.
5. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
6. Дудоров О. О., Мовчан Р.О. Відповідальність за пособництво державно-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 95-117.
7. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення 02.03.2023).

Колеснікова І.А.,

*кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

АЛГОРИТМ МОБІЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОЗОВОБОВ'ЯЗАНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з тривалою широкомасштабною збройною агресією РФ, на території України протягом майже двох років триває загальна мобілізація, як один з основних елементів системи оборонних заходів держави. З метою визначення наявних людських мобілізаційних ресурсів та їх накопичення для забезпечення повного та якісного укомплектування Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення особовим складом у

мирний час та в особливий період ведеться військовий облік громадян України, для забезпечення якого використовується Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів, який призначений для збирання, зберігання, обробки та використання даних про призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

Відповідно до п. 15 Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів наповнюється на підставі відомостей про декларування, зняття із задекларованого/зарєєстрованого місця проживання осіб в електронній формі, надісланих органами, що здійснюють реєстрацію/зняття з реєстрації місця проживання/перебування фізичних осіб через єдину інформаційну систему МВС до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

Відповідно до п. 21 Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів взяття громадян, які прибули з тимчасово окупованих територій України, на персонально-первинний та персональний військовий облік здійснюється після взяття таких осіб на облік внутрішньо переміщених осіб та на військовий облік у районних (міських) територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки. Отже, якщо призовник, військовозобов'язаний або резервіст фактично змінив місце проживання, проте не зарєєструвався за новим місцем проживання (не став на облік внутрішньо переміщених осіб) та відповідно не звернувся до районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки за новим фактичним місцем проживання, в його військово-облікових документах будуть проставлені відповідні відмітки про взяття на військовий облік за задекларованим неактуальним попереднім місцем проживання у тимчасово окупованій території. З нашої точки зору, якщо особа, яка перебуває на військовому

облік за задекларованим місцем проживання у тимчасово окупованій території України, а фактично може проживати на території України, території держави-агресора або за кордоном та не актуалізувала інформацію про себе в Єдиному державному реєстрі призовників, військовозобов'язаних та резервістів, та не прибула із паспортом громадянина України та військово-обліковими документами до відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки, органу СБУ, підрозділу Служби зовнішньої розвідки, який організує та веде військовий облік на території адміністративно-територіальної одиниці, де вона фактично проживає для взяття її на військовий облік, зняття з військового обліку або внесення змін до її облікових даних, і вручення їй повістки про виклик до районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки є обґрунтовано неможливим, то уповноважені органи можуть вжити заходів до вручення їй повістки шляхом її публікації:

1) в ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження – газеті «Урядовий кур'єр» (<http://ukurier.gov.ua/uk/>);

2) на офіційному вебсайті Міністерства оборони України (<https://www.mil.gov.ua>).

На офіційному вебсайті Міністерства оборони України, може бути розміщена сканована копія вказаного документу з зазначенням повного тексту повістки. Зміст повістки про виклик військовозобов'язаного має відповідати вимогам Додатку 11 Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, зокрема, містити ПІБ військовозобов'язаного; адресу місця реєстрації або місця фактичного проживання військовозобов'язаного; номер повістки; номер і дату розпорядження ТЦК та СП про необхідність явки військовозобов'язаного; дату, час і адресу ТЦК та СП для явки військовозобов'язаного; найменування посади та ініціали (ініціал власного імені) і прізвище

керівника ТЦК та СП, який видав повістку; підпис керівника ТЦК та СП, що видав повістку; дату видачі повістки; мокру печатку ТЦК та СП, посадову особу, яка видала повістку.

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та п.п. 32 й 47 Порядку організації та ведення військового обліку потребують суттєвої редакції. Оскільки можливість виконавчих органів сільських, селищних, міських рад здійснювати оповіщення зазначених у розпорядженні відповідних районних (міських) територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, органів СБУ, підрозділів Служби зовнішньої розвідки щодо оповіщення призовників, військовозобов'язаних та резервістів про їх явку на призовні дільниці за місцем їх проживання шляхом вручення під їх особистий підпис у картках первинного обліку повісток необґрунтовано ускладнює процес мобілізації.

З огляду на те, що відповідно до пункту 6 статті 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» громадянам, які перебувають на військовому обліку, з моменту оголошення мобілізації забороняється зміна місця проживання без дозволу територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, вбачається за можливе, щоб виконавчі органи сільських, селищних, міських рад мали можливості вручити повістку військовозобов'язаним без їх особистого підпису, оскільки у значній кількості випадків відсутня можливість вручення повістки через фізичну відсутність таких осіб за місцем їх реєстрації. З нашої точки зору, якщо такі особи не проживають за місцем своєї реєстрації та не актуалізували інформацію про себе в Єдиному державному реєстрі призовників, військовозобов'язаних та резервістів, не прибули із паспортом громадянина України та військово-обліковими документами до відповідного районного (міського) територіального центру комплектування та соціальної підтримки, органу СБУ, підрозділу Служби зовнішньої розвідки, який

організовує та веде військовий облік на території адміністративно-територіальної одиниці, де вони фактично проживають в установленому Законом порядку, можна стверджувати, що вони умисно ухиляються від призову на військову службу під час мобілізації за, що передбачена відповідальність згідно чинного законодавства. У випадку не з'явлення таких осіб після надання повісток за місцем реєстрації, повторно повістку їм можна вручити шляхом її публікації у ЗМІ загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Міністерства оборони України.

Проте, коли повістка вручається не за місцем реєстрації військовозобов'язаного, а у будь-якому іншому місці: в парку, на блокпостах, на вулиці чи іншому публічному місці представниками ТЦК та СП, органу СБУ, підрозділу Служби зовнішньої розвідки; представниками органу місцевого самоврядування (виконавчого органу сільської, селищної, міської ради); керівником підприємства, установи, організації, де працює військовозобов'язаний або управителями багатоквартирних будинків, вручення її має здійснюватися під особистий підпис військовозобов'язаного у картках первинного обліку повісток.

Отже, пропонуємо Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» доповнити такими статтями: «Порядок здійснення виклику до військових частин або на збірні пункти територіального центру комплектування та соціальної підтримки», «Підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом» та «Наслідки неприбуття на виклик», враховуючи осіб, які перебувають на військовому облік за задекларованим місцем проживання у тимчасово окупованій території України, а фактично можуть проживати на території України, території держави-агресора або за кордоном та не актуалізували інформацію про себе в Єдиному державному реєстрі призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

Список літератури:

1. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Закон України від 16.03.2017 р. № 1951-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19#Text>
2. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Постанова КМУ від 30.12.2022 р. № 1487. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-п?find=1&text=повідка#w1_1
3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII у редакції від 30.06.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3543-12#Text>

Корнієнко А.Д.,

аспірант кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ

Повномасштабна воєнна агресія РФ та запровадження воєнного стану в Україні зумовило необхідність подолання нових викликів в сучасних умовах, серед яких особливе місце займає ухилення від призову на військову службу під час мобілізації під час існуючого озброєного конфлікту на території України [7, с. 897]. При цьому під мобілізацією розуміється комплекс заходів, які здійснюються в державі з метою переведення органів державної влади, місцевого самоврядування та деяких інших органів на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних сил чи інших військових формувань — на організацію і штати воєнного часу. Очевидно,

що ухилення від призову до Збройних сил з числа військовозобов'язаних громадян під час воєнних дій, які розпочалися або передбачаються, створює загрозу для безпеки держави у сфері оборони.

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави Законом України № 2105-IX затверджено Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69 «Про загальну мобілізацію» [3, с. 5]. При цьому була оголошена мобілізація в Україні, проведення та ефективність якої забезпечується правовими засобами, серед яких особливе значення набувають кримінально-правові, адміністративно-правові та криміналістичні [6].

Варто враховувати, що мобілізаційна підготовка та мобілізація є складовими частинами комплексу заходів, які здійснюються з метою забезпечення оборони держави (ч.1 ст. 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»). Мобілізація — це визначений комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту — на організацію і штати воєнного часу.

Слід зауважити що станом на початок 2023 року Єдиний державний реєстр судових рішень містить понад 200 вироків щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 336 КК України [2]. При цьому трапляються поодинокі випадки виправдувального вироку, більшість же обвинувачених визнавали свою вину. Кількість кримінальних проваджень за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації в Україні постійно зростає. Це становить реальну загрозу для суверенітету держави в умовах озброєного конфлікту [4, с. 5].

Кримінальна відповідальність за ст. 336 КК України може наставати в ситуації за сукупністю наступних обставин: а) якщо особа є військовозобов'язаною, тобто підлягає призову на військову службу під час військового стану; б) якщо особа не має підстав для відстрочки від призову на військову службу в період військового стану; в) якщо було пройдено військово-лікарську комісію та отримано висновок про придатність або обмежену придатність до військової служби; г) якщо особі було вручено мобілізаційне розпорядження з вимогою з'явитися до призовного пункту з речами і таку вимогу було проігноровано [5].

За даних обставин начальник ТЦК та СП має право направити до відділку поліції повідомлення про вчинення кримінального правопорушення за статтею 336 КК України. Поліція розпочинає досудове розслідування, вручає підозру та подає клопотання до суду про обрання запобіжного заходу правопорушнику на період слідства. За результатами досудового розслідування обвинувальний акт передається до суду для розгляду та обрання міри покарання. Ухилення від мобілізації, як кримінально-правове явище передбачене ст. 336 КК України, у сучасних умовах постійно набуває нових форм та способів, що потребує вивчення та наукового дослідження цієї проблематики, особливо це стосується питань методики розслідування.

Аналіз офіційних статистичних даних вказують на велику кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень цієї категорії та їх значну поширеність. Однак, процес розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації характеризується високою латентністю та підвищеною складністю виявлення та розслідування, що зумовлено специфікою і механізмом вчинення. У зв'язку з цим виникає необхідність у прийнятті кардинальних рішень задля запровадження дієвого механізму боротьби з такими злочинними проявами. Вирішення таких завдань

можливо за рахунок розроблення комплексної криміналістичної методики розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.

Важливим напрямком наукових досліджень у цій галузі знань постають проблеми розроблення теоретичних засад формування методики розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, зокрема поняття, структура та теоретико-прикладні основи формування методики розслідування та криміналістичну характеристику досліджуваного кримінального правопорушення.

Поряд із зазначеним, перспективним напрямом також є дослідження питань організації і планування розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації (аналіз первинної інформації про вчинення кримінального правопорушення та особливості початку кримінального провадження, взаємодія слідчого при розслідуванні, типові слідчі ситуації, слідчі версії та програми розслідування). Крім цього, наукового та практичного значення набувають проблеми особливостей тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій (огляд, допит, обшук), особливості залучення експерта і спеціаліста та проведення судових експертиз.

Зазначені обставини свідчать про те, що у сучасних умовах зазначена проблема є актуальною та має важливу теоретичну та практичну значимість. У криміналістиці на теперішній час спеціального комплексного дослідження методики розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації не проводилося. Усе викладене і визначило вибір теми дослідження і дозволило віднести обрану проблему до актуальних. Метою дослідження має стати розроблення основ методики розслідування ухилення від призову на військову службу під час мобілізації щодо підвищення ефективності їх протидії засобами криміналістики.

Вбачається, що інформаційною основою формування та реалізації методики розслідування ухилення від призову на військову

службу під час мобілізації виступає криміналістична характеристика даного кримінального правопорушення. Ця криміналістична категорія являє собою цілісну та узгоджену систему, яка поєднує у собі наступні елементи: 1) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 2) «слідова картина»; 3) обстановка вчинення цього кримінального правопорушення; 4) особа злочинця.

Зазначене у повній мірі відповідає специфіці криміналістичної характеристики ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, що відрізняється своєю складністю та потребує ретельного логічного осмислення всіх взаємозв'язків, адже саме у цьому і заключається сенс успішного формування та практичної реалізації цієї інформаційної моделі, розуміння якої дозволяє заздалегідь визначити ймовірні співвідношення між її елементами та обставинами реальної події [6, с. 579].

Таким чином, практична значущість та ефективність використання такої криміналістичної характеристики як інформаційної моделі зумовлена передусім необхідністю дослідження елементів криміналістичної характеристики й встановлення існування між ними кореляційних зв'язків, у силу яких наявність одних елементів такої характеристики дозволяє з достатньою впевненістю прогнозувати можливість існування й інших, не відомих на даний момент розслідування, що сприяє висуненню слідчих версій [1]. Зміст криміналістичної характеристики ухилення від призову на військову службу під час мобілізації визначаються класифікаційним рівнем відповідної окремої криміналістичної методики розслідування, інформаційною базою і складовою якої вона виступає.

Список літератури:

1. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.

2. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
3. Ухилення від призову за мобілізацією / укл.: Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков С. В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 486 с.
4. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.
5. Шаблистий В. В., Александрова А. Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією : монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. 136 с.
6. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. ; упоряд.: Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.
7. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7-9, 2022)*. SPC —Sci-conf.com.ua. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 896-903.

Костенко М.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОДАЖУ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

На сьогоднішній час в умовах збройної агресії суттєво зростає потреба в доступі до медичних послуг, безпечних та ефективних ліків. Рада ООН з

прав людини в резолюції 32/15 зазначає, що доступ до ліків є одним із фундаментальних елементів у поступовій реалізації повної реалізації права кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я. Цей головний правозахисний механізм системи ООН підтвердив зобов'язання держав-членів забезпечити всім своїм громадянам недискримінаційний доступ до основних ліків, а також їх доступність і високу якість [1].

Технічний прогрес дозволяє більше послуг перевести в онлайн, економити час і гроші, але глобальна цифровізація, маючи низку переваг (зручність різноманітних сервісів, економія часу, безготівкові розрахунки, відсутність необхідності виходити з дому), також містить й один переважний недолік (ускладнення моніторингу таких онлайн-транзакцій). Забезпечення широкого онлайн-доступу до лікарських засобів потребує державного контролю безпеки, якості та ефективності. У той же час широкий спектр фармацевтичних послуг, що надаються через Інтернет, породжує велику кількість підроблених і нелегальних ліків. Питання обігу ліків та їх фальсифікації є одними з найактуальніших у житті людей. Забезпечення безпеки обігу лікарських засобів сьогодні є міждисциплінарним предметом досліджень юриспруденції, медицини, етики, соціології та ряду інших сфер діяльності.

Ринок легальних ліків завжди супроводжує ринок підробок. На жаль, все більше випадків продажу фальсифікованих ліків відбувається через Інтернет. Ці дії кваліфіковано за ч. 2 ст. 321-1 КК України (фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів) [2]. За ч. 2 ст. 1 ст. 2 Закону України «Про лікарські засоби» фальсифікованим лікарським засобом є лікарський засіб, на який навмисно нанесено маркування, що не є ідентичним (не відповідає) відомостям (одній або кільком із них) про лікарський засіб із відповідною назвою, внесеною до Державного реєстру лікарських засобів. України, а також лікарський

препарат, свідомо підроблений іншим способом і не відповідають відомостям (однієї або кільком із них), у тому числі про склад лікарського засобу з відповідною назвою, внесеному до Державного реєстру лікарських засобів України [3].

Фальсифікації лікарських засобів на українському фармацевтичному ринку сприяють: наявність поряд із нелегальним виробництвом системи подальшої реалізації фальсифікованих та неякісних ліків; продаж лікарських засобів оптовими компаніями та за допомогою Інтернет-ресурсів; створення та державна підтримка індустрії безрецептурного споживання ліків [4].

Продаж фальсифікованих лікарських засобів через мережу Інтернет містить ті ж ознаки, що й продаж таких лікарських засобів шляхом офлайн-продажу, а саме ознаки, визначені ст. 2 Закону України «Про лікарські засоби» [3]: неідентичне маркування відомостям про лікарські засоби з відповідною назвою, внесеною до Державного реєстру лікарських засобів України; підроблено в інший спосіб та не відповідає відомостям про лікарські засоби з відповідною назвою, внесеним до Державного реєстру лікарських засобів України. Враховуючи це, склади злочину не відрізнятимуться, різниця буде лише в способі лікування – дистанційний продаж через Інтернет.

Специфіка методу лікування ускладнює процес розслідування фальсифікації. Складність полягає у виявленні правопорушників, оскільки використання інтернет-ресурсів забезпечує практично повну анонімність, оплату можна здійснювати на рахунки номінальних осіб, або за допомогою криптовалют, рух яких неможливо відстежити (електронні сліди становлять лише 23,4% від загальної сукупності слідів, виявлених під час розслідування фальсифікації лікарських засобів [5]).

Після етапу виявлення фальсифікації формування доказової бази буде ґрунтуватися на дотриманні умов допустимості доказів, коли їх подання до

суду стає перешкодою. Перш за все, основним доказом факту фальсифікації лікарських засобів є судова хіміко-фармацевтична експертиза лікарського засобу. Також значно важливим є й пошук злочинця. У разі безготівкової оплати Інтернет-замовлення в національній валюті України банк, який здійснив цю операцію, на вимогу слідчого може надати інформацію про одержувача платежу, його банківський рахунок, паспортні дані. Усе це спрощує розшук злочинця, який, ймовірно, продавав фальсифіковані ліки, але водночас не виключає можливості відкриття банківського рахунку фігуранту, який не має до цих діянь жодного стосунку.

Ще одним доказом може бути веб-сторінка на окремо створеній інтернет-адресі або сторінка в соціальних мережах, яка не має окремого домену, але має індивідуальну інтернет-адресу через продаж підроблених ліків. У цьому випадку виникає проблема їх відображення в процесуальних документах досудового розслідування, що зумовлено відсутністю у кримінально-процесуальному законодавстві поняття «електронний доказ».

Виходячи з аналізу судової практики, можна стверджувати, що такі докази (сайти, файли, бази даних) були отримані за допомогою стандартного комплексу слідчих дій (тимчасовий доступ до речей і документів, обшук, вилучення інформації з електронних інформаційних систем тощо), при цьому були оформлені як документи, висновки експертів, речові докази, які в подальшому були представлені в суді, що є неправильним і за всіма правилами для дослідження доказів у кримінальному провадженні, слід визнати недопустимими. Про це відзначається в Звіті по Україні № 2016/DGI / JP3608 від 03.11.2016, підготовленому Офісом програми боротьби з кіберзлочинністю за підтримки експертів Ради Європи. Вважається, що електронний доказ має бути визначено шляхом закріплення спеціального визначення поняття електронного доказу або шляхом внесення таких змін до загального визначення доказу [6]. На цьому етапі відповідно до ч. 2 ст. 264 КПК України не потребує дозволу слідчого судді отримання інформації

з електронних інформаційних систем або їх частин, доступ до яких не обмежений її власником, або не пов'язаний з подоланням системи захисту [7]. Отже, отримання даних з веб-сторінки компанії є законним і з огляду на практику оформляється перевіркою з протоколом. Водночас такий підхід порушує принцип повного, всебічного, об'єктивного, прямого з'ясування всіх обставин, оскільки інформація, що міститься в мережі Інтернет, може бути швидко видалена, кодована, змінена тощо. Тому при роботі з такою інформацією необхідно обов'язково розуміти, що є оригіналом, а що є копією.

З метою ідентифікації правопорушника з урахуванням ймовірної анонімності сторінки в соціальних мережах, вважається можливим отримати інформацію від провайдерів, які можуть визначити IP-адресу комп'ютера, з якого велося листування, але це не захищає від можливості використання злочинцем спільних комп'ютерів або простих пристроїв знищення. На даному етапі інноваційні технології та законодавство України, які є у розпорядженні слідчих, вичерпані, тому, враховуючи поширену судову практику, єдиним можливим способом встановлення особи злочинця є проведення такої негласної слідчо-розшукової дії, як контроль за вчинення злочину у формі оперативної/контрольної закупки.

Враховуючи недосконалість методики розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, ускладнену вчиненням їх з використанням мережі Інтернет, існує реальна необхідність створення детального контролю за обігом наркотичних засобів, що реалізуються дистанційно. Для цього можна звернутися до досвіду тих країн, у яких ця система вже впроваджена.

Для України проведення електронної торгівлі лікарськими засобами є новелою законодавства, має низку переваг як для споживачів, так і для суб'єктів господарювання. Актуальною проблемою залишається контроль за реалізацією фальсифікованих лікарських засобів фізичними особами через мережу Інтернет. Це забезпечує їм майже повну анонімність і безкарність.

Єдиним методом, який виявився ефективним у розслідуванні подібних кримінальних правопорушень, є проведення негласних слідчо-розшукових дій – оперативно-контрольної закупки, але активна цифровізація створює все нові й нові схеми вчинення таких злочинів з дедалі меншою кількістю слідів. Безсумнівним доказом фальсифікації лікарських засобів є хіміко-фармацевтична експертиза лікарського засобу, яка підтверджує або спростовує факт його фальсифікації. Перешкодою є відсутність спеціальної системи, яка б забезпечувала дослідження в суді оригіналу електронного доказу, а не його копії чи протоколу дослідження.

Список літератури:

1. Рада з прав людини. Резолюція, ухвалена Радою з прав людини 1 липня 2016 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/156/12/PDF/G1615612.pdf?OpenElement>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Текст>.
3. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 р. № 123/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Текст>.
4. Гук О. Г. Фальсифікація лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів в умовах євроінтеграції: постановка проблеми. *Журнал Академії адвокатури України*, 2014 р. № 3(24). С. 44-49.
5. Шевчук В. М., Парфило І. В., Соколенко М. О. Фальсифікація лікарських засобів та розповсюдження фальсифікованих лікарських засобів в Україні: криміналістичні засоби виявлення та протидії. *Wiadomosci lekarskie*, 2021 р. № 74 (11). С. 2946-2953.
6. Про чинне законодавство і проекти законів, що доповнюють різні питання, пов'язані з кіберзлочинністю та електронними доказами та вносять зміни до них. URL: <https://rm.coe.int/16806f3743>.

7. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Текст>.

Котюк М.В.,
аспірант НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, Україна

РОЛЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Під час досудового розслідування державної зради виникає достатньо значна кількість питань та завдань, вирішення яких неможливе без використання сучасних можливостей судових експертиз та судово-експертних досліджень. Водночас, поряд із цим слід констатувати і той факт, що у більшості випадків виявити таку діяльність, розкрити та розслідувати її досить складно за різних причин і, як наслідок, виникають проблеми з притягненням винних до кримінальної відповідальності [7, с. 897]. У зв'язку із цим, проблематика дослідження ролі спеціальних знань у методиці розслідування державної зради в сучасних реаліях воєнного стану є вельми актуальною та потребує спеціального дослідження.

Вивчення фахової літератури свідчить про те, що існують різні наукові підходи щодо визначення спеціальних знань. Так, зокрема, В. Г. Гончаренко зазначає, що спеціальними знаннями в кримінальному судочинстві є знання і навички, одержані в результаті фахової освіти або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, які використовуються визначеними законом учасниками процесу в межах наданих кожному з них повноважень для вирішення за певною

процедурою процесуальних завдань [2, с. 24]. У свою чергу М. В. Салтєвський під спеціальними знаннями розумів постійно удосконалювані набуті знання, вміння та навички, які використовуються в будь-якій області людської діяльності, отримані в процесі спеціальної освіти, досвіду і практичної діяльності (за винятком професійних знань осіб, що здійснюють розслідування), необхідні для швидкого і повного розкриття і розслідування злочину, а також розгляду справи в суді [5, с. 184].

Отже, вбачається, що важливою ознакою спеціальних знань у кримінально-процесуальному сенсі є мета їх застосування, адже такі спеціальні знання спрямовані на пошук та збирання доказової інформації, яке проводиться в установленому законом порядку у різних формах, тобто вагомого значення набуває цільова спрямованість спеціальних знань. З огляду на викладене, при з'ясуванні сутності спеціальних знань необхідно виходити із того що, вони: 1) повинні базуватись на сучасних досягненнях науки і техніки, вони не можуть бути загальновідомими; 2) не є юридичними, за винятком означеного вище, тобто знання, що є не професійними для слідчого, працівників оперативних підрозділів, прокурора, судді; 3) за способом здобуття спеціальні знання набуваються або теоретичним засвоєнням певної інформації, або періодичними практичними заняттями окремим видом роботи; 4) метою використання спеціальних знань є сприяння вирішенню завдань кримінального судочинства [4, с. 14]. Як бачимо, вони застосовуються під час пошуку, виявлення, вилучення і дослідження слідів кримінального правопорушення для одержання доказової та орієнтуючої інформації у досудовому розслідуванні та судовому розгляді.

На наш погляд, під спеціальними званнями слід розуміти наукові, технічні й інші професійні знання, здобуті під час певної освіти та професійної підготовки або набуті у процесі практичної роботи у відповідних професійних сферах діяльності, які можуть застосовуватися під

час пошуку, виявлення, вилучення і дослідження слідів кримінального правопорушення для одержання доказової (орієнтуючої) інформації у досудовому розслідуванні та судовому розгляді.

Використання спеціальних знань під час досудового розслідування підвищує результативність процесу доказування завдяки збиранню такої доказової інформації, яку отримати слідчому без залучення експерта або спеціаліста неможливо. Залучаючи експерта, слідчий не лише отримує його висновок як джерело доказів, а й з'ясовує причинні зв'язки між окремими речовими доказами і слідами, діями певних осіб та фактами і наслідками вчинення злочинної діяльності окремими злочинцями [1, с. 88]. У зв'язку із цим, одним із пріоритетних напрямків підвищення ефективності досудового розслідування, збирання доказів та успішного їх розгляду у суді є застосування спеціальних знань, можливостей судових експертиз у процесі розслідування та судового розгляду державної зради в умовах воєнного стану.

У кримінальній процесуальній діяльності спеціальні знання використовуються у трьох формах: при залученні спеціалістів під час окремих слідчих (розшукових) чи судових дій (ч. 8 ст. 228, ч. 3 ст. 237, ч. 1 ст. 238, ч. 3 ст. 359 та ін.), у формі консультацій та роз'яснень спеціалістів (статті 71, 72, 360 КПК) та в межах проведення експертизи (статті 242, 332 КПК). Під час здійснення правосуддя значну допомогу органам досудового розслідування та суду надає судова експертиза [3, с. 422].

Серед основних форм використання спеціальних знань під час розслідування державної зради найбільш поширеними є: проведення судової експертизи; залучення спеціалістів під час проведення окремих слідчих (розшукових), судових дій чи забезпечувальних заходів; отримання консультацій та роз'яснень спеціалістів.

Практика показує, що найбільш поширеною формою застосування спеціальних знань при розслідуванні державної зради є проведення судових

експертиз. Вивчення та аналіз матеріалів слідчої, судової та експертної практики дає змогу запропонувати типовий перелік судових експертиз, які є найпоширеніші під час розслідування таких злочинів, призначення яких дає змогу вирішити низку завдань розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 КК України (державна зрада).

Результати узагальнення матеріалів слідчо-судової практики показали, що під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень найчастіше всього призначають такі види судових експертиз: експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів, семантико-текстуальна експертиза, судова авторознавча експертиза, судова почеркознавча експертиза, технічна експертиза документів, судова портретна експертиза, судова фототехнічна експертиза, судова експертиза відео-, звукозапису, судово-товарознавчу, судово-трасологічна, судово-психологічна, судово-психіатрична та інші.

Ситуаційно, залежно від обставин конкретного кримінального провадження за фактами державної зради, можуть призначатися дактилоскопічна, трасологічна, молекулярно-генетична, судова-медична, психолого-лінгвістична, психіатрична та інші судові експертизи, результати досліджень яких можуть бути використані для проведення всебічного і об'єктивного розслідування розглядуваних кримінальних правопорушень і належними чином забезпечити ефективність судового розгляду.

Варто зауважити, що наведений перелік судових експертиз є, певною мірою, приблизним, оскільки їх можливості не вичерпують всього розмаїття варіантів використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні державної зради. В інтересах швидкого, повного та всебічного розслідування таких правопорушень, до підготовки об'єктів експертиз слід залучати відповідних спеціалістів, а експертизи доцільно проводити в комплексі [6 с. 1192] Виходячи із механізму вчинення таких правопорушень та обставин, що потребують з'ясування, цей перелік експертиз може бути

значно розширено. Ці проблеми мають бути предметом подальших досліджень у цій царині знань.

Судові експертизи при розслідуванні державної зради можуть призначатися, як на початковому, так і подальшому етапах розслідування. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень надав змогу зробити висновок, що судові експертизи під час розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень призначалися переважно протягом місяця після початку досудового розслідування, що призводило до створення певних передумов для втрати або знищення слідів кримінальних правопорушень та доказової інформації. Крім цього, як показує аналіз практики, слідчий часто не обізнаний із можливістю призначення тих чи інших судових експертиз. Це не рідко призводить до затягування строків досудового розслідування та слідчих та судових помилок.

Отже, перспективним напрямом удосконалення методики розслідування державної зради є розробка і побудова системи типових комплексів (блоків) судових експертиз, а також визначення переліку основних питань, що підлягають встановленню з урахуванням особливостей способів та механізмів вчинення такого різновиду злочинної діяльності.

Список літератури:

1. Авдєєва Г.К. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Харків : Право, 2022. Вип. 43. С. 78-86.
2. Гончаренко В.Г., Курдюков В. В., Легких К. В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. Вип. 2. С. 22-34.

3. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель, В. М. Шевчук та ін.: за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с.
4. Пиріг І. В., Бідняк Г.С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 198 с.
5. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі). К.: Кондор, 2005. 586 с.
6. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. ; упоряд.: Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.
7. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7-9, 2022)*. SPC —Sci-conf.com.ual. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 896-903.

Курман О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

СЛІДЧИЙ ОГЛЯД МОБІЛЬНИХ ЗАСОБІВ ЗВ'ЯЗКУ: ПЕРЕВАГИ ТА ТАКТИЧНІ РИЗИКИ

Науково-технічний прогрес не стоїть на місці і розвивається дуже стрімко. Такий стан речей впливає й на технічну оснащеність представників злочинного світу, які прямо або опосередковано використовують мобільні засоби комунікації на всіх стадіях вчинення кримінального правопорушення. Одними із поширених знарядь (засобів) при вчиненні кримінальних правопорушень виступають мобільні телефони або

смартфони. Мобільний телефон, як і будь-яке інше знаряддя чи засіб вчинення злочину, під час його використання залишає відповідні сліди у просторі та часі [1, с. 52- 64].

З процесуальної точки зору отримати дані з пристроїв можна різними способами, а саме через проведення: 1) проведення огляду на місці події; 2) проведення огляду вже вилученого під час кримінального провадження пристрою; 3) проведення судової експертизи.

Проведення огляду має серйозну перевагу щодо призначення експертизи у контексті швидкості його проведення та оперативності отримання результатів. Це дуже важливий фактор, тим більше, якщо необхідна інформація або незначна за обсягом, або перебуває у відкритому вигляді. Проте, слідчий огляд повністю виключає процес дослідження службових файлів операційної мобільної системи, відновлення видалених даних, встановлення паролів або скритої інформації. Детальне дослідження є частиною судової експертизи, а це набагато довший процес у процесуальному, організаційному та технічному аспекті. Але обсяг одержуваної інформації в даному випадку незрівнянно більший і частина інформації може бути отримана лише в процесі глибокого аналізу вмісту носія інформації мобільного пристрою.

Огляд слідчим мобільного пристрою здійснюється через ручний пошук. Цей метод передбачає доступ до інформації, наявної в пам'яті мобільного пристрою, через клавіатуру або сенсорний екран. Виявлена таким чином інформація документується шляхом фотографування екрану смартфона або планшета.

Під час статичної стадії слідчого огляду мобільного телефону (смартфону) встановлюється їхній: 1) розмір, модель, колір, наявність чохла або інших аксесуарів для захисту пристрою від пошкоджень, подряпин на ньому, слідів та пошкоджень; 2) захищеність пристрою від пошкоджень, наявність на ньому подряпин, слідів та пошкоджень.

На динамічній стадії визначається можливість увімкнення телефону і наявного захисту та обмеження несанкціонованого доступу до пристрою (кнопка увімкнення, інші кнопки, дактилоскопічний датчик тощо), доступу до пристрою стороннім особам (пароль, цифровий код, графічний ключ, доступ за відбитком пальця, доступ за скануванням обличчя тощо). За відсутності активованого пароля або інших заходів безпеки проводиться детальний аналіз інформації, що зберігається на телефоні.

При слідчому огляді мобільного пристрою можуть бути виявлені електронні (цифрові) сліди, які зберігаються на самому смартфоні, наприклад: 1) IMEI-код; 2) SMS-повідомлення; 3) відомості про надіслані або відправлені через месенджери повідомлення, телефонні з'єднання; 4) абонентська книга пристрою тощо; так і машинних носіях оператора зв'язку, наприклад: 1) дані початкового номера телефону, що використовувався для зв'язку з LOG-файлом реєстрації; 2) дати сеансу зв'язку; 3) інформація про час зв'язку, статичні або динамічні IP адреси; швидкість передачі повідомлення тощо.

Вміст додатку «Галерея» або аналогічного може мати значну цінність для слідчих цілей. Часто злочинці здійснюють фотографування чи відеозапис своєї діяльності, знущань над жертвами (наприклад, полоненими) показових страт, фіксацію місця розташування військових (стратегічних) об'єктів тощо. Окрім безпосередньої візуальної інформації (присутність конкретних осіб, місцевості, будівель і споруд та інших елементів обстановки), криміналістичне значення може мати додаткова інформація, позначена на кадрі: дата і час зйомки, геотеги. Властивості файлу зображення також включають інформацію про час і дату зйомки.

Ще одним елементом інформаційного наповнення сучасних смартфонів є датчики геопозиціонування. Робота цих датчиків використовується в багатьох програмах. Окрім згаданого вище геотегування фотографій, більшість смартфонів мають карти та навігатори. Перевіривши

ці програми, можна визначити останні результати пошуку, встановити нещодавно знайдені адреси, пройдені маршрути, проміжні точки та ключові точки (дім, робота тощо). Ключові точки можуть бути встановлені самим користувачем [1, с. 120-125]. Частково такі дані можуть допомогти у визначенні маршруту руху підозрюваних, наближення до цілі спостереження (військовий об'єкт, потенційний потерпілий тощо).

Об'єм інформації, що вилучається та вивчається слідчим під час огляду залежить від слідчої ситуації та завдань розслідування. В умовах одних ситуацій достатньо слідчого огляду, в інших – краще та ефективніше призначити комп'ютерно-технічну експертизу. Електронні мобільні пристрої, на яких активовані системи захисту, або щодо яких планується в майбутньому проведення експертизи, не рекомендується досліджувати слідчому самостійно через можливі зміни у службовій та іншій інформації, що може створити труднощі в подальшому щодо відновлення та дослідження видалених файлів. Відкриття електронних листів через смартфон, активація встановленого програмного забезпечення, запуск застосунків і навігація по сайтах мережі Інтернет викликає зміни у службових файлах операційної системи, залишає сліди в історії роботи, папках, що містять тимчасові і log-файли, а також реєстрах щодо роботи в Інтернеті.

Список літератури:

1. Кобець М. В. Дії слідчого під час виявлення на місці події мобільних терміналів (стільникових радіотелефонів). *Криміналістичний вісник*, 2023, 39 (1), 52–64.

2. Лісніченко Д. В. Особливості вилучення за допомогою технічних засобів інформації з мобільних терміналів зв'язку (смартфонів) під час кримінального провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2022, 1–2, 120–125.

Петрова Н.П.,
аспірантка кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОЦИДУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В сучасний реаліях війни особливо велику небезпеку для міжнародного співтовариства серед злочинів проти довкілля несе саме вчинення екоциду. Сьогодні в умовах активних бойових дій на території України масове знищення рослинного і тваринного світу, отруєння атмосфери та водних ресурсів набули масштабних проявів. Вкрай важливого значення, поставлене питання набуло після подій, навколо дамби Каховської ГЕС, руйнування якої є «величезною гуманітарною, економічною та екологічною катастрофою в Херсонській області України» [3]. Планомірне знищення територій України, яке призводить до екологічної катастрофи, використання заборонених усіма можливими конвенціями і договорами видів зброї – це лише частина проявів екоциду в Україні зумовлених повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України.

Як показує аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора, правоохоронними органами у період з 2014 року по лютий 2023 року було виявлено та розпочато досудове розслідування 37 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 441 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Зокрема, в 2014–2015 роках не було розпочато жодне кримінальне провадження за фактом учинення екоциду, в 2016 році обліковано 1 злочин досліджуваного виду, 2017 році – 3, 2018 році – 2, 2019 році – 8, 2020 році – 6, 2021 році – 2, 2022 році – 15, січні–лютому 2023 року – 0 [5].

Варто зауважити, що екоцид є злочином проти міжнародного порядку і наслідки його вчинення впливають на всю екосистему глобально. Вчинення екоциду під час російсько-української війни виходять за межі території України, а скоєння таких злочинів порушують, як національне, так і міжнародне законодавство, що істотно підвищує їх суспільну небезпечність. З огляду на це протидія екоциду, набуває міжнародного характеру і потребує комплексного підходу у боротьбі із цим міжнародним воєнним злочином в сучасних реаліях.

Екоцид під час час воєнних дій в умовах збройного конфлікту характеризується: 1) відкритим, агресивним характером його вчинення; 2) великою суспільною небезпекою; 3) наявністю довгострокової шкоди довкіллю, великої матеріальної шкоди та нанесених економічних збитків; 4) наявністю як безпосередніх або прямих наслідків (забруднення землі, повітря, водоймищ, морського шельфу, знищення фауни, флори), а також віддалених (вторинних) наслідків (неродючість земель, захворювання людей); 5) високим рівнем забруднення навколишнього середовища, знищенням екосистем, що пояснюється застосуванням військової/летальної зброї; 6) обмеженими можливостями фіксації доказової інформації, певних фактів та епізодів вчинення екоциду, що пояснюється застосуванням військової або летальної зброї та складністю потрапляння до місць забруднення та ведення бойових дій; 7) спричинення шкоди для життя та здоров'я людей та ін. У цьому плані важливим є розроблення криміналістичного розуміння поняття та сутності екоциду в сьогднішніх реаліях воєнного часу.

З огляду на викладене, можна зауважити, що екоцид, як міжнародний кримінальний злочин, являє собою масове спричинення будь-якої шкоди (економічної, екологічної, антропогенної) життю та здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу, екосистемам та природнім ресурсам, внаслідок ведення озброєного конфлікту (воєнних дій).

Вбачається, що вирішення проблем, які пов'язані з навколишнім природним середовищем, спираючись тільки на вітчизняний досвід та законодавство, в сучасних реаліях є вже неможливими, оскільки зазначені проблеми носять одночасно природничо-науковий, соціальний і політичний характер та пов'язані безперечно з питанням формування Європейської (можливо навіть світової) системи екологічної безпеки. Окреслені виклики визначають сучасні тенденції розвитку юридичної науки та обумовлюють необхідність формування та запровадження інноваційних підходів у криміналістичному забезпеченні протидії екоциду в сучасних умовах. За таких обставин постає необхідність формування криміналістичного забезпечення сучасних засобів протидії екоциду в умовах озброєного конфлікту, для того щоб задіяти всі доступні національні та міжнародні правові механізми для притягнення винних до кримінальної відповідальності, а також винайти механізми відшкодування завданої шкоди.

У цьому сенсі доводиться констатувати, що відсутність окремої методики розслідування екоциду в сучасних умовах призводить до виникнення низки труднощів в діяльності органах кримінальної юстиції. Такі складнощі пов'язані, передусім, із неналежним правовим регулюванням таких правовідносин в сфері екологічної безпеки України; правильною кримінально-правовою кваліфікацією цих діянь; визначенням обсягу та змісту обставин, що підлягають з'ясуванню; обранням напрямів і програм розслідування; збиранням і дослідженням доказової інформації про вчинення воєнних злочинів проти довкілля, у тому числі й екоциду. Це потребує спеціальних наукових досліджень, спрямованих на удосконалення механізмів та засобів забезпечення екологічної безпеки нашої країни в умовах воєнного стану.

На наш погляд, вбачається, що дієвими засобами розв'язання цієї проблеми є впровадження сучасних криміналістичних науково-методичних

рекомендацій з питань виявлення, збирання, фіксації доказової інформації та проведення належного розслідування екоциду саме в умовах воєнних дій [6, с. 187-189]. Зважаючи на потреби слідчої практики наведені обставини визначають нагальну потребу в активізації наукових досліджень із запропонованої проблематики розслідування екоциду та дозволяють стверджувати, що така проблематика сьогодні є вельми актуальною та потребує належної уваги науковцями та практиками.

Сьогодні важливою проблемою для підвищення ефективності виявлення, документування та розслідування екоциду в умовах воєнного стану є своєчасне виявлення слідів цього злочину та їх правильна фіксація та вилучення. Як показує практика, учасники слідчо-оперативних груп, які виїжджають на місце події, значно більше уваги приділяють ушкодженням окремих об'єктів і трупам людей, ніж виявленню та фіксації слідів воєнних злочинів проти довкілля. При цьому не здійснюються дії з пошуку слідів забруднення навколишнього середовища (грунтів, водних ресурсів, атмосфери і т. п.), не виявляються та не фіксуються масштаби загибелі представників тваринного світу, ураження рослинного світу тощо.

Більше того, практика показує, що не достатньо уваги приділяється залученню спеціалістів при розслідуванні екоциду. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень свідчить про те, що досить часто до складу СОГ не включаються в якості спеціалістів екологи, які б з використанням повіреного (сертифікованого) обладнання здійснювали пошук слідів екоциду, відбирали зразки та/чи проби, визначали координати, площу й обсяги ураження компонент екосистеми. Крім цього, складнощі розслідування екоциду зумовлені специфічними умовами дослідження об'єктів екоциду, що пояснюється застосуванням вогнепальної чи летальної зброї, засобами та джерелами отримання доказової інформації.

Варто зауважити, що під час розслідування екоциду в умовах збройного конфлікту використання спеціальних знань у формі проведення

судових експертиз значно розширює можливості органів досудового розслідування та суду у досягненні покладених на них завдань, враховуючи певні особливості вчинення такого різновиду злочинів. При розслідуванні екоциду в умовах збройного конфлікту об'єктами судово-експертних досліджень, як правило, виступають: об'єкти навколишнього середовища – ґрунт (його властивості), повітря, об'єкти тваринного та рослинного світу, водопої, корми, вироби та продукти тваринного походження; трупи різних тварин і птахів, забруднені пасовища; люди (живі та трупи); речовини, сполуки та мікроорганізми, що викликали забруднення землі, водоймища або повітря; джерела шкідливого впливу на окремі об'єкти навколишнього середовища (в тому числі й летальна зброя); технічний стан та ефективність процесу експлуатації об'єктів критичної інфраструктури; шкода, завдана різним об'єктам навколишнього середовища, природнім ресурсам; причинно-наслідковий зв'язок між веденням бойових дій (збройного конфлікту) та наслідками, які мають місце сьогодні в сфері екологічної безпеки.

Під час розслідування екоциду в умовах збройного конфлікту для з'ясування численних обставин найчастіше призначаються такі судові експертизи: судово-екологічна, гідрологічна, судово-технічна, будівельно-технічна, судово-технологічна, агротехнічна, ветеринарна, судово-іхтіологічна, хімічна, санітарно-гігієнічна, судово-медична, криміналістичні види та інші види судових експертиз.

Діяльність з розслідування воєнних злочинів проти навколишнього середовища та природніх ресурсів, різновидом яких є екоцид, робить можливим здійснення цієї діяльності лише в межах міжнародної співпраці та міжнародного співробітництва держав [2; 4]. Серед напрямів та форм міжнародного співробітництва [7, с.161] під час розслідування екоциду можна виокремити такі: надання міжнародної правової допомоги шляхом обміном інформацією щодо правових питань; планування та проведення

сумісних скоординованих заходів щодо отримання та дослідження доказової інформації вчинення екоциду; надання міжнародної правової допомоги шляхом залучення іноземних спеціалістів та судових експертів; створення і діяльність спільних моніторингових, слідчо-оперативних груп для фіксації доказової інформації та розслідування екоциду; взаємний обмін досвідом виявлення та розслідування злочинів проти навколишнього середовища та природних ресурсів та ін.

Таким чином, відсутність дієвих механізмів протидії та розслідування екоциду обумовлює необхідність розроблення ефективних криміналістичних рекомендацій щодо його виявлення, розкриття та розслідування, а також потребу у формуванні комплексної криміналістичної методики та підвищення ефективності застосування спеціальних та криміналістичних знань у боротьбі із екоцидом прийомами та методами криміналістики.

Список літератури:

1. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.

2. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7-9, 2022)*. SPC —Sci-conf.com.ual. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 896-903.

3. United Nations: офіційний сайт:
https://www.un.org/sg/en/content/sg/press-encounter/2023-06-06/secretary-generals-press-encounter-the-situation-ukraine?_gl=1*wfbjb8*_ga*NDUyMzU2OTMxLjE2ODY4NzU4MTY.*_ga_TK9BQL5X7Z*MTY4Njg3NTgxNS4xLjEuMTY4Njg3NTg1OC4xNy4wLjA

4. United Nations Charter: United Nations: офіційний сайт: https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text*

5. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>

6. Пчеліна О.В., Пчелін В.Б. Проблеми фіксування та розслідування екоциду в умовах воєнного стану. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний виміри. Вінниця, 2023. С. 187-189.

7. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник / В.А. Гринчак, І.В. Земан, І.І. Когутич, О.К. Марін. Харків: Право, 2019. 440 с.

Потанчук Р.Б.,

*аспірант НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиуса НАПрН України,
м. Харків, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУВАННЯ БУРШТИНУ

В структурі сучасної злочинності незаконне видобування бурштину займає особливе місце. Негативними наслідками вчинення кримінальних правопорушень цієї категорії є заподіяння значних збитків економіці та екології України, особливо це стосується тих регіонів (областей), де вони розміщені і де ведеться їх активне видобування та незаконний обіг. Незаконне видобування бурштину тісно пов'язано із організованою злочинною діяльністю, яке має міжнародні та транснаціональні зв'язки та напрями діяльності [4, с. 273].

Практика показує, що незаконне видобування бурштину, як кримінальне явище, має значний вплив на економічну та екологічну безпеку України, спричиняючи появу своєрідного різновиду кримінального бізнесу. Тому у чинному кримінальному законодавстві передбачена кримінальна відповідальність у ст. 240-1 КК України “Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину”.

Вивчення та аналіз офіційної статистики свідчить про значну поширеність цього кримінального правопорушення. Так, якщо у 2019 р. розслідувалося всього 1 кримінальне провадження стосовно організованої групи, яке з обвинувальним актом скеровано до суду, то у 2020 р. розслідувалося уже 269 кримінальних правопорушень за фактами незаконного видобутку бурштину (ч. ч 1, 2 ст. 240-1, у тому числі стосовно організовано групи), з яких: 24 - направлено до суду з обвинувальним актом; 34 - з угодою про визнане винуватості; 202 - закриті за відсутністю складу чи події злочину; решта 9 – досі знаходяться у провадженні. У 2021 розслідувалося 181 кримінальне провадження, з них 22 - з обвинувальним актом скеровані до суду; 43 - і з угодою про визнання винуватості; 92 - закриті за відсутністю складу і події злочину, решта 24 - у провадженні. У 2022 році розслідувалося 153 провадження за фактами незаконного видобутку бурштину (ст. 240-1 ККУ, у тому числі стосовно організованої групи). Із цієї кількості, 27 - направлено з обвинувальним актом до суду; 32 - з угодою про визнане винуватості; 62 - закриті за відсутністю складу чи події злочину; решта 32 - у провадженні. У 2023 розслідувалося 141 кримінальне провадження по такій же кваліфікації. Із цієї кількості, 19 - з обвинувальним актом скеровані до суду; 17 - і з угодою про визнання винуватості; 34 - закриті за відсутністю складу і події злочину, решта 61 - у провадженні [2].

Незаконне видобування бурштину, як кримінально-правове явище передбачене ст. 240-1 КК України, у сучасних умовах набула нових форм і

методів, що потребує вивчення та наукового дослідження цієї проблематики [3, с. 192-210]. Аналіз статистичних даних вказують на велику кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень цієї категорії та їх значну поширеність, однак рівень розкриття та розслідування таких проваджень залишається досить низьким. Крім цього, процес розслідування має певну специфіку, окремі особливості, а практичні працівники стикаються із значними труднощами під час їх виявлення, розкриття та розслідування.

Розроблення концептуальних підходів до формування, удосконалення та реалізації криміналістичної методики розслідування незаконного видобування бурштину, сьогодні є одним із найбільш важливих завдань та перспективним напрямком наукових досліджень у криміналістиці. Сучасні реалії протидії злочинності потребують підвищення практичного спрямування таких методик розслідування, адже побудова криміналістичної методики передбачає виявлення кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики завдяки узагальненню значного масиву кримінальних проваджень, встановленню ефективності проведення окремих слідчих (розшукових) дій та їх оптимального поєднання і послідовності у вигляді слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій, визначення певної етапності досудового розслідування та ситуаційної обумовленості [5, с. 866-870].

Тому побудова, формування та реалізація окремих криміналістичних методик має здійснюватися, як за кримінально-правовими, так і за криміналістичними класифікаційними критеріями. Це дає змогу розробляти та пропонувати конкретні методико-криміналістичні рекомендації та слідчі технології, здатні підвищити ефективність розслідування та оптимізувати кримінальне провадження. Крім цього, пропоновані криміналістичні рекомендації мають мати свого конкретного адресата – слідчого, детектива, прокурора, оперативного працівника, судового експерта і т.д.

На наш погляд, можна запропонувати таку структуру окремої криміналістичної методики розслідування незаконного видобування бурштину: 1) криміналістична характеристика кримінального правопорушення; 2) обставини, що підлягають з'ясуванню; 3) особливості виявлення ознак кримінального правопорушення та початку кримінального провадження; 4) типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування і програма дій слідчого щодо їх вирішення; 5) типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування і програма дій слідчого щодо їх вирішення; 6) організація та планування розслідування; 7) взаємодія слідчого із іншими суб'єктами кримінального провадження; 8) особливості тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та забезпечувальних заходів; 9) засоби криміналістичної профілактики при розслідуванні таких кримінальних правопорушень. Очевидно, що така методика розслідування може включати й інші структурні елементи, які відбивають криміналістичну сутність цього різновиду кримінальних правопорушень.

Вбачається, що інформаційною основою методики розслідування незаконного видобування бурштину виступає криміналістична характеристика даного кримінального правопорушення. Ця криміналістична категорія являє собою цілісну та узгоджену систему, яка поєднує у собі наступні елементи: 1) предмет злочинного посягання; 2) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 3) «слідова картина»; 4) обстановка вчинення цього кримінального правопорушення; 5) особа злочинця. Використання зазначених відомостей й кореляційних зв'язків сприяє встановленню події кримінального правопорушення, організації та плануванню розслідування й становлять інформаційну основу формування окремої криміналістичної методики розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Таким чином, криміналістичну характеристику незаконного видобування бурштину у практичному сенсі слід розглядати як своєрідний орієнтир, який може успішно використовуватися слідчим та іншими суб'єктами досудового розслідування у ході здійснення конкретного кримінального провадження, що дає можливість обирати найбільш ефективні напрями та засоби організації розслідування. Пропонована криміналістична характеристика також може розглядатися як своєрідна інформаційна модель цього виду кримінального правопорушення, яка відображає криміналістично значущі відомості про способи вчинення й «слідову картину», предмет злочинного посягання, особу злочинця, обстановку (місце, час), аналіз яких дає можливість встановити кореляційні зв'язки між ними та слугує підґрунтям побудови слідчих версій.

Важливим напрямком удосконалення методики розслідування незаконного видобування бурштину виступає виокремлення та дослідження типових слідчих ситуацій та слідчих версій таких кримінальних правопорушень. На нашу думку, найбільш оптимальними інформаційними джерелам типізації слідчих ситуацій розглядуваного кримінального правопорушення є джерело відомостей про факт незаконного видобування бурштину, спосіб вчинення такого кримінального правопорушення та наявність або відсутність відомостей про особу злочинця [8, с. 84]. Залежно від обставин також враховуються й інші інформаційні джерела типізації слідчих ситуацій розглядуваного кримінального правопорушення.

Окремого дослідження потребує розробка слідчих версій при розслідуванні незаконного видобування бурштину. Слід враховувати, що висувуються та перевіряються слідчі версії про: способи, місця вчинення таких кримінальних правопорушень; осіб, які вчинили це кримінальне правопорушення; форми та місця вчинення незаконного видобування бурштину тощо. Залежно від наявних обставин також висувуються та перевіряються й інші слідчі версії щодо окремих деталей кримінального

правопорушення. Для перевірки слідчих версій та вирішення слідчих ситуацій, що виникають на кожному із етапів розслідування незаконного видобування бурштину (початковому, наступному, заключному) планується та проводиться оптимальний комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних комбінацій та операцій [6, с. 332-350].

Таким чином, досліджувана проблематика має важливу теоретичну значимість, оскільки розкриває основні аспекти виявлення, розслідування та попередження незаконного видобування бурштину з точки зору криміналістичного аналізу. Водночас, практична значимість полягає в можливості використання результатів дослідження практичними працівниками органів правопорядку та суду для ефективного розслідування та судового розгляду. Результатом такого дослідження має стати розроблення криміналістичної характеристики та основ методики розслідування незаконного видобування бурштину і надання рекомендацій щодо впровадження їх положень у діяльність органів досудового розслідування.

Список літератури:

1. Konovalova V.O., Shevchuk V.M. Prospective directions of research of innovations of separate criminalistic methodics. *Scientific practice: modern and classical research methods: I International Scientific and Practical Conference* (Vol. 1), February 26, 2021. Boston-Vinnytsia, 2021. Pp. 81-85.
2. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
3. Сілко В. В. Предмет злочинного посягання як елемент криміналістичної характеристики незаконного видобування бурштину. *Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача*. Харків. 2017. Вип. 34. С. 192-210.

4. Татаров О. Ю., Марко С. І. Криміналістична характеристика порушення правил охорони або використання надр на прикладі незаконного видобування бурштину. *Науковий вісник ЛДУВС*. Вип. 3. 2014. С. 273-285.

5. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. ; упоряд.: Н. А. Чмутова. Харків : Право, 2020. 1280 с.

6. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Х.: «Апостіль», 2013. 440 с.

Романов А. В.,

аспірант кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

Умисне вбивство з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України) є одним із різновидів умисного вбивства при обтяжуючих обставинах. При цьому варто врахувати, що будь-яке умисне вбивство – це прояв жорстокості, а тому надзвичайно важливим є встановлення тієї межі, яка дозволить відокремити просто «жорстокість» від «особливої жорстокості». Саме це обумовлює наше звернення до проблеми визначення криміналістичного розуміння змісту умисного вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, та особливостей розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень.

Незважаючи на те, що проблемні аспекти кримінально-правової оцінки та розслідування умисних вбивств неодноразово ставали об'єктом дослідницької уваги на рівні окремих наукових публікації щодо окремих

питань означеної проблематики [1, с. 6; 3; 9, с. 8], водночас криміналістичні аспекти розроблення та формування комплексної методики розслідування кримінальних проваджень, розпочатих за фактами виявлення умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, насьогодні в Україні не проводилися і дослідження на рівні монографічному з окресленої тематики не виконувалися. Недостатня розробленість теоретичних положень щодо методики розслідування вказаного виду вбивства обумовили актуальність наукового дослідження за цією проблематикою.

З огляду на викладене, одним із головних завдань на початковому етапі розслідування в таких ситуаціях є встановлення та доведення самого факту вчинення вбивства із особливою жорстокістю, що передбачає визначення криміналістичного розуміння цього поняття. Передусім, варто зауважити, що не дивлячись на те, що особлива жорстокість відноситься до обставин, що обтяжують відповідальність, Закон не визначає критеріїв, за якими вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю. Саме ж поняття «особлива жорстокість» представляє певну складність у плані інтерпретації в правозастосовній практиці. У цьому плані важливим є встановлення ознак складу вбивств, учинених з особливою жорстокістю, особливостей предмета доказування у таких кримінальних провадженнях, встановлення джерел криміналістичної та доказової інформації про жорстокість у способі й обставині вчинення умисних вбивств та умисел винної особи [6, с. 357-366].

Особлива жорстокість у складі умисного вбивства характеризує як об'єктивну сторону кримінального правопорушення (спосіб, збрарядя, обстановку, місце, час вчинення вбивства) [7], так і суб'єктивну сторону, а саме, вину, тобто психічне ставлення суб'єкта злочину до своїх дій (бездіяльності), що мають особливо жорстокий характер, передбачення їх злочинних наслідків й усвідомлене бажання або допущення їх настання (у даному випадку смерті потерпілого) та ін. [5].

Ознаки особливої жорстокості як способу вбивства, а також як елементу складу кримінального правопорушення, що характеризують його із суб'єктивного боку, визначені п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 року № 2. Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, а також з урахуванням раніше вказаного п. 8 Постанови Пленуму ВС вбивство повинне визнаватися вчиненим з особливою жорстокістю, якщо доведено, що винний, усвідомлюючи особливо жорстокий характер своїх дій (бездіяльності), а саме, факт спричинення потерпілому особливих фізичних, моральних або психічних страждань, бажав або свідомо допускав його смерть, а також, якщо доведено, що протягом таких дій винний глумився над його трупом або якщо доведено, що вказані дії з позбавлення життя потерпілого здійснювалися у присутності близьких потерпілому осіб і при цьому винний усвідомлював, що завдає їм своїми діями особливих психічних і моральних страждань [4].

Практика свідчить про те, що обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні розслідування умисного вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, детерміновані предметом доказування (ст. 91 КПК України), кримінально-правовою та криміналістичною характеристикою цього кримінального правопорушення [2, с. 176]. Визначення таких обставин надає процесу розслідування цілеспрямованості, допомагає висуненню слідчих версій, плануванню та реалізації слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, окреслює напрями розслідування, слідчі ситуації та алгоритми по їх вирішенню, що і у кінцевому результаті дозволяє забезпечити реалізацію завдання повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин розслідуваного вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю.

Отже, на наш погляд, серед обставин, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні таких кримінальних правопорушень можна виокремити такі:

а) *обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення* (чи є дана подія умисним вбивством, вчинене із особливою жорстокістю; час, місце та умови його вчинення; спосіб вбивства; наслідки і як результат – смерть потерпілого та наявність додаткових фізичних або психічних страждань самого потерпілого або психічних страждань його близьких та ін.);

б) *обставини, що характеризують суб'єкт та суб'єктивну сторону такого різновиду вбивства* (відомості про особу, яка вчинила такий злочин; винуватість у вчиненні цього злочину; мотив, мета його вчинення; наявність співучасті, роль кожного із співучасників та ін.);

в) *обставини, що характеризують шкоду та наслідки, завдану таким вбивством* (смерть потерпілого, фізичні або психічні страждання жертви або її родичів; наявність факту вбивства, вчиненого із особливою жорстокістю та ін.);

г) *обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання* (обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; які характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання; які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження) та ін.

Вбачається, що обставини, які підлягають з'ясуванню займають важливе місце у структурі криміналістичної методики розслідування умисного вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, виступають своєрідним орієнтиром для окреслення напрямків діяльності слідчого (детектива, прокурора та ін.) та є важливим засобом підвищення ефективності збирання доказової інформації і вирішення завдань у кримінальному провадженні [8, с. 918].

Як свідчить практика, що найважливішим джерелом криміналістичної інформації про особливо жорстокий спосіб вчинення вбивства є «слідова картина, що залишилися на місці події, зокрема, сліди на трупі (або тілі, у разі замаху на вбивство) потерпілого, від застосування знарядь (засобів) вбивства, а саме, множинність тілесних ушкоджень, їхній характер, розташування, ступінь тяжкості, проміжок часу, протягом якого вони наносилися, сила ударів. У таких ситуаціях, як правило, джерелом доказів особливої жорстокості в способі вчинення вбивства є висновок судово-медичної експертизи трупа потерпілого (або живої особи, у разі замаху на вбивство) [9, с. 109].

При цьому необхідно враховувати, що встановлення факту наявності ознак особливої жорстокості не входить у компетенцію судово-медичного експерта. Ця обставина встановлюється органами досудового розслідування та судом. Проте, висновки про наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між діями (бездіяльністю) суб'єкта злочину і смертю потерпілого, які може зробити судово-медичний експерт, сприяють доказуванню наявності ознак особливої жорстокості в способі вбивства [6, с. 357-366].

Важливим джерелом доказування факта вчинення вбивства з особливою жорстокістю в умовах неочевидності можуть виступати безпосередньо матеріали слідчого огляду місця події, в яких зафіксовано місцезнаходження і взаємне розташування трупів потерпілих, матеріали зі встановлення осіб жертв у сукупності з висновками судово-медичного експерта про причини і час настання смерті, відсутності слідів переміщення трупа (трупів) можуть служити доказами особливої жорстокості в обстановці вчинення такого різновиду вбивства.

Крім цього, джерелами доказів умислу на вчинення вбивства з особливою жорстокістю можуть стати показання винної особи, показання свідків, показання потерпілого у разі замаху на вбивство, а якщо їх немає, то необхідно використовувати дані про характер взаємовідносин винного і

потерпілого, зокрема безпосередньо перед вчиненням такого вбивства [6, с. 362].

Докладного вивчення та наукового обґрунтування потребує алгоритмізація розслідування умисного вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України. Практика показує, що існування певних складнощів кримінально-правової кваліфікації таких кримінальних правопорушень і необхідності встановлення кореляційних зв'язків між перебігом емоційних процесів та наслідками протиправної поведінки передбачають потребу формування окремої методики розслідування розглядуваного різновиду вбивств та ефективне її застосування на практиці.

Більше того, вбачається, що перспективним напрямом також є дослідження питань організації і планування розслідування умисного вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, зокрема, аналіз первинної інформації про вчинення кримінального правопорушення та особливості початку кримінального провадження, взаємодія слідчого при розслідуванні, типові слідчі ситуації, слідчі версії та програми розслідування та ін. Наукового та практичного значення набувають проблеми особливостей тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій (огляд, допит, обшук), особливості залучення експерта і спеціаліста та проведення судових експертиз.

Таким чином, розслідування вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, мають свою специфіку, що потребує розроблення окремої криміналістичної методики, що і визначило вибір теми дослідження і дозволило віднести обрану проблему до актуальних. Вбачається, що у криміналістиці на сьогодні спеціального комплексного дослідження методики розслідування умисного вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, не проводилося. Зазначені обставини свідчать про те, що у сучасних умовах розглядувані питання є актуальними, має важливу

теоретичну й практичну значимість та передбачають проведення подальших наукових розвідок у цій царині знань.

Список літератури:

1. Борисенко І. В. Методика розслідування вбивств із розчленуванням трупа : монографія. Харків : Право, 2021. 720 с.
2. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
3. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія. Х. : Факт, 2001. 312 с.
4. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 року № 2. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>
5. Смілянський Я. Г. Особливості суб'єктивної сторони умисного вбивства з особливою жорстокістю. *Форум права*. 2010. № 3. С. 415-420. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10cjgzog.pdf>
6. Страхова С.В. Криміналістичні аспекти доказування у кримінальних справах про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серія «Юридичні науки». Т. 22 (61). № 1. 2009 г. С. 357-366.
7. Черепій П.П. Окремі питання призначення покарання за умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (3), 2013. С. 249-258.
8. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. Харків : Право, 2020. 1280 с.

9. Юхно О.О. Запобігання, розкриття і розслідування органами внутрішніх справ вбивств та згвалтувань : практ. посібник. Одеса : ОДУВС, 2009. 365 с.

Слободенюк І.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правоохоронної діяльності та

спеціальних юридичних дисциплін

Національного університету водного господарства та

природокористування,

м. Рівне, Україна

ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

В сучасних реаліях досягнення завдань кримінального провадження та забезпечення його дієвості у низці випадків зумовлюють потребу відступу від правила щодо особистої участі обвинуваченого у судовому провадженні. Особливого значення це положення набуває сьогодні в умовах воєнного стану, адже судове провадження за відсутності обвинуваченого дозволяє не лише налагодити оптимальну роботу в складних умовах воєнного часу, але й забезпечити притягнення винних у вчиненні воєнних злочинів та інших кримінальних правопорушень до кримінальної відповідальності.

Враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку України, а також через те, що сьогодні інститут спеціального судового провадження є відносно новим для вітчизняного кримінального процесуального законодавства, потребують активізація наукових досліджень саме проблем розуміння змісту та значення міжнародних стандартів і зарубіжного досвіду для

удосконалення практики здійснення спеціального судового провадження.

Аналізуючи відповідність спеціального судового провадження за законодавством України міжнародним стандартам у контексті наведених умов, можна дійти до висновку, що цей інститут у судовій практиці України повною мірою відповідає не всім цим вимогам [3, с. 300-301].

По-перше, з одного боку, можна вважати, що вітчизняне законодавство передбачає достатні гарантії забезпечення прав обвинуваченого у судовому провадженні *in absentia*. Як зазначається у літературі, здійснення кримінального провадження за правилами *in absentia* покладає на прокурора, слідчого суддю та суд додаткові зобов'язання щодо захисту прав підозрюваного, обвинуваченого, зокрема, прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя, інформування про хід кримінального провадження та його результати тощо[4]. Отже, у цій частині вимоги міжнародних стандартів можна вважати належним чином дотриманими.

По-друге, з іншого боку, привертає на себе увагу міжнародний стандарт, згідно з яким заочне кримінального провадження має використовуватися переважно лише щодо справ про незначні кримінальні правопорушення (тобто про злочини невеликої тяжкості і кримінальні проступки). Уявляється, що в цьому полягає основне протиріччя впровадженого в національне законодавство інституту міжнародним стандартам та світовій практиці, адже переважна частина злочинів, передбачених ст. 297–1 КПК України, щодо яких може проводитися спеціальне судове провадження, належать до тяжких та особливо тяжких. Отже, визначення можливості здійснювати кримінальне провадження щодо них *in absentia* суперечить наведеним міжнародним стандартам.

Варто зауважити, що особливості спеціального судового провадження, передусім його заочний характер, позначаються на реалізації положень ст. 6 Конвенції, зокрема, фактична відсутність обвинуваченого може по-ставити

під загрозу основні засади кримінального провадження: доступу до правосуддя, змагальності сторін, рівності сторін, безпосередності дослідження показань, речей і документів [1, с. 37].

Вбачається, що такий підхід має своє обґрунтування, але водночас практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) свідчить про те, що право обвинуваченого бути присутнім у судовому засіданні не є абсолютним, та за певних умов судовий розгляд може бути проведено за його відсутності, а справедливість не може бути досягнута, якщо судовий розгляд не може бути проведено за відсутності обвинуваченого. ЄСПЛ визнав, що ситуація, коли судові засідання відбуваються за відсутності підсудного, сама по собі не є порушенням ст. 6 Конвенції за наявності достатніх гарантій забезпечення прав обвинуваченого, який відсутній під час судового розгляду (рішення у справі «Да Лус Домінгеш Ферейра проти Бельгії» [5]).

Доцільність впровадження судового розгляду за відсутності обвинуваченого визначалася і в Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи №6 R (87) 18 щодо спрощення кримінального провадження, згідно з якою суди мають бути уповноважені розглядати справи й ухвалювати у них рішення за відсутності обвинуваченого (щонайменше щодо незначних правопорушень), за умови, що обвинувачений був належно повідомлений про дату судового засідання і про своє право на участь представника [6]. Привертає увагу, що здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого пов'язується у цьому документі саме зі спрощенням кримінального провадження, що вказує на основне призначення цього інституту, яким є досягнення процесуальної економії у сфері кримінального правосуддя.

Практика ЄСПЛ підтверджує, що здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого загалом не є порушенням ст. 6 Конвенції, за умови встановлення й дотримання відповідних процесуальних гарантій

прав обвинуваченого. Крім цього, варто виокремити ст. 21 Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 р., згідно з якою, якщо ця Конвенція не передбачає іншого, виконання вироків, винесених у відсутність обвинуваченого, та постанов у кримінальних справах здійснюється за тими самими правилами, що й інших вироків. За винятком випадків, зазначених в пункті 3, вирок у відсутності обвинуваченого для цілей цієї Конвенції означає будь-який вирок, винесений судом в Договірній Державі після кримінального провадження, на слуханнях якого за-суджена особа не була присутня особисто [5]. З наведених положень випливає принципова можливість ухвалення вироків за відсутності обвинуваченого.

Значення міжнародних стандартів для удосконалення практики здійснення спеціального судового провадження полягає в тому, що здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого на сьогодні є поширеною практикою та само по собі не є порушенням міжнародних стандартів прав людини у сфері кримінального провадження. Водночас, воно застосовується як виняток із загального правила про необхідність особистої участі особи під час судового розгляду кримінальної справи проти неї, а тому повинно мати чіткі підстави, визначені національним законодавством, а також відповідні гарантії забезпечення прав обвинуваченого [2, с. 136-141].

Виходячи із наведеного, можна дійти висновку, що в цілому можливість здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого відповідає міжнародним стандартам та практиці окремих зарубіжних держав. Водночас, вбачається, що має місце недотримання міжнародного стандарту стосовно можливості здійснення судового провадження за відсутності обвинуваченого лише у малозначних справах, а саме у справах про кримінальні проступки та нетяжкі злочини. Отже, в цілому, варто зауважити, що закріплений у КПК України інститут

спеціального судового провадження (*in absentia*) відповідає міжнародним стандартам щодо гарантій забезпечення прав обвинуваченого, за відсутності якого здійснюється судовий розгляд, у частині належного інформування, забезпечення права на захист, установлення можливості повторного розгляду справи за його участі тощо.

Список літератури:

1. Афанасьєв В. В. Проблеми відповідності спеціального кримінального провадження (*in absentia*) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Юрист України*. 2018. Вип. 1. С. 37.

2. Слободенюк І. В., Селивоненко Б. В. Міжнародні стандарти та зарубіжний досвід спеціального судового провадження. Питання боротьби із злочинністю. Вип. 46, 2023. С. 136-141.

3. Татаров О. Ю. Зарубіжний досвід спеціального кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. Вип. 1. С. 300.

4. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a fair trial (criminal limb)' (Council of Europe / European Court of Human Rights) <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_6_criminal_eng

5. Case of Da Luz Domingues Ferreira v. Belgique (Application no 50049/99) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22item_id%22:\[%22001-100326%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22item_id%22:[%22001-100326%22])

6. Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers to Member States Concerning the Simplification of Criminal Justice¹ (Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/16804e19f8>

Стратонов В.М,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри національного, міжнародного
права та правоохоронної діяльності,
Херсонський державний університет,
м. Херсон, Україна*

ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРИНЦИПИ ТА РІВНІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У криміналістиці під *організацією* розслідування розуміється: узгоджені та врегульовані дії суб'єктів досудового розслідування і взаємодіючих з ними органів та посадових осіб для ефективного розкриття, розслідування, запобігання та попередження кримінальних правопорушень.

Організація діяльності за своєю сутністю є розумовою, інтелектуально-вольовою діяльністю суб'єктів розслідування [1]. Організувати будь-яку діяльність, в тому числі і розслідування – це належним чином підготувати її, налагодити, визначити засоби й методи, упорядкувати та спланувати. Особливо в умовах воєнного стану, коли до взаємодії долучаються місцеві військово-адміністративні органи та їх посадові особи.

Завданнями організації розслідування кримінальних правопорушень є:

- забезпечення узгодженості, упорядкованості і цілеспрямованості дій органів і осіб при вирішенні поставлених перед ними завдань;
- забезпечення швидкого, повного і неупередженого розслідування кримінальних правопорушень.

На жаль питанню виявлення причин і умов вчинення правопорушення не приділяється належної уваги і навіть серед обставин які підлягають

доказуванню про них мова не йде, як це було в КПК 1960 року (При провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину (ст.23 КПК України 1960 р.)) [2].

Принципами організації розслідування кримінальних правопорушень є:

- Законність;
- Оперативність;
- Компетентність;
- Ієрархічність;
- Динамічність;

Зупинимось детальніше на кожному з них.

Принцип *законності* полягає в тому, що при вирішенні питань організації розслідування кримінальних правопорушень слідчий, прокурор, суд, інші компетентні суб'єкти, повинні керуватися положеннями Конституції України [3], міжнародних договорів, (згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України), Кримінального процесуального кодексу України [4], Кримінального кодексу України [5], Законів України «Про Національну поліцію» [6], «Про оперативно-розшукову діяльність» [7], «Про судову експертизу» [8], іншими законами України та підзаконними нормативно-правовими актами.

Принцип *оперативності* виражається в динамічності організації розслідування кримінальних правопорушень. Ефективність розслідування залежить не лише від правильності прийнятих рішень, але й від їх своєчасного та швидкого виконання. В умовах воєнного стану це стає особливо важливим, адже слідча ситуація досить динамічна і змінюється в залежності від об'єктивних причин (обстріли, дронів атаки, тощо)

Компетентність, як принцип організації означає наукову обґрунтованість організаційних рішень, прийнятих слідчим, прокурором, судом; знання і кваліфіковане застосування ними засобів, прийомів і методів криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, прийняття рішень із врахуванням власної компетенції й компетенції інших суб'єктів, з якими здійснюється взаємодія. Принцип компетентності тісно пов'язаний із принципом ієрархічності організаційної діяльності, що означає підпорядкованість різних рівнів організації розслідування кримінальних правопорушень. Вказане знаходить свій вираз стосовно діяльності слідчого судді, прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого, співробітника оперативного підрозділу та ін. Розмежування організаційних функцій різних суб'єктів розслідування не повинно суперечити принципу самостійності та компетентності суб'єктів.

Компетентність залежить від розвитку науки звертаю увагу на одну з монографічних праць [9]. Звичайно було проведено ряд конференцій, як міжнародного так і всеукраїнського рівня де розглядалися питання пов'язані з практикою застосування законодавства в умовах воєнного стану.

Звертаю увагу на окремі наукові публікації, зокрема В.М. Шевчука [10], В.М. Стратонова, О.С. Сотули [11].

Організація розслідування загалом поєднує зусилля не тільки слідчого, інших суб'єктів, але й цілеспрямовану діяльність ряду державних структур. Таким чином, можна виділити рівні організації розслідування від загального до окремого:

1. *Державний* – рівень діяльності компетентних органів держави як система заходів, що забезпечує ефективність функціонування елементів системи правоохоронних органів;

2. *Управлінський* – рівень підрозділу досудового розслідування окремого відомства. Він охоплює комплекс заходів, які відповідають за оптимальну структуру органів розслідування, ефективність діяльності,

вдосконалення засобів та методів. Організація розслідування на даному рівні виступає як основна функція. Нагадаємо, що згідно ст. 38 КПК України, органами досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи: органів внутрішніх справ; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів державного бюро розслідувань.

3. *Слідчо-оперативний* – рівень організації розслідування конкретного кримінального правопорушення. Це комплекс заходів, який забезпечує узгоджені та врегульовані дії суб'єктів досудового розслідування і взаємодіючих з ними органів і осіб для ефективного розслідування.

4. *Тактичний* – організація проведення окремої слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової) дії, іншої процесуальної дії, оперативно-розшукового заходу.

Звернемо увагу на розгляд третього рівня організації розслідування – *організації розслідування конкретного кримінального правопорушення*. Він охоплює наступні заходи:

- отримання вихідної інформації та оцінку слідчої ситуації;
- конкретизація мети, завдань розслідування, створення уявної моделі майбутньої діяльності;
- визначення сил і засобів для досягнення завдань розслідування;
- створення оптимальних умов для проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших заходів, спрямованих на з'ясування обставин кримінального провадження;
- налагодження належної взаємодії слідчих, оперативних, експертно-криміналістичних підрозділів;
- прийняття рішень організаційного характеру;
- забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою;

- налагодження систематичного обміну інформацією та звітністю про результати роботи слідчо-оперативних груп і кожного слідчого;
- контроль за діяльністю з розслідування кримінальних правопорушень; аналіз її результатів;
- матеріальне, науково-технічне, кадрове та інше ресурсне забезпечення.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що організація розслідування, принципи та рівні реалізації особливо в умовах воєнного стану потребують не простого обговорення, а розробки практичних рекомендацій які сприятимуть успішному розкриттю та розслідуванню кримінальних правопорушень. Особлива увагу необхідно звертати на військові правопорушення та воєнні злочини. Говорячи про останні, а саме воєнні злочини, ми вже повинні готуватись до того, що велика їх кількість перейдуть до категорій нерозкритих злочинів минулих років. Тому вже сьогодні необхідно розвивати наукову роботу саме в напрямку зазначених проблем які виникнуть в найближчому майбутньому.

Список літератури:

1. Стратонов В.М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності слідчого. Монографія. Херсон: Херсонський державний університет, 2009. 440 с
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 28.12.1960 р. № 1001-05. *Кримінально-процесуальний кодекс України*. Втратив чинність. URL: <https://www.google.com/search?q=%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE> =chrome&ie=UTF-8 (дата звернення 11.02.2024 р.).

3. Конституція України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР) України*. 1996. № 30. С. 141. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення 11.02.2024 р.).

4. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Станом на 1 вересня 2023 року / За заг. ред. Стратонова В. М. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2023. 1208 с.

5. Див.: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.; Закон України Про внесення змін до Кримінального кодексу України від 24.03.2022 №2160 – IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text> (дата звернення 11.02.2024).

6. Закон Про Національну поліцію (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 11.02.2024 р.).

7. Закон Про оперативно розшукову діяльність. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 22, ст.303) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 11.02.2024 р.).

8. Закон Про судову експертизу (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст.232) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 11.02.2024 р.).

9. Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. 876 p.

10. Шевчук В. Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Випуск 3 (28) URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal> (дата звернення 11.02.2024 р.).

11. Стратонов В.М., Сотула О.С. Актуалізація окремих норм міжнародного та кримінального права в умовах війни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. Випуск 2 Гельветика, 2023.С.10-19. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/12>_(дата звернення 11.02.2024 р.).

Чорний Г.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРОРИЗМУ

Криміналістична характеристика злочинів розглядається як досить нова наукова абстракція (теорія), яка була введена в понятійний науковий апарат науки криміналістика на початку 70-х років минулого століття відомим представником харківської криміналістичної школи професором О.Н. Колесниченко. Ця криміналістична категорія із тих часів і до сьогодні є однією із найбільш дискусійних і потребує наукових досліджень у цій царині знань, спрямованих на оптимізацію і підвищення ефективності окремих криміналістичних методик, в яких вихідним структурним елементом і виступає саме криміналістична характеристика злочинів.

Важливо зауважити, що у фаховій літературі криміналістичну характеристику злочинів розглядають як: систему узагальнених даних (відомостей) про найбільш типові криміналістично значущі ознаки певного виду (групи) злочинів.; наукові положення окремої методики розслідування, що являють собою систему відомостей про елементи механізму вчинення

злочинів [1, с. 22]; наукову абстракцію, що відображає в основному на статистичному рівні дані про прийоми підготовки і способи вчинення видів (підвидів) злочинів; систему закономірно взаємопов'язаних криміналістичних даних про елементи складу злочину; ідеальну сукупність криміналістично значущих елементів та їх ознак про закономірності механізму конкретного виду злочинів; інформаційну модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (роду) злочинів; модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину тощо [2, с. 269-270].

З огляду на узагальнення наукових думок вчених - криміналістів необхідно виділити дефініцію поняття «криміналістична характеристика злочинів», яку запропонував професор Журавель В.А., який розглядає криміналістичну характеристику злочинів як інформаційну модель, в якій відбуваються якісно – кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки, тобто ті, що притаманні даному масиву злочинів, і специфічні, котрі дозволяють відокремити його від інших груп злочинів. При цьому, як зазначає науковець, головною відмінністю цієї моделі є те, що всі елементи, які входять до її складу, становлять певну систему і розглядати їх у відриву один від одного недоцільно [2, с. 282-283].

Проведений аналіз наукових поглядів на структуру та зміст криміналістичної характеристики дозволяє до її елементів віднести такі: спосіб злочину (який включає до себе спосіб приготування, спосіб вчинення та спосіб приховування злочину); предмет злочинного посягання; місце, час та обстановка вчинення злочину (умови вчинення злочину); знаряддя та засоби вчинення злочину; особа злочинця; особа потерпілого (жертви); сліди злочину (типова слідові картина злочину) [4, с. 181-182].

Погоджуючись з основними вищезазначеними елементами криміналістичної характеристики необхідно зазначити, що структура та

зміст криміналістичної характеристики не є константною та може доповнюватися іншими елементами.

Як чітко свідчить диспозиція ст. 258 КК України терористичний акт розглядається як «... застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, *якщо такі дії були вчинені з метою* порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій *з тією самою метою* [5, с. 155-156].

Відповідно до Закону України «про боротьбу з тероризмом» останній розглядається як «...суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій *з метою* досягнення злочинних цілей».

Як чітко спостерігається з положень диспозиції зазначеної статті та закону України «Про боротьбу з тероризмом», мета є головною ідентифікуючою ознакою даного виду злочину, який має матеріальний склад.

З точки зору загальних положень психології поняття «мета» розглядається в декількох аспектах. З одного боку як усвідомлений образ результату, що передбачається, на досягнення якого спрямована дія.

Формування мети протікає внаслідок усвідомлення мотивів, коли стає зрозумілим, що саме задовольнить виниклу потребу. Мета формується тоді, коли безпосередня реалізація мотиву неможлива. У ході діяльності людина весь час зіставляє з метою свої поточні результати, вносить поправки до своїх дій, якщо це необхідно. [8, с. 623.].

З іншої наукової точки зору мета — психосоціальна якість, що впливає з почуття ініціативи, завдяки якій у людини поступово зростає здатність до цілеспрямованої поведінки. В психології поняття мети вживається й в інших значеннях: 1) формальний опис кінцевих ситуацій, досягнення яких прагне будь-яка система, що саморегулюється і функціонує; 2) передбачуваний корисний результат, що визначає цілісність і спрямованість поведінки організму. Уявлення про мету як про корисний передбачуваний результат використовується при аналізі біологічної передісторії виникнення усвідомлюваної мети і дослідженні психофізіологічних механізмів регуляції цілеспрямованих поведінкових актів [7, с. 247].

Значну увагу необхідно приділити дослідженню поняття «мета в системі її утворення» як процес породження нових цілей у діяльності людини, один із проявів мислення. Буває і мимовільним, і довільним; характеризується тимчасовою динамікою. Основа формування мети в людини — її предметно-матеріальна, трудова діяльність, спрямована на перетворення оточення.

З точки зору загальних положень психології навмисні кримінальні правопорушення розглядаються як складний вольовий акт, для якого характерне те, що дії (у розумінні кримінальної дії) передусє врахування наслідків, усвідомлення мотивів, прийняття рішення тощо.

Вольові дії здійснюються відповідно до певних мотивів. Мотив (від лат. *Movere* – надавати руху, штовхати) – психічне переживання, що спонукає і визнає вибір людиною системи дій. У своєму розвитку мотиви

проходять певні етапи: 1) потяг – як вихідний момент у розвитку мотивації волі); 2) прагнення – тобто незадоволена потреба починає усвідомлюватися у вигляді незрозумілого прагнення до певного об'єкта; 3) бажання – чітко визначення уявлення мети; бажання належить до майбутнього; 4) хотіння – коли до уявлення мети приєднується уявлення і про засоби її досягнення; 5) «боротьба» мотивів – який розглядається як стан внутрішнього коливання який завершується перемогою якого-небудь одного бажання. У «боротьби» мотивів зіштовхуються «треба», « не хочу», «хочеться», « не слід», «бути чи не бути» [5, 42-43].

Отже, *криміналістичну характеристику тероризму* необхідно розглядати як інформаційну модель, в якій відбуваються якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки (спосіб вчинення, типова слідові картина, особа злочинця, особа потерпілого), які притаманні тероризму, і специфічні (мета та мотив вчинення), котрі дозволяють його відокремити його від інших видів кримінальних правопорушень.

Криміналістична характеристика тероризму та її структурні елементи становлять певну систему та розглядаються в її кореляційній залежності. Вбачається, що кожний елемент системи впливає на висунення та перевірку версій, визначення напрямків розслідування тероризму та формування певного алгоритму сукупності певних дій, прогнозування можливих варіантів доказової поведінки злочинця.

Список літератури:

1. Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадання майна в сфері підприємництва. Харків.: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 208 с.
2. Журавель В.А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 447с.

3. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик. Монографія. Х. Харків юридичний, 2010. 319 с.
4. Кримінальний кодекс України. Харків, Право. 290с.
5. Юридична психологія: підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова. 3-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2019. 288с.
6. Психологія. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. проф. Прокопенко І.Ф. Харків. Вид-во «Фоліо». 2012. 863 с.
7. Шагар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків. Вид-во «Прапор» 2007. 639 с.
8. Закон України «Про боротьбу з тероризмом». (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 25, ст.180.

Чорноус Ю.М.,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри криміналістики та судової медицини

Національна академія внутрішніх справ,

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

Техніко-криміналістичне забезпечення правоохоронних органів є завжди актуальним питанням як для практиків, так і для науковців. Такий інтерес пояснюється тим, що: 1) уповноважені особи правоохоронних органів повинні ефективно протидіяти злочинцям, які кожного разу розробляють та пристосовують нові технічні засоби для вчинення кримінальних правопорушень; 2) наявні технічні засоби у правоохоронних

органів інколи уже не можуть ефективно вирішити сучасні практичні завдання, що потребує залучення нових досягнень науково-технічного прогресу.

Використання технічних засобів правоохоронними органами відбувається під час доказування (збирання, перевірка, оцінка доказів) у кримінальному провадженні. Збирання доказів є одним із ключових елементів процесу доказування. Наука і практика свідчать про те, що процес збирання доказів забезпечується не лише засобами криміналістичної тактики, а і засобами криміналістичної техніки. Тому розгляд техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів і є важливим питанням.

Серед усіх уповноважених осіб правоохоронних органів, слідчий вирішує ключові завдання у протидії злочинності, забезпечення процесу доказування у кримінальному провадженні, що виражається і під час збирання доказів. Про це свідчить аналіз змісту його повноважень (зокрема, ст. 40, 93 КПК України 2012 року). Тому порушені у науковому повідомленні питання будуть розкриті у контексті діяльності слідчого.

Питання техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів висвітлені у роботах таких вчених: В.В. Арешонкова, І.В. Гори, В.А. Журавля, А.В. Іщенко, В.О. Коновалової, І. В. Пирога, В.М. Плетенця, Р.Л. Степанюка, В.В. Тіщенко, К.О. Чаплинського, С.С. Чернявського, В.М. Шевчука, В.Ю. Шепітька, М.Г. Щербаковського та ін. Проте досі з'ясування поняття та змісту техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів у кримінальному провадженні, зважаючи на зміни суспільно-правового життя нашої держави, розвиток науково-технічного прогресу, є актуальним. Гострота питання додається необхідністю подолання збройної агресії російської федерації.

Наразі у науковому обігу тлумачення поняття «техніко-криміналістичне забезпечення» у більшості випадків пов'язують із якимось процесом, наприклад, діяльністю уповноважених суб'єктів (тобто існує в

практичній площині). Проведені дослідження [1] дозволили підсумувати, що техніко-криміналістичне забезпечення – це сукупність засобів, знарядь та система прийомів і рекомендацій їх застосування, які задовольняють уповноважених суб'єктів кримінального провадження, та створюють умови для ефективного проведення досудового розслідування, судового провадження та запобігання кримінальним правопорушенням.

Що ж до визначення поняття «збирання доказів», то цей процес є першою, важливою складовою у забезпеченні процесу доказування у кримінальному провадженні. Його зміст полягає у пошуку фактичних даних, які дозволять встановити обставини кримінального правопорушення та забезпечити об'єктивність у досягненні завдань кримінального провадження.

Як вказує О.В. Капліна, збирання доказів є складною комплексною діяльністю суб'єктів доказування з їх виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку [2, с. 223].

І ключове значення у техніко-криміналістичному забезпеченні збирання доказів у кримінальному провадженні відводиться саме слідчому.

У кримінальному процесуальному законодавстві відсутня спеціальна норма, яка б містила чітке визначення правових засад застосування криміналістичної техніки [3, с. 91]. Проте в окремих його положеннях прямо передбачено можливість і регламентовано порядок використання науково-технічних засобів у різних випадках, в окремих з яких встановлено обов'язковість використання певного виду технічних засобів [4, с. 47]. Наприклад, п. 2 ч. 1 ст. 103; ч. 2, 3 ст. 104; п. 3, 4 ч. 2 ст. 105; ст. 107 КПК України, – передбачають вимоги до оформлення протоколів та додатків до них, в тому числі якщо процесуальна дія проводилась із застосуванням технічних засобів. У спеціальних профільних законах також передбачені певні положення, які стосуються техніко-криміналістичного забезпечення. Приміром, у ч. 1 ст. 40 Закону України «Про Національну поліцію»

визначено, що поліція для виконання покладених на неї завдань та здійснення повноважень, визначених законом, може застосовувати такі технічні прилади, технічні засоби та спеціалізоване програмне забезпечення: 1) фото- і відеотехніку, у тому числі техніку, що працює в автоматичному режимі, технічні прилади та технічні засоби з виявлення та/або фіксації правопорушень; 2) технічні прилади та технічні засоби з виявлення радіаційних, хімічних, біологічних та ядерних загроз; 3) безпілотні літальні апарати та спеціальні технічні засоби протидії їх застосуванню; 4) спеціальні технічні засоби перевірки на наявність стану алкогольного сп'яніння; 5) спеціалізоване програмне забезпечення для здійснення аналітичної обробки фото- і відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб та номерних знаків транспортних засобів [5].

Центральне місце у техніко-криміналістичному забезпеченні належить техніко-криміналістичним засобам. Ключові завдання, які вирішуються із застосуванням техніко-криміналістичних засобів, є: 1) виявлення, фіксація, вилучення і дослідження різних слідів і об'єктів; 2) фіксація процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів; 3) обробка і використання криміналістично значимої інформації під час розслідування кримінальних правопорушень; 4) ведення криміналістичних обліків, реєстраційно-інформаційних і інформаційно-пошукових систем для швидкого розкриття кримінальних правопорушень; 5) профілактика причин і умов вчинення кримінальних правопорушень; 6) сприяння науковій організації роботи слідчих, експертів, спеціалістів; 7) попереднє та експертне дослідження криміналістично значимих об'єктів тощо.

Нові завдання щодо техніко-криміналістичного забезпечення постали у зв'язку повномасштабним повномасштабною агресією російської федерації, що вплинула на всі аспекти суспільного та правового життя нашої держави. За сучасних реалій, відсічі збройної агресії російської федерації, запровадженням з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану,

кримінальне процесуальне законодавство, правозастосовна практика – зазнали змін.

Нині, за умов розслідування воєнних злочинів, техніко-криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій повинно відповідати передовому досвіду іноземних держав. Наприклад, технології 3D сканування проведення процесуальних дій ввійшли до повсякденної практики правоохоронних органів провідних світових та європейських держав, а нині – застосовуються правоохоронцями України. Також важливим напрямом є застосування мобільних ДНК-лабораторій, які результативно застосовуються на практиці.

Сучасною є технологія відеоконференції під час проведення процесуальних дій. Вона має широку сферу використання, адже процесуальні дії у режимі відеоконференції проводяться як під час досудового розслідування, так і судового розгляду; як під час здійснення кримінального провадження як у межах держави, так і в порядку міжнародного співробітництва. Власне криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції потребує формування єдиних, уніфікованих на міжнародному рівні підходів, що стосуються правової основи, технології, організації й тактики проведення.

Сучасні бази даних державних та правоохоронних органів, міжнародних організацій, надають можливість інформаційно-довідкового супроводження розслідування та судового розгляду, забезпечують розшук безвісно зниклих осіб та підозрюваних у вчиненні злочинів.

Важливою формою криміналістичного забезпечення є проведення судових експертиз згідно з міжнародними стандартами (ISO/IEC 17025: 2006 та ін.). Важливою є уніфікація методик експертиз та гармонізація судово-експертної діяльності в Україні із відповідними міжнародними стандартами, зокрема, з вимогами Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI) [7, с. 69].

Отже, нині нові завдання постають перед криміналістикою, яка використовуючи останні досягнення природничих, технічних та суспільних наук, пристосовує їх до розв'язання завдань судочинства, трансформує у криміналістичну практику, а нині здійснює техніко-криміналістичне забезпечення розслідування та судового розгляду справ про воєнні злочини.

Список літератури:

1. Чорноус Ю.М., Дульський О.Л. Поняття та зміст техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. № 7. 2023. С. 445-449. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/105>
2. Капліна О. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: матеріали Всеукр. наук.- практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 2013 р.). ОДУВС, Одеса, 2013. С. 223–229.
3. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського / 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. 752 с.
4. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с.
5. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 № 580-VIII : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
6. Пряхін Є.В. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : навч. посібник. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 164 с.
7. Нестор Н. В. Поняття стандартизації судово-експертної діяльності. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 68–77. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.04>.

Шевчук В.В.,
аспірант Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА СУДОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Завершальним етапом діяльності з формування висновку експерта як джерела доказів є дослідження його змісту, оцінка і перевірка. Незважаючи на те, що висновок експерта в порівнянні з іншими доказами має істотну специфіку, оскільки являє собою умовивід, здійснений на основі дослідження з використанням спеціальних знань представлених експерту матеріалів кримінального провадження, він, як і будь-який інший судовий доказ, підлягає оцінці «за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом» (ст. 94 КПК України).

Вбачається, що у чинному законодавстві України не міститься визначення оцінки доказів, водночас варто враховувати, що з'ясування суті поняття оцінки та перевірки висновку експерта має важливе практичне значення.

Термін «оцінка висновку експерта» у фаховій літературі визначається по-різному. Так, М. Г. Щербаковський *оцінку висновку експерта* визначає як розумову діяльність, що здійснюється для встановлення допустимості його як джерела доказів, а також достовірності, належності, допустимості і доказового значення фактів і обставин, що встановлені експертним дослідженням. Способом перевірки висновку є проведення ініціатором залучення експерта практичних процесуальних, організаційних дій щодо

одержання нових даних, спрямованих на визначення достовірності висновку, відшукування нової інформації про встановлений експертом факт, яка його підтверджує або спростовує [5, с. 353]. У свою чергу Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський оцінку доказів та їхніх процесуальних джерел визначають як розумову діяльність суб'єктів доказування з визначення допустимості та повноти процесуальних джерел, а також належності до справи наявних відомостей про факти, їх допустимості, достовірності та достатності для прийняття відповідних рішень [2, с. 15].

Вбачається, що оцінку висновку експерта необхідно розглядати не як одномоментний акт, а як певний процес логічного доведення, в якому вона проходить певні етапи накопичення аргументів, якісного та кількісного аналізу встановлених властивостей, ознак наданих об'єктів, з'ясування їх природи та походження. Оцінка висновку експерта, як складний розумовий процес, має включати: 1) аналіз дотримання процесуального порядку доручення та проведення судової експертизи; 2) визначення відповідності висновку експерта завданню; 3) встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта; 4) визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним під час провадження доказам; 5) перевірку належності (віднесення до кримінального провадження) даних, які містяться у висновку [1, 185-192]. Тому оцінку висновку експерта можна розглядати як процес накопичення інформації, який на певному етапі призводить до утворення такої її сукупності, яка є достатньою підставою для прийняття певного процесуального рішення.

Оцінка висновку експерта судом поділяється на два етапи. На першому етапі здійснюється ізольована оцінка висновку експерта як джерела доказів (визначення допустимості, належності, достовірності встановленого факту), на другому етапі з'ясовується зв'язок факту з іншими доказами у справі та його значення для доказування обставин

кримінального правопорушення. В оцінці висновку експерта виокремлені суб'єкти (суд, сторони, інший експерт, спеціаліст), предмет (характеристики висновку експерта), результати (однозначний, імовірний, сумнівний), підстави (критерії) оцінки.

Критерії оцінки висновку експерта судом можуть бути диференційовані на чотири блоки: 1) відповідність правовим нормам процедури призначення та провадження судової експертизи; 2) обґрунтованість висновку експерта; 3) відповідність висновку експерта вимогам щодо його оформлення; 4) співставлення встановлених експертним дослідженням фактів з наявними у справі доказами.

Вбачається, що суддя об'єктивно не в змозі оцінити наукову обґрунтованість висновків експерта, правильність вибору й застосування методів дослідження, відповідність цих методів сучасним досягненням певної експертної галузі, оскільки для такої оцінки необхідно мати обсяг спеціальних знань експерта. На нашу думку, важливу роль у такій діяльності відіграє використання допомоги незаінтересованого спеціаліста у наданні пояснень для прийняття судом процесуальних та організаційно-тактичних рішень.

Варто зауважити, що допустимість висновку експерта визначається не тільки процесуальною формою процедури проведення експертизи, але й змістом документу. Процесуальні порушення, що є підставами визнання висновку недопустимим, можуть бути класифіковані за двома критеріями – відповідно до етапів проведення експертизи (вчинені на початковому, робочому, заключному етапах) та тяжкістю наслідків (суттєві порушення, включаючи істотні порушення, що не можуть бути усунені та викликають безумовне визнання висновку експерта недопустимим; умовні порушення, які можуть бути усунуті проведенням процесуальних дій; несуттєві порушення, які формально порушують процесуальні вимоги, але не вимагають усунення).

Необхідно відзначити, що проблема достовірності на всіх етапах розвитку судової експертизи була актуальною як для її теорії, так і практики, оскільки поняття «достовірність» не має на сьогоднішній день закінченого наукового пояснення й ясності, його тлумачення в законодавстві про судову експертизу відсутнє, що обумовлює доцільність подальшого дослідження цієї проблематики. Теоретичні основи правової сутності достовірності доказів та практичні аспекти її встановлення у кримінальному провадженні досліджували неодноразово, однак дотепер більшість положень, що стосуються змісту достовірності висновку експерта, процедура її встановлення, співвідношення із іншими властивостями доказів залишаються дискусійними. Законодавець, вимагаючи оцінювати докази з точки зору достовірності, не дає будь-яких роз'яснень, які докази є недостовірними, тобто не розкриває зміст цього поняття. У зв'язку з цим звертає на себе увагу неоднозначне тлумачення достовірності вченими-процесуалістами, відмінність підходів, як щодо самої дефініції достовірності, так і місця достовірності серед інших властивостей доказів.

Такий компонент оцінки висновку як наукова достовірність експертного дослідження пов'язана з низкою труднощів, що визначаються специфікою даного джерела доказів. Висновок експертизи є результатом дослідження, проведеного на основі спеціальних знань і досвіду, які мають обізнані особи. Правильна оцінка достовірності висновку експерта вимагає від судді певного мінімуму знань у відповідних галузях дослідження. Не маючи таких знань, суд не зможе розібратися в суті проведеного дослідження і правильно оцінити його результати. Наприклад, у сфері криміналістичної ідентифікації до мінімальних знань, необхідних для правильної оцінки ідентифікаційного висновку, відноситься знання загальних положень, основних умов і методів порівняльного дослідження з метою вирішення питання про тотожність. Однак не можливо чекати від суддів знання всіх методик ідентифікаційного дослідження почерку,

документів, знарядь, матеріалів, речовин, голосу й будь-яких інших об'єктів. Об'єктивна відсутність таких спеціальних знань не дозволяє судді, який не є фахівцем в галузі експертного дослідження, оцінити об'єктивну істинність висновку експерта [6, с. 58-61].

Більшість дослідників вважають, що достовірність доказів завжди визначається лише на завершальному етапі їх дослідження, оскільки перевірка окремого доказу сама по собі недостатня для оцінки його як достовірного або недостовірного. Оцінка достовірності доказів є не разовим актом, а тривалим в часі процесом, що завершується лише після формування остаточних висновків по справі на основі всієї сукупності зібраних доказів. Тому оцінка достовірності відомостей, отриманих з висновку експерта, як правило, носить попередній характер. Остаточне рішення про достовірність висновку експерта приймається лише в результаті аналізу, перевірки та зіставлення з інформацією, отриманою з інших процесуальних джерел [4, 106 -111].

Достовірність визначається за внутрішнім переконанням суб'єкта, який оцінює докази. Тому різні суб'єкти, оцінюючи одні і ті ж докази, можуть прийти до різних висновків щодо його відповідності дійсності. Оскільки оцінка достовірності не є однаковою для різних суб'єктів пізнання, це стало підставою її розгляду як суб'єктивної характеристики знання. Проте з цим можна погодитися лише частково, адже достовірність формується на фактах, зібраних та встановлених в процесі доказування. Це наочно зрозуміло на прикладі висновку експерта. Експертному дослідженню піддаються матеріальні об'єкти або матеріалізована інформація, виявлена та зафіксована у кримінальному провадженні.

Сформульовані у висновку умовиводи експерта обґрунтовані результатами експертного дослідження як наданими об'єктами дослідження, так й науково-обґрунтованими методами, методиками, застосованими експертом засобами та отриманими результатами

експертного дослідження. Суб'єктивна оцінка висновку експерта має об'єктивні підстави. В даному аспекті в достовірності поєднуються об'єктивна і суб'єктивна складові, які тісно переплітаються. Об'єктивна компонента відображає об'єктивні дані, на підставі яких встановлюються реальні факти. Суб'єктивна – сприйняття, пояснення, аргументацію сприйнятих фактів, досліджуваних подій, формування внутрішнього переконання суб'єктів доказування. Тому достовірність слід вважати об'єктивно суб'єктивною категорією, а внутрішнє переконання – засобом її встановлення [3, с. 209-211].

Як бачимо, відповідно до ст. 22 КПК України кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими в законі. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК. Рівні права сторін стосується й можливості використання ними спеціальних знань у формі залучення експерта та отримання експертного висновку (ст. 243 КПК України).

У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають питання оцінки висновків експертів, отриманих як стороною обвинувачення, так і стороною захисту в кримінальному провадженні, адже вони інколи можуть бути неясними чи суперечливими з іншими видами доказів (за процесуальним джерелом закріплення) або навіть між собою. Варто також відзначити, що проблемі оцінки висновку експерта приділяли увагу окремі науковці, проте їх дослідження в основному торкалися лише окремих аспектів оцінки експертних висновків. Викладене зумовлює необхідність осмислення особливостей оцінки висновку експерта (зокрема різних властивостей цього

доказу) представниками судової влади як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду.

Таким чином, сьогодні затребуваною в теорії та практиці вельми актуальною постає проблематика, пов'язана із уточненням теоретичних положень і рекомендацій щодо оцінки висновку експерта з урахуванням положень чинного кримінального процесуального законодавства та практики кримінальних проваджень. Для досягнення зазначеної мети потрібно вирішити низку завдань, зокрема: дослідити правову природу судової експертизи в кримінальному провадженні та висновку експерта як засобу кримінального процесуального доказування; з'ясувати загальні правила оцінки висновку експерта судом у кримінальному провадженні, зокрема процесуальні гарантії вільної оцінки висновку експерта судом у кримінальному провадженні та особливості оцінки властивостей цього виду доказів; проаналізувати особливості оцінки висновку експерта судом на різних стадіях та в окремих особливих порядках кримінального провадження.

Список літератури:

1. Амеліна А. С., Білоусов Б. Л. Оцінка висновку експерта та його доказове значення. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. № 1-2, 2018. С. 185-192.
2. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування в кримінальному процесі: посібник. Київ: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. 272 с.
3. Павлишин А. А. Достовірність доказів. *Велика Українська юридична енциклопедія: в 20 т. Том. 19. Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура*. Харків: Право, 2020. С. 209–211.

4. Сергєєва Д. Б. Проблеми визначення достовірності доказу як його властивості за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юрист України*. 2013. № 4. С. 106–111.

5. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному проваджені: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

6. Клименко Н. І. Процесуальні гарантії достовірності висновку експерта. *Криміналістичний вісник*. 2004. № 1 (1). С. 58–61.

Наукове видання

**ТРЕТІЙ РІВЕНЬ ОСВІТИ В УКРАЇНІ:
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ
ДИСЕРТАЦІЙ З КРИМІНАЛІСТИКИ В
СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВІЙНИ**

Збірник матеріалів науково-практичного

«круглого столу»,

м. Харків, 14 грудня 2023 року

Електронне наукове видання

Видається в авторській редакції

Комп'ютерна верстка А. Т. Гринченка

Підписано до поширення через мережу Інтернет 22.02.2024.

Відповідає формату друкованого видання 60×84/16.

Обл.-вид. арк. 7. Об'єм даних 3,1 Мб

ТОВ «Видавничий дім «Право»,

вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна

Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна

Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84

Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>

E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Наукове видання

**ТРЕТІЙ РІВЕНЬ ОСВІТИ В УКРАЇНІ:
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ
ДИСЕРТАЦІЙ З КРИМІНАЛІСТИКИ
В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВІЙНИ**

Збірник матеріалів науково-практичного
круглого столу
м. Харків, 14 грудня 2023 року

Електронне наукове видання

Видається в авторській редакції

Підписано до поширення через мережу Інтернет 22.02.2024.
Обл.-вид. арк. 7. Об'єм даних 3,1 Мб

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017

